

1988/1.

BARANYAI MŰVELŐDÉS

Adalékok

az iskolák államosításához

Szerzők:

BERNICS FERENC

HARACSI MIKLÓS

KISS JÓZSEF

DR. SZITA LÁSZLÓ

A bibliográfiát összeállította:

KEREKES IMRE

**A Baranya Megyei
Tanács V. B.
művelődésügyi osztálya
kiadványa**

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

Antal Gyula
Dr. Andrásfalvy Bertalan
Bóna Ernőné
Dr. Bernáth József
Dr. Román Lászlóné
Újvári Jenő
Dr. Vargha Károly
Dr. Vastagh Zoltán
Dr. Tóth Tibor

Szerkesztik:

Brandstätter György főszerkesztő
Dr. Bárdy László
Mezei József
Lippenszky István
Molnár G. Judit
Dr. Szita László

A kiadásért felel:

Fischer János

A szerkesztőség címe:

Baranya Megyei Tanács V. B.
művelődési osztálya
7601 Pécs, Pf.: 121

ISSN 0133-350 X

MUNKATÁRSÁK

Dr. Bernáth József, a Baranya Megyei
Pedagógiai Intézet igazgatója

Bernics Ferenc, a Baranya Megyei Tanács
ny. osztályvezetője

Haracsi Miklós, a Somogyhársági Általá-
nos Iskola igazgatója

Kerekes Imre, a Baranya Megyei Könyv-
tár munkatársa

Kiss József ny. általános iskolai igazgató

Dr. Szita László, a Baranya Megyei Levél-
tár igazgatója

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A Baranyai Művelődés e tematikus száma a magyar iskolák 40 évvel ezelőtti államosításáról szól – sokoldalúan, elemző módon, érdekesen és tanulságosan. 1948. június 16-án tárgyalta a parlament az iskolák államosításának ügyét, s még ezen a napon a javaslatot törvényerőre emelte. Négy évtized múltán is úgy látjuk, hogy az iskolák állami kézbe vétele – lényegét tekintve – a kor diktálta progresszív lépés volt: hozzájárult a magyar közoktatás demokratizálásához.

Ezért dicséretes mindazoknak a szervezeteknek és intézményeknek (így a Baranya Megyei Pedagógiai Intézetnek, a Baranya Megyei Könyvtárnak és Levéltárnak, valamint a Baranya Megyei Tanács művelődési osztályának) szándéka és összefogása, hogy visszaemlékezzen a magyar iskolatörténet nagy eseményére, mégpedig egy levéltári kutatásokon alapuló, Baranyára koncentráló, figyelmet keltő tanulmánnyal (Bernics Ferenc munkája); korabeli, nehezen hozzáférhető, kiváló forrásértékű, hangulatot felidéző dokumentumok (jelentések, jegyzőkönyvek, beszámolók stb.) összeállításával (Szita László gondozásában); egy iskola államosításáról szóló tudósítással (Haracsi Miklós tolmácsolásában); egy személyes hangvétellű, a tanítói sorsot is felvillantó vallomással (Kiss József visszaemlékezésében), és végül egy rendkívül alapos, tematikusan elrendezett bibliográfiával (Kerekes Imre összeállításában).

Jó szívvel ajánlom helyi kulturális periodikánk e különszámát mindazoknak, akik a közelmúlt nevelésügyének egyik fordulópontjáról, s ennek Baranya megyei fejleményeiről kívánnak ismeretekhez jutni és tájékozódni, visszatekinteni és a jelenhez is fogódzókat keresni.

Dr. Bernáth József

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA BARANYA MEGYÉBEN

A II. világháborút követő években a Szovjetunió által felszabadított országokban a politikai hatalomért való küzdelem kimenetele úgy alakult, hogy nagyjából egyidőben, a 40-es évek végén, szocialista fordulat következett be. Ennek a fordulatnak egyik lényeges eleme volt az államosítás, amelynek indítékai több tényezőre vezethetők vissza. Az egyik ezek közül a Szovjetunió példája, politikai és gazdasági befolyása. Nem elhanyagolható tényező volt továbbá, hogy az új népi demokráciák – az NDK-t és Csehszlovákiát nem számítva – Európa társadalmilag és gazdaságilag elmaradott szférájába tartoztak, s ennek az elmaradásnak behozására a szocialista állami szervezet és intézményrendszer látszott a legalkalmasabbnak. Az indítékok között szerepelt még egy olyan elméleti tétel is, mely szerint a szocializmusban az állami (össznépi) tulajdont tekintették a legmagasabb rendű formának, noha távlati célként megfogalmazódott a társadalmi öngazgatású közösségi tulajdon marxi gondolata is. A szocialista tulajdonviszonyok (állami és szövetkezeti) fokozatos, majd erőltetett gyorsasággal történő kiépítését siettetette a túlnyomóan saját erőre támaszkodó újjáépítés és a kialakuló hidegháborús légkör okozta veszélyeztetettség is. A fordulat évében (1948) ezért az államosítási folyamat a gazdasági életben felgyorsult. Ennek a processzusnak logikus folyománya volt a kulturális intézmények, köztük az iskolák, államosítása.

A közoktatásban a koalíciós időszak évei alatt alapvetően kétféle koncepció állt egymással szemben. Egy népi demokratikus, szocialista koncepció, melynek lényege az állam iskolamonopóliuma és egy polgári demokratikus, pluralista koncepció, amely elutasította az állami iskolamonopóliumot, és ragaszkodott az egyházak és más iskolafenntartók autonómiájához, iskolaállítási jogához. A kétféle nézet képviselői közötti küzdelem első szakaszában még nincs szó az államosításról, hanem az új általános iskola kiépítése, szervezeti kérdései állnak a középpontban, bár ezek közül több érintette az egyházak autonómiáját és kiváltotta tiltakozásukat. Az óhatatlanul felmerülő világnézeti kérdésekben – a koalíciós politikai viszonyoknak megfelelően – az akkori V. K. M. igyekezett az ütközésnek kerülni. Taktikai megfontolásból ezért még az iskolák államosítását tárgyaló Országgyűlés előadójának exposéjában és a koalíciós pártok képviselőinek felszólalásaiban is szerepelt a kötelező vallásoktatás meghagyása, melyet csak 1949-ben váltott fel a fakultatív hitoktatás elrendelése. Ez a taktika kifogta a szelet a katolikus egyház felső vezetésének vitorlájából. Ez a körülmény, valamint a többi egyházak, főleg reálpolitikai megfontolásból fakadó megegyezési készsége, elszigetelte a Mindszenty József hercegprímás által irányított, mindenféle kompromisszumot elutasító ellentábort.

Baranya megye közoktatástörténetének a felszabadulástól az iskolák államosításáig terjedő időszakáról és az államosítás körülményeiről eddig viszonylag kevés tanulmány készült. Ez a dolgozat, lehetőségekhez képest ragaszkodva az eredeti dokumentumokhoz, ezekhez kíván kiegészítést adni. A dolgozat írója nem törekszik sem apológiára, sem egyoldalú kritikus szemléletre. Abból indul ki, hogy a múlt történései ugyan soha vissza nem térnek, de az okok és okozatok láncát elvezet a pillanatig, amelyben élünk. Jelenünket ezért több vonatkozásban determinálja – jó vagy rossz irányban – a múlt, s ez a tanulságok levonásától vagy figyelmen kívül hagyásától is függ.

I. A történelmi örökség

Baranya megye a Horthy-rendszerből elmaradott, elaprózott és az iskolák fenntartása (jellege) szerint rendkívül megosztott *elemi népiskolai hálózatot* örökölt, melyet – az országos helyzettel egybevetve – az alábbi kimutatás szemléltet:

Iskolák jellege	Országos adatok ¹		Baranyai adatok ²	
	iskolák száma	aránya %	iskolák száma	aránya %
Állami	1511	22,6	26	6,8
Községi	720	10,8	25	6,6
Társulati, egyesületi, magán	106	1,6	11	2,9
Róm. kat.	2738	41,0	229	60,3
Református	1029	15,4	67	17,6
Ág. evang.	370	5,5	16	4,2
Görögkeleti	17	0,3	—	—
Görökat.	130	1,9	—	—
Unitárius	11	0,2	—	—
Izraelita	47	0,7	4	1,1
Összesen	6679	100,0	380	100,0

¹ A Köznevelés 1946. évi 12. számában közölt felmérés adatai a felszabadulás előtti helyzetről.

² Baranya vm. és Pécs thj. város tanfelügyelőségnek hivatalos statisztikai adatai az 1942. október 1-jei állapot szerint.

A tanfelügyelői statisztikában közölt egyéb adatok szerint Baranya vm. akkori területén 7 járás, 1 thj. város (Pécs), 1 megyei város (Mohács), 287 iskolával bíró község és 16 iskolátlan község volt. A 380 elemi népiskola közül 349 (88,7%) volt belterületi 586 tanteremmel és 31 (11,3%) külterületi 52 tanteremmel. Az összesen 638 tanteremben a 33 263 tanulót 716 tanító (eből 248 tanítónő) tanította. Egy iskolára átlagosan 87,5, egy tanteremre 52 és egy tanítóra 46,5 tanuló jutott. Ugyancsak az egy iskolára jutó tantermek száma mindössze 1,7 és a nevelők száma pedig 1,9. Tehát a *felszabadulás előtti baranyai népiskolák zöme egytanteremes, 1–2 tanterős kisiskola volt*, általában magas tanulólétszámmal. A beiratkozott tankötelesek 86,5%-a I–VI. osztályos volt és csupán 13,5%-uk járt a VII–VIII. osztályba. Az iskola-fenntartók szerinti nagyfokú megosztottságot jelzi a *telekezeti iskolák közel 84%-os aránya*, szemben az országos 65%-kal. Az állami és községi népiskolák részesedése 13,4%-ot tett ki, s ez 20%-kal kevesebb az országosnál, viszont ezekbe az iskolákba járt a tanulók közel 23%-a, itt volt a tantermek 27 és a tanítók 31%-a. Ezek legnagyobb részét az 1930-as években államosított pécsi elemi népiskolák tették ki.

A viszonylag fejlett *polgári iskolai és középiskolai hálózat* fenntartók szerinti megoszlása az alábbi volt:

Iskola	Állami	Községi	Rk.	Ref.	Társulati egyesületi ¹	Összesen
Polgári isk.	4 ²	3	2	1	2	12
Gimnázium	1	1	3	—	1	6
Kereskedelmi középisk.	—	2	—	—	—	2
Ipari-építőip. középisk.	2	1 ³	—	—	—	3
Tanítóképző	—	—	2	—	—	2
Összesen	7	7	7	1	3	25

¹ A társulati-egyesületi polgári isk. (Németbóly és Hidas) és 1 gimnázium (Pécs) német tannyelvű (Volksbund) iskolák voltak.

² Az 1950-ben Baranyához csatolt Szigetvár polg. fiú és leányiskolájával együtt.

³ Pécsi nőipariskola.

Az 1943/44. évi értesítők alapján hozzávetőleges pontossággal megállapítható, hogy a Volksbund iskolák nélkül a polgári iskolák 80 osztályában 140 tanár 3400—3600 tanulót; a középiskolák 104 osztályában pedig 243 tanár kb. 4000 tanulót oktatott. A polgári iskolai tanulólétszámot némileg növelte a néhány községben (Villány, Mágocs, Szentlőrinc, Komló) működő polgári iskolai magánvizsgára előkészítő tanfolyam. Az alsófokú szakoktatást Pécsen egy községi szakirányú iparos és egy kereskedő tanonciskola, valamint Pécsen 3 magánjellegű gyors- és gépipariskola (Pillich Andorné-féle, Károlyi Ibolya-féle és a Kermosz) képviselte. A mezőgazdasági szakoktatás intézményei a szentlőrinci, mohácsi és siklósi téli mezőgazdasági iskolák voltak, ahol „aranykalászos gazdákat” képeztek.¹

Jelentős volt a túlnyomóan egyházi jellegű *internátusi (diákotthoni) hálózat*, főleg Pécssett. A 3 nagy rk. középiskolához (Miasszonyunk, Ciszterciák és Pius) csatlakozó internátusokon kívül működött még az rk. tanítóképző „Mariánum” otthona, az „Emericanum”, a református polgári iskola tanulóotthona, valamint a „Sancta Maria” magán leánynevelő otthon. Ezek férőhelyeinek száma közel 900 főt tett ki.² Különlegs célt szolgált 1941–1944 között az Allami Népiskolai Nevelőintézet („szórvány-internátus”) Pécssett a Heim Pál utcában, azon magyar tankötelesek számára, akik a csak német tannyelvű iskolákkal rendelkező községekből kerültek ide. Ezt az internátust a Gestapo 1944. március 21-én bezáratta.³ Speciális iskolák voltak még Pécssett a katonai reáliskola (hadapródiskola), a Zenekonzervatórium, valamint a Székesegyházi Énekiskola.

Ennek az iskolahálózatnak a „teljesítményét”, a megye mai területén, a 7 éves és idősebb népesség iskolai végzettségének arányában, az 1941. évi népszámlálás alapján, az alábbi táblázat mutatja.⁴

Hely	0 osztályt végzett	Alt. isk. I–VII. oszt. megf. végzettség	Alt. isk. VIII. oszt. megf. végzettség	Befejezetlen középisk. végzettség	Befejezett középisk. végzettség	Befejezett felsőfokú végzettség
	%	%	%	%	%	%
Baranya	7,3	83,9	5,1	1,0	1,8	0,9
Ország	7,2	80,0	7,4	1,4	2,7	1,3
Ország Bp. nélkül	8,3	83,9	4,6	0,9	1,6	0,7

A Történeti Statisztikai kötetek: Az 1941. évi népszámlálás 2. Demográfiai adatok községek szerint (Bp. 1976) a 6 éves és idősebb lakosság figyelembe vételével (327 859 fő) a megyében 24 707 analfabétát (7,5⁰/₀), 17 279 ált. isk. 8. osztályának megfelelő végzettségűt (5,3⁰/₀), 5878 középiskolai végzettségűt (1,8⁰/₀) és 2969 felsőfokú végzettségűt (0,9⁰/₀) mutat ki.

Baranya megye korabeli iskolázottsági arányai általában rosszabbak az országos átlagnál, de jobbak a Budapest nélküli vidéki átlagoknál.

Az alsó- és középfokú iskolarendszer tükrözte a felszabadulás előtti alapvetően reakciós és avult társadalmi berendezkedést, melyben az uralkodó osztályok elhanyagolták a népoktatás fejlesztését. A gyermekek nevelése 10 éves kortól a szülők társadalmi, vagyoni és települési helyzetének megfelelően három különböző iskolafajtában (elemi népiskola, polgári iskola és gimnázium) történt. A polgáriban és gimnáziumban a tanulók 14 éves korig magasabb és alaposabb felkészítést kaptak, mint az 1940. évi XX. tc.-el létrehozott 8 évfolyamos népiskola V–VIII. osztályos tanulói. A népiskolák helyzete csak a városokban és nagyobb községekben volt valamelyest kielégítő, de itt sem volt szakrendszerű oktatás, s a tanítók iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb volt, mint a tanároké.

A falvak és tanyaik osztatlan, vagy részben osztott, többségében elhanyagolt iskolái nélkülözték a legelemibb feltételeket, s a tanulók osztályhelyzetéből adódó hátrányok itt halmozottan jelentkeztek. A jobb életfeltételű tanulók a IV. osztály elvégzése után bejáróként, vagy internátusi bennlakóként polgári iskolában, vagy gimnáziumban továbbtanulhattak; a túlnyomó többség azon-

ban kedvezőtlen helyzete miatt ettől el volt zárva és legfeljebb az elemi népiskola V–VIII. osztályát végezhetette el. A falusi és tanyai gyermekek többsége 6 osztályt, vagy annál is kevesebbet végzett. Nem voltak sokkal jobbak az iskoláztatási lehetőségei a munkásosztály gyermekeinek sem.

Ez volt a II. világháború végén a politikailag, gazdaságilag, katonailag és erkölcsileg szétzilált Horthy-rendszer és nyilas rémuralom öröksége, melyet a nagy háborús károk súlyosbítottak.

II. A háború következményei és az újjáépítés Baranya közoktatásában

Megyénk felszabadításának első szakasza 1944-ben viszonylag rövid idő alatt jelentősebb épületkárok nélkül zajlott le. A második szakasz viszont 1945 tavaszán a Dráva menti falvak egy részének szinte teljes pusztulásával járt, mivel ezek a községek hadszíntérré váltak. Az 1945 májusában felvett református esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvek adatai szerint az 59 reformátusok lakta község közül 48-ban az egyházi épületek (templom, lelkészlak, ref. iskola, tanítói lakás) 50⁰/₀-os kárt szenvedtek; 100⁰/₀-os volt a pusztulás Drávaszabolcson, 95⁰/₀-os Drávacsehin, 90⁰/₀-os Drávapalkonyán. A tantermekbe katonaságot szállásoltak be, elpusztult a berendezés, szemléltető anyag stb.⁵

A nehéz helyzetet érzékelteti dr. Palos Bernadin tankerületi főigazgató 1945. január 22-én keltezett jelentése a VKM-hez. („Jelentés a pécsi tankerület állapotáról”). Ebben tájékoztatta a minisztert, hogy a nyilas hatalomátvétel után a pécsi kormánybiztos őt 1944. november 13-án állásából azonnali hatállyal felmentette, s helyére Lévai István m. kir. századost (nyilas) nevezte ki, aki a várost november 27-én elhagyta. Hivatalát – Nikolits Mihály főispán kérésére – 1944. december 9-én újra elfoglalta. Jelentette továbbá, hogy a tankerületben a tanítás általában mindenhol megindult, kivéve Somogy vármegyét, ahol még harcok folytak. Az iskolaépületek és felszerelés nagy részben jelentős károkat szenvedett és „a tankerület 3 Volksbund polgári iskolája és 1 gimnáziuma növendékeivel és tanári karával együtt a német birodalom területére távozott”. Megemlítette a főigazgató továbbá, hogy sok a menekült tanerő – Pécsen 150 fő – és a rendkívüli politikai viszonyok miatt igen leromlott a fegyelem a tanulók és nevelők körében.⁶ A főigazgató 1945. január 25-én kelt, a pécsi magyar katonai parancsnoksághoz küldött átirata arról tájékoztat, hogy a szovjet katonai hatóságok utasították őt, hogy a tankerület valamennyi iskolájában rendelje el a tanítás megkezdését. Pécsen ennek csak részben tudott eleget tenni, mivel katonai igénybevétel miatt szünetelt a tanítás a ciszterciták Nagy Lajos Gimnáziumában, az áll. felsőipari és felső-építőipari iskolában, valamint a Makár utcai, Fiume utcai és Gyárvárosi áll. elemi iskolákban. A február 3-án keltezett főigazgatói jelentés (fogalmazói példány) szkeptikusan nyilatkozott a politikai helyzetről és a tanügyigazgatásról. Jelentette, hogy a helyzet súlyosbodott, a normalizálódás meglassult. Pécsen tanítási szünetet kellett elrendelni a tantervek revíziója és újabb iskolaépületek igénybevétele miatt. Nyomatékosan kérte a minisztert, hogy sürgősen rendelkezzen az „iskola politikamentességének biztosítása érdekében . . . , mert olyan szétesési folyamat indult meg, amely az iskolán keresztül szétbomlasztja a magyar életet”. Kérte továbbá, hogy a miniszter a „tanügyi hatóságok illetékességét iskolai ügyekben újra nyomatékozza, mert az orosz katonai személyek mellett az egyes pártok is beleszólást igényelnek az iskolák életébe.”⁷

A helyzet illusztrálására az alábbiakban ismertetem két középiskolai igazgató jelentését:

Khün Szaniszló a *Nagy Lajos Gimnázium* igazgatója jelentette, hogy iskolájában a tanítás 1944. szeptember 1-jén kezdődött és október 28-ig folyt 490 tanulóval. Ezután az iskola épületét különböző katonai alakulatok vették igénybe, majd november 28-ig német katonai kórháznak rendezték be. November 30-tól szovjet katonai kórház lett az iskola, s csak 1945. május 5-én adták vissza rendeltetésének. Miután a szülők és tanulók kitakarították az épületet, a tanítás itt május 23-án megkezdődhetett. A katonai igénybevétel ideje alatt a gimnáziumot a papnövelde intézet szemináriumában helyezték el átmenetileg 5 tanteremben, ahová 1945. február 12-től a megjelent 222 tanuló váltakozva járt: a VIII. o. hetenként ötször, a VI–VII. o. négyszer és az I–III. o. háromszor. A tanítás 8-tól 13 óráig történt, de délutáni órák is voltak. Az óraszámokat csökkentették a váltakozás és 5 tanerő hiánya miatt. Az iskola bútorzata és felszerelése 25%-os károsodást szenvedett.⁸

Dr. Mátyus László, a városi kereskedelmi középiskola igazgatója jelentette, hogy iskolájában az 1945. április 12-én tett jelentése óta a tanítás zavar-talan, a rövidített tananyagot elvégezték. Gondot okoz a szemléltetés, mivel a szertári anyag javítás nélkül nem használható. Az iskola kényszerelhelyezése miatt a párhuzamos osztályok nem állíthatók vissza, s ezért nagy a zsúfoltság. Az április 12-i 180 fős létszám május végére 219 főre emelkedett. A háború okozta fegyelmetlenség a május 14-i szülői értekezlet óta megszűnőben van.⁹

A kiragadott dokumentumok érzékeltetik a rendkívüli helyzetet. Ennek megszüntetését, a tanügyi épületek és felszerelések rendbehozását, pótlását nagymértékben akadályozta a példátlan infláció, mely az erre a célra kiutalt, ill. gyűjtött pénzek felhasználását illuzórikussá tette. A helyreállítás ezért sok helyen elhúzódott, és gyakorlatilag, nagyjából csak 1948. második felében fejeződött be. A rendbehozatalban igen jelentős szerepük volt a helyi és megyei népi, ill. tömegszervezetek által kezdeményezett különböző újjáépítési mozgalmaknak. („Siess, adj, segíts!”, „Dolgozók az iskoláért” stb.) Ezek kibontakozásának csúcspontja 1948-ban, az iskolák államosítása után következett be. A különböző szervek, vállalatok 1948 szeptemberéig Baranyában 78 iskola helyreállítását végezték el 307 859 Ft értékben. Élenjártak a bányászok falujáró brigádjai, akik 17 iskolát hoztak rendbe.¹⁰

Az iskolai élet normalizálását sokáig akadályozta a nevelőhiány. A Köznevelés 1946 decemberi számában közölt adatok szerint Baranya vm. 761 tanítója közül, az elesetteket és eltűnteket nem számítva, hadifogságban volt 84, nyugatra távozott 7. Ez a tanítók 12%-át tette ki. Az igazoló bizottságok nem igazoltak 47 tanítót (6,2%), akiknek 20%-át elbocsátották. Az arányok rosszabbak az országosnál, mivel a hadifoglyok és nyugatra távozók országos aránya csak 8,1%, a nem igazoltaké pedig 3% volt.

III. Küzdelem az általános iskolák kiépítéséért a koalíciós időszakban

A felszabadulás előtt a magyar alsófokú oktatás szervezete nem volt egységes. Létezett az 1940. évi X. tc.-kel létrehozott 8 osztályos népiskola és egyidejűleg az 1868. évi XXXVIII. tc. alapján működő népiskola is, amely 6 osz-

tályból és 3 éves általános vagy gazdasági továbbképző tagozatból állt. A felszabadulás után a VKM mindenekelőtt a kettősséget kívánta megszüntetni, s ezért 1945. július 13-án elkészült egy miniszteri rendelet a tanügyi hatóságok számára a népiskolák osztálykereteinek kiépítéséről és az osztatlan iskolák összevonásáról.¹¹

A rendelet célja az volt, hogy minden olyan akadályt és egyenetlenséget megszüntessen, amely az egységes népiskola megvalósítását akadályozza. Ezek az akadályok a következők voltak:

- az osztatlan egytanerős népiskola,
- a 6 osztályos népiskola továbbképző tanfolyamaival,
- az egy-egy tanítóra eső tanulói létszám aránytalansága.

A VKM ezért elrendelte, hogy az 1945/46-os tanévtől kezdve:

- az 1 tanítós (osztatlan) népiskolákat – legalább 40 tanuló esetében – 2 tanítóssá kell fejleszteni;
- ahol két egytanítós népiskola működött, s a tanulók száma egyikben sem érte el a 40-et, vagy csak az egyikben, ott „a két iskolára, jellegre való tekintet nélkül, kötelező az együttműködés.” Ha a két iskolának különböző hitfelekezeti (egyházközségi) a fenntartója, akkor közös megegyezéssel állapotodjanak meg abban, hogy melyik iskolába járjanak az alsó- és melyikbe a felsőtagozat tanulói. Ha nem tudnak megegyezni, a tankerületi főigazgató dönt. Ha az egyik iskola állami, vagy községi, a másik felekezeti jellegű, akkor a felsőtagozat állami (községi), az alsótagozat hitfelekezeti legyen.

A rendelet már utalt az általános iskolára az V. osztállyal kapcsolatban. Így a 2. pont szerint: „3 tanítós iskolává kell fejleszteni az olyan 2 tanítós népiskolát, ahol az V. osztályt, mint az egységes középiskola I. osztályát a tanulólétszám miatt külön osztályként kell vagy lehet vezetni.” (Vagyis kezdetben az általános iskola felsőtagozatát középiskolának képzelték el, amiből később bonyodalom támadt a VKM-ben is.)

A rendelet 3. pontja a felsőtagozatok központosítását (körzetesítés) írta elő, mégpedig az iskolák jellegére való tekintet nélkül, ha ezek egymástól való távolsága a 3, ill. 3,5 km-t nem haladta meg.

Ez a miniszteri utasítás már érintette az egyházak autonómiáját a kötelező együttműködés és a felsőtagozat központosításának elrendelésével, s azonnal kiváltotta a katolikus egyház erélyes tiltakozását, melyet Mindszenty József hercegprímásnak a miniszterhez küldött átirata tartalmaz: „A rendelet ... súlyosan sérti a szülők természetjogát, az egyház nevelési szabadságát, mivel a katolikus ifjúság nevelésében nem katolikus, de felekezeti tényezők is a katolikus oktatókéval azonos jogot kapnak.” Különösen kifogásolta a kényszerítő jelleget, s kérte a minisztert a rendelet hatálytalanságára.¹² A tiltakozás eredményeként a VKM módosította a 27822/1945. IV. sz. rendeletet és az iskolák bizonyos feltételek mellett „kötelező” összevonása helyett a „kivánatos” kifejezést alkalmazta.¹³

A vitából megállapítható, hogy az a küzdelem, mely az iskolák államosításához vezetett, már az általános iskola megszületésének pillanatában, tehát 1945 nyarán-őszén elkezdődött, és folytatása volt annak a harcnak, amely 1848-ban, majd 1868-ban az egyházak iskolamonopóliumának megszüntetéséhez, a községi (közös) és állami iskolák létjogosultságának elismeréséhez vezetett, egy akkor még szükségszerű politikai kompromisszum eredményeként. Csakhogy 1945–1948 között az általános politikai helyzet alapvetően másként alakult, mint a 48-as polgári forradalom, ill. dualizmus korában.

A minisztertanács 1945. augusztus 16-án tartott ülésén határozatot hozott az általános iskola létrehozására. Ennek alapján született meg „Az általános iskola megszervezéséről szóló 6650/1945. M. E. számú rendelet”, mely 1945. augusztus 18-án lépett hatályba. Ezzel egyidőben jelent meg a 37000/1945. VKM. számú rendelet az 1945/46. iskolai év megnyitásáról és tanulmányi rendjéről, melynek 2. §-a szerint „A 6–14 éves gyermekek egységes oktatásának és nevelésének fokozatos biztosítása érdekében a nyolcosztályos általános iskola I. és V. osztályát ... mindazokon a helyeken meg kell nyitni, ahol a megnyitás személyi és tárgyi feltételei megvannak, vagy megfelelő intézkedésekkel (nevelők áthelyezése, tantermekről való gondoskodás stb.) biztosítható. Átmenetileg a polgári iskolai rendtartást kell alkalmazni. A rendlethez csatolt „Melléklet” szabályozta az iskolák tanulmányi rendjét mindaddig, „amíg a magyar iskolahálózat újjászervezése meg nem történik, s az új ... iskolák részére a kor követelményeinek megfelelő tantervek és ... tankönyvek el nem készülnek.” (Vagyis az általános iskola jogi értelemben való megszületésekor egyetlen alapdokumentummal sem rendelkezett, valamilyeni tantervét és tankönyvét a későbbiek során kellett elkészíteni és kiadni.) A „Melléklet”-ben hangsúlyt kapott az együttműködés szükségessége azokban az iskolakörzetekben, ahol több népiskola működött, s az V. osztályos tanulók száma csak együttesen érte el a 40 főt. Ezekben a helyeken az iskola-fenntartók „a helyi Nemzeti Bizottság bevonásával, közös megegyezéssel hozzanak létre olyan megállapodást mely ... az V. osztály megnyitását lehetővé teszi.”¹⁴

A következő két évben az általános iskola fokozatos kiépítése, továbbfejlesztése volt a fő feladat. Ezt a VKM rendeletei szabályozták. Közülük szervezeti szempontból és az iskolai élet demokratizálása tekintetében alapvető jelentősége volt a 70 000/1946. VKM sz. rendeletnek.¹⁵ A hozzácsatolt „Útmutatás” több olyan fontos feladatot jelölt meg, amely az 50-es években elszikkadt és majd csak az 1972-es oktatáspolitikai párthatározat után kapott újra hangsúlyt. Ilyen célkitűzés volt „a helyes tehetségkiválasztás és tehetséggondozás általános megszervezése, az egyéni hajlamok tudatosítása és a helyes pályaválasztás előkészítése.” Lényeges intenciója volt az „Útmutatásnak” az, hogy az általános iskola egységes keretei és tanítási anyaga erőszkolt egyformaságot ne eredményezzen és a szabadon választható tárgyak és gyakorlatok lehetőségével biztosítsa az egyéni képességek szabad fejlődését. A rendelkezés expressis verbis kimondta, hogy az általános iskola nem azonosítható sem a népiskolával, sem a polgári iskolával, sem a gimnázium alsótagozatával, hanem teljesen új iskolatípus, amely egyesíti magában ezek értékeit és kiküszöböli egyoldalúságukat, osztályjellegüket. Említést érdemlő útmutatása az igazgatók személyének kiválasztása. Ennek elbírálásában, a pedagógus szakszervezet mellett, meghatározó szerepet kapott a tantestület, melynek véleményét titkos szavazással kellett megállapítani, s az általuk javasolt három személy közül az egyiket a tankerületi főigazgató bízta meg az igazgatói teendők ellátásával. Az „Útmutatás” megjelölte a különböző fenntartású általános iskolák fajtáit. Ennek megfelelően létezett az osztott felsőtagozatú anyaiskola és a hozzá kapcsolódó fiókiskola, ahol a tanulók a tanító irányításával tanfolyamszerű formában tanulták a felsőtagozat anyagát, majd az anyaiskolában vizsgáztak. Itt szerepel először a körzeti ált. iskola, ahová a környező községekből a felsőtagozatos tanulók bejártak. Ezeket az iskolákat egyben a szabadművelődés korszerű szellemet sugárzó központjainak, a mai általános művelődési, ill. nevelési központok előképeinek tekinthetjük. Kü-

lönleges, csak néhány évig létező, iskola volt még a vándoriskola, melyet olyan községek külterületén szerveztek, ahol legalább 8–15 tanköteles volt és ezek a legközelebbi iskolát a nagy távolság miatt nem látogathatták. Erre a célra az érdekelt község egy alkalmas iskolaszobát és benne az állami „vándortanító” számára férőhelyet volt köteles biztosítani. Baranya megyében 1947-ben vándoriskola működött Nagyharsány-Keskenypusztán, Aranyosgadány-Keresztespusztán, Mohács-Püspökpusztán, Zaláta-Kápolnapusztán.¹⁶ Ezekben az években létesültek az első általános iskolai internátusok, főleg kastélyok igénybevételével. A tárcaközi bizottság Baranyában iskola és internátus céljára juttatta a püspöknádasdi, szentlőrinci, gödrei és bükkösi kastélyokat 1946-ban¹⁷

A 70 000/1946. VKM sz. rendelet Baranya megyei végrehajtásáról adott áttekintést a pécsi tankerületi főigazgató 1947. április 10-i jelentése. Dr. Ujvári Pál főigazgató ebben arról tájékoztatta a VKM-et, hogy az általános iskolai hálózat kiépítését kedvezőtlenül befolyásolja a megye aprófalvas településstruktúrája. Baranya 416 népoktatási intézménye közül 203 iskola (48,8⁰/₀) volt bekapcsolva az ált. iskolai hálózatba, s ide járt a 35 023 tanuló közül 26 680 (76,2⁰/₀). Nem volt bekapcsolva 213 iskola, ahová 8343 tanköteles, a tanulók 23,8⁰/₀-a járt. A 203 ált. iskola közül szakosított rendszerű felsőtagozatú, ill. ehhez csatlakozó iskola 100 volt (49,3⁰/₀) és fiókiskola 103 (50,7⁰/₀). A jelentés szerint, a helyi kezdeményezés eredményeként újabban bekapcsolt 12 egytanerős fiókiskolával együtt, a tanerők jelentős munkatöbblet vállalásával, folyt az általános iskolai vizsgára való előkészítés a „csendes foglalkozások” keretében. Ezzel kapcsolatban megállapította, hogy „gondot okoz a fiókiskolák és anyaiskolák . . . érintkezése”, mivel az előírt kölcsönös hospitálásra anyagi fedezet még az állami iskoláknál sem állt rendelkezésre. Közölte továbbá, hogy a tankerület „ált. iskolai V–VI. osztályaiban túlnyomó részben csak tanítók tanítanak. Polgári iskolai és gimnáziumi tanárok csak ott nyertek beosztást 4 község kivételével, ahol eddig is volt polgári iskola, ill. gimnázium.” Ezzel összefüggésben jelezte, hogy a felügyeleti tapasztalatok szerint az egyes ált. iskolák között „előző keretüktől meghatározottan jelentős színvonalkülönbség van.” Sajátos baranyai nehézség volt a német nemzetiségű lakosság kitelepítése, ami az ált. iskola fejlesztését károsan érintette, mivel a telepítés függőben volt, s ezért nagy volt a bizonytalanság az iskolakötelesek jövőbeni számát illetően. További akadályok a nagy tanerőhiányból és az ígért II. sorszámú tanítói állások tényleges engedélyezésének elmaradásából adódtak. A körzeti ált. iskolákról szólva jelezte, hogy ezek kiépítését a tanulóotthonok hiánya mellett akadályozzák az esős időben járhatatlan utak, s a tanulók ruha és cipőhiánya. Ez utóbbiak még a belterületi iskoláknál is a mulasztások fő okai. Végezetül közölte, hogy „a különböző jellegű iskolák között az együttműködési készség hiánya is gyakran akadályozza az általános iskolai hálózat kiépítését”, s ezért javasolta az együttműködést visszautasító iskolafenntartóknál, az együttműködésre való rábírás érdekében, az államsegély újbóli megállapításának a kilátásba helyezését.¹⁸ Ez feltehetően az államsegély csökkentését vagy megvonását jelenthette. A főigazgatói jelentésből elénk tárul az iskolák államosítása előtti tanév Baranya megyei helyzete az általános iskoláknál. Ebből kiderül, hogy a megyei sajátosságok (sok kisiskola, lakosságcsere) mellett a különféle iskolafenntartók közötti együttműködési készség hiánya is akadályozta az általános iskolák fejlesztését. Ennek ellenére az együttműködés több helyen megvalósult, leginkább a kényszerítő körülmények – pl. tanítóihiány – hatására. Ezt a kény-

szerjellegét tükrözi a Pécsi Egyházmegyei Főtanfelügyelőség egy 1947. évi felmérése, amely 67 iskolára terjedt ki. Az erről szóló kimutatás azoknak a számát közli „akik római katolikus létükre más jellegű iskolába kényszerültek.” A kimutatás szerint a megye 57 református iskoláját 1228, 10 evangélikus iskoláját pedig 333 rk. tanuló látogatta.¹⁹

Az együttműködés nehézségein túlmenően más problémák is akadályozták az általános iskola fejlesztését. Közülük csupán azokat emelem ki, melyek a felekezeti autonómiához való ragaszkodásból és az új iskolatípus jellegének eltérő minősítéséből adódtak.

1. Tandíjfizetés és az általános iskola ingyenességének kérdése

A 37 000/1945. VKM sz. rendelet kimondta az ált. iskola ingyenességét, s ennek értelmében a tanulóktól sem beíratási, sem tandíjat vagy egyéb díjat szedni nem volt szabad. A rendelet végrehajtása problémát okozott az egyházi fenntartású polgári iskolákból és gimnáziumokból alakuló általános iskoláknál, ahol a tandíjfizetési kötelezettséget továbbra is fenntartották. A vita erről a VKM-en belül bontakozott ki. Szombatfalvy György ügyosztályvezető helyettes hivatkozva arra, hogy az egyházak elvesztették azokat a földbirtokait, melyek az iskolafenntartás költségeinek nagyobb részét fedezték, a tandíjszedés mellett foglalt állást, mivel az államsegély mellett már csak ebből tudták fedezni kiadásait.²⁰ Kovács Máté minisztériumi osztálytanácsos, későbbi államtitkár, viszont – hivatkozva a népiskola ingyenességét kimondó 1908. évi XLVI. tc.-re és a törvényerővel bíró 6650/1945. M. E. sz. rendeletre – ezt megengedhetetlennek és antiszociálisnak minősítette. Kijelentette, hogy az „ide beíratkozó tanulókat nem lehet kötelezni arra, hogy egy más iskolára (polgári isk., ill. gimnázium) megszabott díjjakat fizessenek”. Szerinte az egyházi iskolafenntartók jövedelemcsökkenését állami támogatás („kárpótlás”) formájában kell kompenzálni.²¹ Szombatfalvi ezt az álláspontot két okból nem fogadta el. Az egyik ok – szerinte – az volt, hogy „itt nem egy új iskoláról, hanem 3 iskolafajról van szó”: a legmagasabb igényű, latin oktatást is nyújtó gimnáziumról, a szintén magasabb teljesítményt nyújtó polgári iskoláról és végül egy olyan iskoláról, mely „egy népiskola változata”.²² Szombatfalvy tehát nem értette, vagy nem akarta megérteni az általános iskola azon deklarált célkitűzését, mely a három iskolafajból egy egységes iskolát akart létrehozni. Az ingyenességre vonatkozó megjegyzése pedig az volt, hogy ennek kimondása előtt gondoskodni kellett volna az állami kárpótlásról, s ha erre nincs fedezet, a tandíjszedési jogot nem kellett volna megvonni. Ebben a kérdésben állást foglalt Bassola Zoltán, az általános iskolai ügyosztály vezetője is: Amennyiben az ált. iskola V. osztálya a népiskola szerves része, akkor tandíjat nem kell szedni, ha viszont a gimnázium vagy polgári iskola I. osztályát pótolja (vagyis középiskola!), akkor ez tandíjfizetéssel jár, főleg az egyházi iskoláknál, mivel ezek „létalapját képező földbirtokokat az iskolafenntartó rendektől elvették”. Kifogásolta továbbá, hogy az ingyenességet elrendelő nevelési ügyosztály nem kérte ki az ált. iskolai ügyosztály véleményét és nem kért elvi döntést a minisztertől sem.²³ A VKM-ben dúló vita mögött, a reális anyagi kérdésen túlmenően, politikai véleményeltérések is meghúzódtak, mivel a minisztérium vezető állományának összetétele a koalíciós időszak erőviszonyait tükrözte. Végeredményben, mivel az állami kárpótlás kérdését megnyugtatóan nem rendezték, az ilyen közös igazgatású iskolákban az álla-

mosításig megmaradt a tandíjfizetés. Ez a körülmény ezeknek az iskoláknak osztályszempontokat is hordozó elitjellegét – a jobb tárgyi és személyi feltételeiken túlmenően – hangsúlyozottabbá tette az elemi népiskolákból alakult általános iskolákkal szemben.

2. A tankönyvkérdés

A felszabadulás után a régi tankönyvek túlnyomó részét nem lehetett használni korszerűtlenségük és főleg ellenforradalmi, sovíniszta szemléletük miatt. Szükségessé vált ezért a tankönyvek felülvizsgálata, s az ezekben található olyan fejezetek, részek kihagyása, melyek a Szovjetunióra, a szövetséges hatalmakra és országhatárookra nem megfelelő kitételeket tartalmaztak, vagy a letűnt rendszert idealizálták. Erre először a VKM 1883/1945. sz. utasításának megfelelően az iskolai tankönyvvizsgáló bizottságok tettek javaslatokat, majd a 20 793/1945. VKM sz. rendelet kimondta, hogy az 1945/46. tanévtől kezdve csak a minisztérium által felülvizsgált és engedélyezett tankönyveket lehet használni. A rendelet az egyházi iskolák tankönyveinek engedélyezését ugyan az egyházi hatóságokra bízta, de kötelezte őket arra, hogy ezeket előzetesen a VKM-nek mutassák be. A problémák ebből, valamint a súlyos tankönyvhiányból adódtak. Ez utóbbi összefüggött azzal, hogy a tankönyvkiadás tökéletes vállalkozás volt és ebben az üzleti haszon is szerepet játszott. A drága tankönyveket és tanszereket a szegénysorsú tanulók tömegei nem tudták megvásárolni, mivel pl. Baranya megyében egy ált. iskolai tanuló tankönyvvel és írószerekkel való ellátása átlagosan 50,- Ft-ba került.²⁴ A VKM ezért, az olcsó és egységes, demokratikus szellemű tankönyvkiadás megoldására állami tankönyvkiadó vállalat létrehozását kezdeményezte. A terv megvalósítása érdekében Ortutay Gyula miniszter törvénytervezetet készített, mely szerint az 1947/48. tanévtől kezdve valamennyi alsófokú és középiskolában, szakiskolában – a hittankönyvek kivételével – csak a VKM által létesítendő állami tankönyvkiadó vállalat tankönyveit szabad használni.²⁵ A törvénytervezetet azonban az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő Osztálya ellenvéleményezte, mivel csorbította az egyházi hatóságok tankönyvkiadási jogkörét és az állami tankönyvkiadás ellenkezett a kereskedelem szabadságának védelmével.²⁶ De tiltakozott a Református Egyetemes Konvent és Mindszenty József hercegprímás is, aki levelében azt állította, hogy az államilag monopolizált tankönyvkiadás az egyház törvényben biztosított jogát gyökerében támadja meg.²⁷ A tankönyvvita különösen kiéleződött „Az ember élete” c. ált. iskolai VII. osztályos tankönyv miatt. Mindszenty hercegprímás 1947. október 30-án kelt levelében követelte ennek a tankönyvnek a visszavonását, mivel azt „hitbe és erkölcsbe ütközőnek és tudománytalannak” minősítette, melytől az állami és községi iskolákba járó katolikus ifjúságot is meg kell óvni. Kijelentette, ha nem vonják vissza „egyházfegyelmi vonalon fellép a könyvvel szemben”.²⁸ Ortutay Gyula felkérésére később levélben bővebben is kifejtette álláspontját, amelyben többek között Herbert Nilssonra hivatkozva, leszögezte: „természettudományosan ma még nem kellően tisztázott tény s ezért tudománytalan az ember állati eredetének tétele”, de „mégha a testi származás igazolható is lenne, a lélek az állati elvből nem vezethető le . . .”.²⁹ Ortutay Gyula ezek után tudósoktól kért szakvéleményt a primás érveinek cáfolatára, ill. a tankönyv minősítésére. Többek között nyilatkozott dr. Lissák Kálmán egyetemi tanár, a Pécsi Tudományegyetem akkori rektora is, aki a tankönyvről kijelentette,

hogy a „gyermeknek értelmi színvonalának megfelelően . . . , didaktikusan foglalja össze a biológia mai álláspontját . . . s ezt ma már minden kultúrnemzetnél meg kell követelni”.³⁰

3. A latin nyelv oktatásának kérdése

A népiskolákban nem tanítottak idegen nyelvet, a polgári iskolákban a német, a gimnáziumokban a német és latin nyelv oktatása volt kötelező. A már idézett 70 000/1946. VKM sz. rendelet a latin nyelvet, több más élő idegen nyelv mellett, mint „szabadon választható tárgyat” jelölte meg, melyet kizárólag latinszakos tanárok oktathattak. A felekezeti gimnáziumok alsó tagozatából alakult általános iskolákban azonban a latin kötelező tárgy maradt. A VKM 6300/1947. sz. rendeletével a latint törölte a szabadon választható tárgyak sorából, de főleg az egyházi tiltakozások hatására rendkívüli tárgyként, azonos óraszámúban való tanítását továbbra is engedélyezte. A latin nyelv tanításának háttérbe szorítását a hercegprímás a nemzeti művelődés és az egyház szempontjából sérelmesnek és az egyházi hatóság jogkörébe ütközőnek minősítette.³¹ A latintanítás az egyházi gimnáziumokból alakított általános iskolákban – a protestánsoknál is – kötelező maradt. Baranyában, főleg Pécsen, sok szülő igyekezett gyermekét ilyen iskolába járatni. Vidéken, néhány plébánia székhelyen működő rk. ált. iskolában is elkezdődött a latin nyelv oktatása, melyet gyakran a helyi lelkészek vállaltak.³² A VKM ezt a helyzetet, mint a fennálló jogrend megsértését ítélte el, amely két részre szakította az egységes oktatási rendszert. Az idegen nyelvek oktatásának ügye véglegesen az iskolák államosítása után oldódott meg az orosz nyelvoktatás kötelezővé tételével.

4. A fakultatív hitoktatás

Ebben a kérdésben igen éles küzdelem alakult ki 1947 első felében. A koalíciós pártok pártközi értekezletének 1947. március 5-i állásfoglalásában javasolták: „Az 1946. évi 1. tc-ben biztosított lelkiismereti és vallásszabadság elvének megfelelően, az iskolai vallásoktatást fakultatívvá kell tenni. Minden szülőnek . . . szabad elhatározásától függ, vajon gyermekét kívánja-e vallásoktatásba részesíteni vagy sem.”³³ Ebben a tárgyban a VKM 1947. március 31-én kiadott egy rendeletet, mely szerint valamennyi általános és középiskolában szülői értekezleten tájékoztatni kell a szülőket a „fakultatív vallásoktatás értelméről”. A tájékoztatást az igazgatók kötelességévé tették. A vezérfonalul a Köznevelés 1947. április 1-i számában megjelent „A vallásoktatás kérdése” c. közleményt jelölték meg.³⁴ A VKM közirata igen heves tiltakozást váltott ki. Szegeden diáktüntetés volt, melyet a munkások vertek szét. A katolikus püspöki kar és Kapi Géza evangélikus püspök a köriratot törvénytelennek minősítette és az egyházi iskolákban való kihirdetését megtiltotta. A katolikus tanítórendek is tiltakoztak. Tehát a latin nyelvoktatás kérdéséhez hasonlóan ebben is nyílt konfrontációra került sor. Ezt dokumentálja a Pécsi Egyházmegyei Fő Tanfelügyelőség 1947. április 15-én kiadott rendelete, melyben Lukács István mb. tanfelügyelő következőképpen tiltakozott a Köznevelésben megjelent – már idézett – cikk tartalma ellen: A cikk „elvi szempontokon túl . . . olyan „tekintélyeket” vonultat fel (Rousseau, Schleier-

macher) és tőlük vett olyan idézetekkel érvel, amelyek vallásos meggyőződésünket mélyen sértik, de a természetes ész józan megfontolásaiból is gúnyt űznek”, s ezért „megtiltom, hogy a felügyeletem alatt álló ált. iskolák igazgatói újabb intézkedésig ezt a tájékoztatást megtartsák.”³⁵ A többoldalú tiltakozás hatására Ortutay Gyula miniszter rugalmasan és diplomatikusan reagált. Újabb körlevelet adott ki a tankerületi főigazgatóknak előző körirata „értelmezésére”. Ebben arról van szó, hogy azt „egyes hatóságok tévesen értelmezték és belőle egyrészt az egyházak autonómiájának sérelmét, másrészt a fakultatív vallásoktatás mellett ... szándékolt propagandát véltek kiolvasni”, ... s ezért a főigazgatók közöljék valamennyi iskola igazgatójával, hogy az „értekezletek kizárólag azt a célt szolgálták, hogy hivatalos felvilágosítást nyújtsanak”.³⁶ Ezzel a fakultatív vallásoktatás ügye átmenetileg lekerült a napirendről, sőt az iskolák államosításának parlamenti vitájában a kötelező hitoktatás érvként szerepelt az államosítás hívei számára. A problémát az 1949. évi 5. sz. tvr. zárta le azzal, hogy kimondta: „A Magyar Népköztársaság Alkotmányának 54. §-ban foglalt, az állam és egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a vallásoktatás az iskolákban nem kötelező”.

Az előzőekben ismertetett kérdéseken túl még számos területen (pl. igazgatók kinevezése, ifjúsági szervezetek, felügyelet stb.) az állam és egyházak ellentétes álláspontot képviseltek, s ezért az általános iskola megteremtése, fejlesztése a koalíciós időszakban az osztályharc, a politikai küzdelem egyik jelentős színterévé vált.

IV. A fordulat éve és az iskolák államosítása

1. A politikai helyzet változása az 1947. évi választások után

A politikai erőviszonyok az 1947-es országgyűlési választások után alapvetően megváltoztak. A polgári fejlődés platformján álló pártok vereséget szenvedtek, az MKP lett az Országgyűlés legtöbb képviselővel rendelkező pártja. A kisgazdapárt 1947 tavaszán-nyarán szétesett, s a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült választási szövetség pártjai (MKP, SZDP, NPP, FKP) megszerezték a szavazatok 61 és a képviselői mandátumok 66⁰/₁₀-át. Miután a Választási Bíróság megsemmisítette a Magyar Függetlenségi Párt 49 mandátumát, megszűnt a nagyburzsoázia parlamenti képvisellete és ennek következtében a választási szövetség képviselőinek aránya 75⁰/₁₀-ra növekedett. Ezek után sor kerülhetett a bankok, bányák, majd a 100 munkásnál több foglalkoztató üzemek államosítására. A politikai és tulajdonviszonyokban bekövetkezett változásokat betetőzte a munkáspártok egyesülése. Az egyesülési kongresszus létrehozta az egységes marxista-leninista pártot, az MDP-t; deklarálta a szocialista fordulatot és elfogadta a párt első programnyilatkozatát. A programnyilatkozat a szocialista átalakulást még viszonylag lassú átmenetnek tekintette. A politikai rendszert illetően leszögezte, hogy a népi demokrácia népszuverenitáson alapuló demokratikus parlamentarizmusra épül, tiszteletben tartja a demokratikus szabadságjogokat fajra, nemre és osztálykülönbségekre való tekintet nélkül, amelyben azonban nincs tere a demokrácia ellenségeinek. A köznevelés, művelődés vonatkozásában hangsúlyt kapott a volt uralkodó osztály műveltségi monopóliumának felszámolása, az általános iskola megszilárdítása, a népi kollégiumok támogatása, a dolgozók iskoláinak

fejlesztése és az egyházi iskolák államosítása. Szerepelt még a nyilatkozatban a vallásszabadság, a vallásos érzés tiszteletben tartása, de egy olyan igény is, hogy az egyház szakítson a bukott rendszerrel, ismerje el a népi demokráciát és működjön együtt a demokratikus állammal.³⁷ Ez a dokumentum még lényegében mentes volt a szektás szűkkeblűségtől és türelmetlenségtől, számolt az ország sajátosságaival, a marxizmus–leninizmust önállóan alkalmazta a magyar viszonyokra. A párt irányvonalában azonban hamarosan törés következett be. Ez egy türelmetlen, diktatórikus, a programnyilatkozat szellemétől több alapvető kérdésben eltérő, a marxizmus elveitől idegen fordulat volt, amelynek háttérében a személyi tényezők (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai) mellett két külső ok húzódott meg: Az egyik a Tájékoztató Iroda határozata a Jugoszláv Kommunista Pártról, a másik a nemzetközi helyzet kiéleződése, a hidegháborús légkör kialakulása.³⁸ Amilyen mértékben bomlott a II. világháború alatt kialakult fasizmus elleni nagykoalíció, olyan mértékben fogyott a türelem belpolitikailag a koalíciós partnerekkel és polgári ellenzékkel szemben.³⁹ Ez csakhamar a szövetségesek likvidálásához, a koncepciós perekhez vezetett, s az MDP társadalmi bázisát beszűkítette, a politikai demokráciára pedig súlyos csapást mért.

Az iskolák államosításának, majd az ezt követő „50-es évek” oktatáspolitikájának vizsgálatánál mindezeket, mint általános politikai háttérrel, figyelembe kell venni.

2. Az iskolák államosítását megelőző politikai küzdelmek

A választások után az erejében megnövekedett kormánykoalíció a korábban határozottabban haladt előre az állam és egyházak kapcsolatának rendezésében. Dinnyés Lajos miniszterelnök 1947 októberi programbeszédében már az egységes állami tankönyvek bevezetéséről, az állam és egyházak kapcsolatának végleges rendezéséről beszélt. A törvényhozás 1947. december 4-én megszüntette a „bevett” és „elismert” felekezetek közötti jogi különbségeket, s az egyházi adó kényszerjellegét. Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter pedig 1948. május 15-i sajtókonferenciáján bejelentette az egyházi iskolák államosításának tervét. Az államosítást a legtöbb egyház reálpolitikai megfontolásból megértéssel fogadta, vagy legalábbis tudomásul vette. A református, evangélikus, izraelita egyházakkal 1948 tavaszán sikerült megállapodásra jutni. A katolikus egyházzal azonban – élén a magyar demokráciát el nem ismerő, kompromisszumokra képtelen Mindszenty József hercegprímással – a megegyezési kísérletek kudarcba fulladtak. A primás egyházi szankciókkal fenyegette meg azokat, akik az államosítás mellett nyilatkoztak és az általa irányított Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége tömegakciókat szervezett, a templomokban felolvasott pásztorlevelek és aláírásgyűjtő kampányok útján igyekeztek hangulatot kelteni az iskolák államosítása ellen.⁴⁰ Baranyában és Pécssett a szegedihez és pócspetrihez hasonló súlyos incidensek nem fordultak elő, de a korabeli pécsi újságok hírt adtak a cisztercita és Pius gimnáziumokban történt államosítás elleni agitációról, aláírásgyűjtésről.⁴¹ A templomokban a pásztorleveleket felolvasták, néhány községben ez is elmaradt, s ezek nagyobb hatást nem váltottak ki. Ennek egyik fő oka az volt, hogy a katolikus klérus „nemcsak a többi egyháztól szigetelődött el, hanem jórészt a katolikus hívőktől is, ... főleg azért, mert az államosításról szóló törvényjavaslat változatlanul hagyta a kötelező iskolai vallásoktatást és egyál-

talán nem érintette azokat az intézményeket, ahol az egyházak vallásos tevékenysége és a papi utánpótlás biztosítása folyt. Ilyen körülmények között . . . a hívők többsége előtt sem volt egészen világos, miért hadakozik a katolikus klérus olyan elkeseredetten, hogy a tanulóifjúság kellően felszerelt iskolákban és korszerű szellemben készüljön fel a jövőbeni hivatására.”⁴²

Az iskolák államosításának követelését, a Belügyminisztérium irányelvei szerint, a közigazgatási hatóságok, a népi szervek (Nemzeti Bizottság, DÉ-FOSZ, UFOSZ stb.) és a Pedagógusok Szabad Szakszervezete, a koalíciós pártokkal együttműködve szervezték. A községekben népgyűléseket, rendkívüli képviselő testületi üléseket tartottak, ahol rendszerint a jegyző, vagy körjegyző adott tájékoztatást az iskolák államosításának indítékairól. Ezekről jegyzőkönyv készült, mely rögzítette a hozott határozatot. Ehhez csatolták a jelenlevők aláírásával ellátott nyilatkozatot, s ezt a járási főjegyzőhöz, s innen a főispánhoz terjesztették fel. Néhány eredeti dokumentum a baranyai helyzet illusztrálásához:⁴³

„Hegyháti járás főjegyzője, Sásd
3417/1948.
Főispán Ú! Pécs.

Tárgy: a községi és egyházi iskolák államosításával kapcsolatos eljárás.

A rendelet száma:
280/főisp. 1948.

Melléklet: csomag

Bakóca:	50 ⁰ / ₀
Baranyajenő:	86 ⁰ / ₀
Bikal:	60 ⁰ / ₀
Egyházaskozár:	85 ⁰ / ₀
Felsőmindszent:	51 ⁰ / ₀
Hetvehely:	66 ⁰ / ₀
Kaposszekcső:	75 ⁰ / ₀
Kisvaszar:	80 ⁰ / ₀
Komló:	100 ⁰ / ₀

Magyaregregy:	63 ⁰ / ₀
Magyarhertelend:	48 ⁰ / ₀
Magyarszék:	98 ⁰ / ₀
Mágocs:	82 ⁰ / ₀
Mecsekjánosi:	100 ⁰ / ₀
Mekényes:	98 ⁰ / ₀
Sásd:	82 ⁰ / ₀
Szászvár:	62 ⁰ / ₀
Vásárosdombó:	57 ⁰ / ₀

Tárgybeli ügyre vonatkozó fenti számú rendeletére jelentem, hogy az egyházi és községi iskolák államosításával kapcsolatban elrendelt aláírások gyűjtése befejeződött és annak eredménye a következő:

A vonatkozó aláírási ivateket a körközségi jegyzők jelentése kapcsán mellékelten felterjesztem azzal, hogy a lakosság hangulata az államosítás megtörténte után kielégítő. Sásd, 1948. évi június hó 23-án dr. Csernyánszky Géza járási főjegyző.”

„Szászvár nagyközség jegyzőjétől
Szám: 1641/1948.

Tárgy: Iskolák államosítása

Járási Főjegyző Úrnak!
Sásd

2978/1948. számra: 14 drb. (összeirólap) Nyilatkozat kapcsán jelentem, hogy a 15 éven felüli lakók száma 1612, ebből a Nyilatkozatot aláírta 1021 személy, tartózkodott a nyilatkozástól 591 személy, akiknek 50⁰/₀-a közömbösséget mutatott, s 50⁰/₀-a pedig az államosítás ellenzése folytán nem írta alá a nyi-

latkozatot... A fentiek szerint a nyilatkozatot aláírta a 15 éven felüli lakosság 63,7⁰/₀-a, s ebből az államosítás mellett szavazott 62,7 és ellene 1⁰/₀, tehát a község lakóinak többsége az államosítás mellett döntött... a tartózkodók és ellene szavazók vallásféltes szempontjából foglaltak semleges, illetve elutasító álláspontot. Tény az is, hogy az összlakosság 95⁰/₀-a a vallásfenntartás és tanítás mellett nyilatkozik. A nyilatkozatokat a nemzeti bizottság tagjai vették ki illetve írták alá az érdekeltekkel..."
Szászvár, 1948. június 14. dr. Marosi községi jegyző."

A mellékelt aláírásgyűjtő lapok fejlécén a következő szöveg olvasható:
„Nyilatkozat. Alulírottak kívánjuk az iskolák államosítását, de a vallás fenntartását és oktatását feltétlenül kívánjuk. Név. Házszám. Igen. Nem.”

„Vásárosdombói körjegyzőségtől.
1374/1948. szám.
Járási Főjegyző Úrnak, Sásd.

Tárgy: iskolák államosítása
Hiv. rendelet száma: 2979/1948

Fenti számú rendeletre való hivatkozással az aláíratást befejeztem. A 15 éven felüliek aláírása 1070 fő... 57⁰/₀. Az aláírást a tanítói kar közül Vásárosdombó községben M. Béla ig. tanító és Jágónak községben H. János ig. tanító, valamint B. Magdolna tanítónő... megtagadták. M. Béla azon nyilatkozatával, hogy amikor a bányákat, bankokat és nagy üzemeket államosították, akkor sem lettek megkérdezve, úgy most se kérdezzék meg őket. H. János és B. Magdolna pedig azon kijelentéssel, hogy ők az iskolák államosítása ügyében a szakszervezetük útján már állástfoglaltak, így az egyéni aláírást megtagadják. Vásárosdombó, 1948. június 16. Harmath Dénes körjegyző.”

A mellékelt „Gyűjtő” fejlécének szövege: „Alulírottak kérjük az iskolák államosítását és a kötelező hitoktatás meghagyását. Aláírás, szül. év.”

Baranya megyében a német lakosság kitelepítése miatt 1946-ban 128 helyen felfüggesztették a községi autonómiát, a községi képviselő testületek ezért nem működtek.⁴⁴ Ezeken a helyeken a községi elöljáróságok foglaltak állást a népi szervekkel közösen. Így pl. Magyarorszákon az 1948. június 6-án felvett jegyzőkönyv szerint: „Tekintettel arra, hogy a községben az önkormányzat az 9560/1945. M. E. sz. rendelet értelmében fel van függesztve, ezen ügyben az elöljáróság hoz határozatot és... tárgyalásába bevonja az Ufosz. és Fékosz. helyi szervezetét is.” A jegyzőkönyv szerint a községi bíró ismertette az államosítás célját, megmagyarázta, hogy a népi demokrácia előfeltétele, hogy az ifjúság nevelése az állam kezébe kerüljön, mivel az elmúlt három évben a klerikális nevelés antidemokratikus volt. Rámutatott arra, hogy az államosítás tekintélyes megtakarítást jelent a község népének, valamint, hogy a község kántortanítója T. Nándor, pedagógus szempontból is előnyösnek tekinti az államosítást. Ezek után egyhangúlag határozatot hoztak az államosítás mellett.

A községi képviselőtestületek és népi szervek az iskolák államosítását támogató határozatukat gyakran kiegészítették egyéb kívánságaikkal. Így pl. Cserdi községben az 1948. június 5-én tartott rendkívüli közgyűlésen egyhangú határozatban kimondták: „Az iskolák államosítását a község az újjáépítő demokratikus országnak kulturális fejlődése érdekében szükségesnek tartja”, mert ez „a tanítók fizetésének rendezését... a tanítói párbér... nyitott és

nem kívánatos kérdését lezárja és a párbér megszüntetésével . . . zaklatásmentes jövőt biztosít", stb. A Boda községi képviselőtestület 1948. június 4-én hozott „Véghatározatában” leszögezte: „mivel a gyermekek vallásos nevelését nem látja veszélyeztetve . . . a tanítók helyzete is jobbra fordul és az iskola karbantartása, a gyermek egységes tankönyv szerinti tanítása csak jó lehet, az iskolák államosítása mellett foglal állást.”

A szentlőrinci járásban a községi képviselőtestületek és nemzeti bizottságok 28 helyen egyhangúlag, 6 községben pedig szótöbbséggel foglaltak állást az iskolák államosítása mellett.

Az Új Dunántúl 1948. május 25-i számában arról adott hirt, hogy a Pécs-Baranyai Pedagógus Szakszervezet Nőbizottsága már május 22-én egyhangúlag állást foglalt a felekezeti iskolák államosítása mellett és erről a Szakszervezeti Tanácsot, a Pedagógus Szakszervezet Központi Vezetőségét és a VKM-et értesítette. Ugyancsak az Új Dunántúl 1948. június 6-i számában „Az egyházi iskolák államosítását követeli Baranya megye népe” című tájékoztatásban szerepelt, hogy a pécsi pedagógusok szülői értekezletet tartottak abból a célból, hogy felvilágosítsák a szülőket az iskolák államosításával kapcsolatos kérdésekről, s különösen a bányatelepek iskoláiban járt ez sikerrel.

3. A nem állami iskolák államosításának országgyűlési vitája és határozata

Az Országgyűlés 1948. június 16-án – néhány nappal a munkáspártok egyesülési kongresszusa után – nagy szótöbbséggel megszavazta az 1948. évi XXXIII. törvénycikket „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában (1. sz. melléklet). A törvényjavaslat vitája a magyar polgári demokratikus jellegű parlamentnek talán az utolsó jelentős megnyilvánulása volt. A vita tükrözte a koalíciós időszak végének feszült légkörét, annak ellenére, hogy a szavazás eredménye az 1947-es választások és a polgári pártok erőzítője következtében egy pillanatig sem lehetett kétséges. A szavazáson 293 képviselő vett részt, s közülük 230 (78,5%) a törvényjavaslat mellett, 63 (21,5%) pedig ellene voksolt. A rendkívül viharos, szenvedélyes vitában a törvényjavaslatot előterjesztő kisgazdapárti Bognár József és a kisebbségi véleményt kifejtő Barankovics István (Demokrata Néppárt) kívül felszóltak a koalíciós pártok, valamint a Radikális Párt, a Független Magyar Demokrata Párt és a Keresztény Női Tábor képviselői.⁴⁵

A törvényjavaslatot előterjesztő Bognár József (FKP) expozéjában abból indult ki, hogy a közoktatás az ország politikai-gazdasági fejlődésétől elmaradt, demokratikus szellemű egységesítése szükséges. Az általános iskola azon célkitűzése, hogy minden tanuló számára egységes nemzeti műveltséget és szakrendszerű oktatást nyújtson, nem valósulhatott meg, mivel a törpeiskolák együttműködését a felekezeti partikularitás akadályozza. Hangsúlyozta, hogy az általános iskola tisztességes, művelt, a társadalom problémáiban is jártas, az iskolai önkormányzaton belül fejlődő jó magyar demokratákat akar nevelni, „akiknek a szülői ház, a továbbra is kötelező hitoktatás . . . megadja a módot arra, hogy jó hívei legyenek egyházuknak is.” Az állam és egyházak viszonyát új alapokra szükséges helyezni. Az egyház ugyan elvesztette birtokait, de lehetősége van arra, hogy „a lelkekben levő birtokállományát megtartsa és bizonyítsa azt, hogy nincsen összefonódva a letűnt társadalmi rend-

szerral." A népi demokrácia elismeri az egyházak múltbeli érdemeit és keresi a megegyezés lehetőségeit, ami a protestáns egyházaknál már sikerrel járt.

A kisebbségi véleményt előterjesztő Barankovics István (DNP) az államosítást a szülők természetjogába és az egyház erővel elvehető, de meg nem semmisíthető tanítási jogába ütközőnek minősítette. Szerinte „a jó megoldás egyedül az, hogy mindenütt és minden fokban van állami és felekezeti iskola, az állam a világiakat nevelő iskolák felett felügyeleti jogot gyakorol, a költségeket pedig a tanulók számaránya szerint viselik”. Álláspontját nyugati (francia, holland, USA) példákkal, majd Kossuth és Eötvös József beszédeiből kiragadott idézetekkel igyekezett alátámasztani. Megjegyezte továbbá, hogy „ez a törvényjavaslat fordulópontot jelent, mert az állampolgárok világnézeti meggyőződését, vallásos hitükben gyökerező jogfelfogását közvetlenül és lényegesen érinti . . .”, s viharokat fog kavarni.

A magát katolikusnak valló Katona Jenő (FKP) kijelentette, hogy „a magyar demokráciának minden erkölcsi joga megvan ahhoz, hogy az iskola kérdéséhez hozzájáruljon.” Az iskolák államosítását a földreformmal egyenrangú tettnek minősítette. Viszautasította Barankovics természetjogra alapozott érveit, s kijelentette, hogy nincs szükség népszavazásra, mivel a magyar állampolgárok által szabadon és titkosan megválasztott parlamentnek joga van döntenie. Kijelentette, hogy a kormány által kezdeményezett megegyezésre irányuló tárgyalásokat Mindszenty primás hiúsította meg, aki ezideig még a „köztársaság alaptényét” sem ismerte el, de körlevélben „ráolvassa a kánonjog 2334. §-át a kultuszminiszterre és mindazokra, akik e törvényt megszavazzák.”

A független Demokrata Párt szónoka – Parragi György – azzal az indokkal, hogy a felizgatott léghő nem alkalmas tárgyilagos vitára, felolvasta pártja deklarációját, melyben a képviselők lelkiismeretére bízták a szavazást.

A Magyar Dolgozók Pártja nevében Bóka László kijelentette, hogy a demokrácia biztosítja a hitoktatás és minden egyházi tevékenység szabadságát, de leszögezte, hogy nincs megértés bennünk „az egyház palástja mögül ungorodó reakcióval szemben”. Ha továbbra is megmarad az iskolák széttagoltsága, a különféle autonómiák egymással koordinálatlan irányítása, az általános iskola fejlesztésében nem lehet előrehaladni. Kijelentette, hogy az államosítás kedvező körülményeket teremt a beiskolázásban, a népi kollégiumi rendszer kiterjesztésében, az olcsó, de hamarosan ingyenes állami tankönyvellátásban és „az egységes nevelésügy tervgazdálkodása lassan, de következetesen megvalósítja az ingyenes oktatást.” Kilátásba helyezte továbbá, hogy a felekezeti tanítók jövedelme az államosítás után 10–20%-kal fog növekedni, az elmaradott tanítóképzők helyett megnyílnak a nevelőképző főiskolák, s az államosítás megszünteti a lehetetlen színvonalkülönbségeket az iskolák között.

Slachta Margit (KNT) felszólalásában – a kormánypárti képviselők állandó tiltakozása közben – kijelentette, hogy az iskolák államosítása, a vallásos tömegösszejövetelek korlátozása, vagy betiltása, a külföldi sajtóban és rádióban úgy jelenik meg, hogy „itt nálunk nincs szabadság, nincs demokrácia, terror uralkodik”. Ezért indítványozta egy határozati javaslat elfogadását, melyben a kormány elhárítaná magáról azokat a feltevéseket, hogy Magyarországon megsértik a békeszerződés 2. cikkelyének 2. bekezdését, mely kötelességünké teszi a vallásszabadság és demokrácia biztosítását. Javaslatainak felolvasására az óriási felháborodás és tiltakozás miatt nem került sor.

Erdei Ferenc (NPP) felszólalásában hangsúlyozta, hogy az iskolák államosítása betetőzése a demokratikus átalakításnak. Barankovics természetjogi

érvére vonatkozóan – Grotiusra is hivatkozva – kijelentette: „minden természetjog tartalma attól függ, milyen annak a természete, aki ezt a jogot magyarázza.” Ő a nép természetjogára hivatkozik, arra a jogra, hogy „övé legyen az iskola, mint ahogy övé lett a föld és övé lett a gyár”. Az állami iskolamopóliumról szólva megjegyezte, hogy a „törvényjavaslat nem zárja ki sem az egyház, sem más testületek vagy társaságok, önkormányzatok, községek, városok oktatási jogát”. A demokrácia olyan iskolákat örökölt, melyek osztályszempontokkal voltak terhelve, keveset nyújtottak a népnek, s ezt megszüntetni csak állami iskolákkal lehet.

Az utolsóként felszólaló Szekeres János (Radikális Párt) kijelentette, hogy pártja már 1914-ben programjába vette az iskolák államosítását, a törvényjavaslatot minimumnak tekinti és elfogadja.

A vita végén Ortutay Gyula miniszter kapott szót. Hozzászólásának főbb megállapításai tömören a következők voltak: A törvénytervezet a magyar közoktatás évszázados problémáját kívánja megoldani. Könnyű bizonyítani, hogy a történelem során a természetjognak doktriner álláspontját a Vatikán konkordátumaiban félre tudta tenni, de a természetjogból az is deriválható, hogy az iskolakötelezés, ami kétségtelenül kényszer, szintén ellenkezik az egyén „veleszületett” szabadságjogával. Az iskolák államosítása az 1868. évi 38. tc. 80. §-a értelmében lehetséges, sőt az 1908. évi 46. tc. értelmében, az ingyenességet áthágó felekezeti népiskolák tekintetében jogilag kötelező. Az államosításnak fundált alapja van, és ezt az eddigi gyakorlat bizonyítja. 1930–1944 között 237 iskolaállamosítási kérelem érkezett a VKM-be, közöttük 75 katolikus iskola volt. A felszabadulás után is sok iskola kérte államosítását. A kérelmezőket mégsem fenyegették kiátkozással. A megosztott tanügyigazgatás miatt a VKM utasításait nem hajtják végre. A falusi törpeiskolák 73,4⁰/₀-ában az együttműködést a felekezeti ellenállás miatt nem lehetett megvalósítani, s ezért nem sikerült a szakosított, körzeti ált. iskolákat kiépíteni. Az rk. felekezeti tankönyvek egy részében a demokrácia-ellenesség szinte minden kritériuma megtalálható. A felekezeti tanítók anyagi helyzete nem kielégítő.

A törvényjavaslat intenciójáról szólva kijelentette, hogy a tervezet 1. és 3. paragrafusá implicite, az 5. paragrafus pedig explicite – a kivételezés statuálásával – biztosítják a felekezetek iskolaállítási jogát, ill. ennek lehetőségét.

Szólt még a miniszter arról, hogy a hitoktatás kötelező marad az állami iskolákban, s a hitoktatókat állami státusba veszik át, ami példa nélküli Európában. A felekezeti, ill. szerzetesi tanerőket állami státusba kívánja venni a VKM, de „az összes szerzetesi iskolák nevelői utasítást kaptak, hogy államosításuk . . . esetén nem szabad tanítaniok.” A felelősség tehát nem a kormányt terheli. Ennek ellenére a kormány a »kölcsonös engedékenység szellemében« hajlandó ma is tárgyalni”. A magyar katolikus egyház vezetőinek álláspontja azonban teljesen megmerevedett. Végül megjegyezte Ortutay, hogy annakidején a természetjogot tipró „numerus clausus” miatt nem tiltakozott a püspöki kar, nem volt pástorlevél, nem átkozták ki Haller közoktatási minisztert, mint ahogy most fenyegetik a kormány több tagját és parlamentjét.

Ortutay Gyula felszólalása hatásos volt, érvelése és az általa közölt kevésbé ismert tények még az ellenzék egyes tagjait is meglepték.

A vita a törvényjavaslatot előterjesztő Bognár Józsefnek a felvetett kérdésekre való rövid válaszadásával zárult, melyből csupán a következő kijelentést idézem: „Ez az országgyűlés a magyar nemzeti szuverenitás hordozója,

és igenis jogosult, hogy a magyar belpolitikát érintő minden kérdésben... döntsön”.

Ezek után az elnöklő Nagy Imre a vitát lezárta, Slachta Margit határozati javaslatát elnöki hatáskörében visszautasította és javasolta, hogy az országgyűlés naplójából azt, mint az ország szuverenitását és becsületét sértőt, töröljék. Ezután – az ellenzéki képviselők javaslatát elfogadva – elrendelte a névszerinti szavazást, melynek eredményét az előzőekben már ismertettem. A képviselők a szavazás után elénekelték a Himnuszot, s mivel Slachta Margit ülve maradt, az elnök javasolta – magatartása miatt – a Mentelmi Bizottság elé való utalását.

A törvénycíkket Tildy Zoltán köztársasági elnök és Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes aláírásával még a tárgyalás napján kihirdették és hatályba lépett.

V. Az oktatási intézmények államosításának végrehajtása

A gyakorlati végrehajtás az 1948. június 27-én megjelent 8000/1948. VKM. sz. rendelet (2. sz. melléklet) alapján több fázisban történt.

Az első lépés a Belügyminisztérium által elrendelt záralávétel volt. A BM rendeletét Baranya vármegye Felügyeleti- és Körzeti Szemléelője, Laki István rendőrezredes, küldte meg az érdekelteknek, így Pécs thj. város polgármesterének is.⁴⁶ Ebben a belügyminiszter, hivatkozva a 6500/1948. Korm. sz. rendeletre és felhatalmazásra elrendelte „a nem állami kézben levő óvodák, iskolák és a velük összefüggő tanuló otthonok épületei, berendezései és az ezek fenntartásának céljait szolgáló egyéb vagyonnak... az 1948. január hó 1.-i leltári állapot szerinti... zár alá vételét”, továbbá, hogy azokat „a VK Miniszter vagy az általa kijelölt szerv engedélye nélkül elidegeníteni nem szabad”, mert az a BTK 359 §-a szerinti büntetés alá esik. A BM rendelete felhívta a „körzeti szemléelőt”, hogy a kormányrendelet végrehajtásáról „haladéktalanul és minden eszközzel gondoskodjék... a leltári tárgyak elszállítását akadályozza meg” és „ezen rendelet tartalmát haladéktalanul közölje a közigazgatási hatóságok vezetőivel.” A befejező mondat: „Utasítom, hogy a rendelet végrehajtásával kapcsolatban az ütközéseket kerülje. Belügyminiszter.”

A második fázis a 95.083/1948. VKM. sz. rendelet alapján a tankerületi főigazgatóság, ill. tanfelügyelőség egy lehetőleg jogi képesítésű előadója által végrehajtott államosítás volt, melyet elsősorban a szerzetesrendek által fenntartott intézményeknél hajtottak végre 1948-ban. Ebben a jogi aktusban a párt, a népi szervek és közigazgatási hatóságok még nem vettek részt, csak az iskolák megbízott igazgatói és a volt iskolafenntartó képviselői. Ilyen jellegű államosítás volt pl. Pécssett a Miasszonyunk Női Kanonokrend iskolakomplexumában, Siklóson a Kalocsai Iskolanővérek leányiskolájában, továbbá a mágocsi, bakócai, püspökszentlászlói, németbolyi szerzetesi iskolákban és óvodákban, valamint a pécsi izraelita iskolában is. – Feltehetően a rendelet eltérő értelmezése, a menetközben jelentkező problémák és a megváltozott, szigorodó politikai légkör miatt csakhamar az államosítási eljárás újbóli szabályozására került sor.

Ez volt a harmadik, befejező fázis: a kéttagú államosítási bizottságok által végrehajtott államosítás.

Mind a három fázis bemutatására az alábbiakban ismertetem a Pécsi Miasszonyunk Női Kanonokrend által fenntartott oktatási intézmények államosítását:

Pécs thj. város polgármestere 42134/1948. VII. sz. határozatával – hivatkozva a 6500/1948. Korm. sz. rendelet alapján kapott BM utasításra – a Miasszonyunk Női Kanonokrend leánygimnáziumát, tanítónőképző- és leánylíceumát, polgári- és általános iskoláját, gyakorlóiskoláját és internátusát; ezek épületeit és felszerelését 1948. június 11-én zár alá vette. A zár alá vett intézet hatósági biztosául dr. Simonyi Gusztávné, Bakos Piroska pécsi lakost rendelte ki. A határozat felhívta a hatósági biztost, hogy a mellé beosztott számvevővel együtt a leltár szerinti záralávételt a helyszínen foganatosítsa, s az erről készített jegyzőkönyvet 24 órán belül terjessze be.⁴⁷ Mivel az iskolai leltárak kiegészítésre szorultak, Bartos M. Bernarda rendfőnöknő kétszer kért haladékat a hiánypótlás, valamint a tanév „váratlan gyors befejezése” miatt. A leltározás befejezése 1948. június 23-án történt meg, s az ekkor készített jegyzőkönyv a zár alá vételről tartalmazza a rend főnöknőjének a következő kijelentését: „a Miasszonyunkról nevezett női kanonok-szerzetesrend a pécsi rk. Szent Erzsébet leánygimnázium, rk. Szent Margit leánylíceum- és tanítónőképző intézet, rk. Boldog Alexia ált. iskola és a velük kapcsolatos tanuló otthonok, mindennemű ingó és ingatlan vagyontárgyát a . . . szerzetesrend jogos és elidegeníthetetlen tulajdonának tekinti, s azok önkéntes átadására magát nem érzi feljogosítva és nem is hajlandó. Az alább felsorolandó . . . vagyontárgyak erőszakos elvételének azonban nem áll módjában ellenállni.”⁴⁸ Ezek után a leltár átadása-átvétele megtörtént, de néhány probléma – pl. a Scitovszky tér 6. sz. alapítványi épület után járó kegydíj fizetése, a világi alkalmazottak természetbeni lakása – további intézkedést igényelt. Vita tárgyát képezte az intézet díszterme és a vele kapcsolatos helyiségek, mivel ezek – a rend képviselője szerint – egyházközségi célokat is szolgáltak, s ezért a törvényre hivatkozva, kérték ezek további használatát. Ugyancsak tisztázást igényelt a rendi és államosított épületrészek szétválasztása, ill. közös használata. Ezeknek a problémáknak a rendezésére az 1948. november 17-én kiküldött „államosítási rendeleteket ellenőrző bizottság” (vezetője: Csépanyi Gyula, a Pedagógusok Szabad Szakszervezetének megyei titkára) tett javaslatot,⁴⁹ majd véglegesen 1950. április 14-én a kéttagú államosítási bizottság (dr. Cserdi Ferenc és Orsós László) döntött. A bizottság munkáját lezáró értekezleten részt vettek már a népi szervek, a tankerületi főigazgatóság, a volt iskolafenntartó és az újonnan kinevezett iskolák (gimnázium, pedagógiai gimnázium, ált. iskola és kollégium) képviselői, ill. igazgatói is. Az ekkor készített jegyzőkönyv szerint az iskolánál 1948. július 29-én már volt államosítási bizottság, de ennek határozatát a VKM csak módosításokkal hagyta jóvá. A kéttagú államosítási bizottság az előző bizottsági döntést most módosította, az államosítást kiterjesztette a nem államosított zárdaépületekre, udvarra, kertekre és egy lakóházra. Ez az újabb döntés, a diplomá kivételével, már minden ingatlant állami tulajdonba vett, mivel a 8000/1948. VKM. sz. rendelet 8. §. 1. bekezdésének hatálya alá estek. A jegyzőkönyv szerint ugyanis „a most állami tulajdonba vett épületrészekben voltak elhelyezve azok a nővérek, akik egyben az iskolai oktatást is ellátták és azok a nővérek is, akik az internátus lakóinak gondozását végezték; így ezeket az épületrészeket nevelői lakásoknak minősítette a bizottság, így állami tulajdonba vette.” A bizottság megállapította, hogy az államosított épületekben 76 rendtag, 12 irgalmas nővér, és 21 más személy (alkalmazott és vendég) lakott. Ezek elhelyezését a bizottság a lakáshivatal útján

kivánta megoldani. (Ismerve a korabeli pécsi lakáshelyzetet, ez rövid távon megoldhatatlannak látszó feladat volt!)

A jegyzőkönyv VI. pontjában szerepel a volt iskolafenntartó észrevétele: Tiltakozott az államosítás kiterjesztése ellen, mivel szerinte az 1948. évi XXXIII. tc. 3. §. 1. bek. nem ad jogot a rendház államosítására, és a végrehajtási rendelkezés 8. §. 2. bek. határozottan kiemeli, hogy „nem megy az állam tulajdonába a rendtagok és alkalmazottak által lakott rész”, továbbá, hogy a rendház és udvar magába foglalja a vallási célt szolgáló oratóriumot, ami az iskolától elválasztható és a templommal összefügg. Ugyancsak észrevételezte, hogy a rendház nem szolgálati lakás, hanem az alapítás (1851) óta a rendtagok lakása, és különben a 86 rendtag közül csak 32 volt tanító-rendtag. Tiltakozott továbbá az ingóságok államosítása ellen, mivel ezek egy része a belépő rendtagok „hozományát” képezte, s így magántulajdonnak minősül stb. – A jegyzőkönyv befejező, VII. pontja felhívta a volt iskolafenntartó figyelmét a határozat elleni, VKM-hez címzendő, a tankerületi főigazgatósághoz benyújtható észrevételezés lehetőségére. A jegyzőkönyvet a jelenlevők, Hajós Mária Alfonza rendfőnök kivételével, aláírták, s a VKM 1950. június 12-én az államosítást jóváhagyta azzal a tankerületi főigazgatósághoz intézett fölhívással, hogy „az ingatlanrészek kiürítése iránt – amennyiben ez még nem történt volna meg – Pécs város lakáshivatala útján intézkedjék.”⁵⁰

Az intézet államosításának és teljes átvételének befejező aktusáról a Baranya vm. Tanácsa VB IX. Oktatási- és Népművelési Osztályának ügyirata ad tájékoztatást. Ez az ügyirat másolatban tartalmazza a VKM átiratát a belügyminiszterhez. Első bekezdésében felsorolja az államosított ingatlanokat, s közli, hogy ezeket a VKM tulajdonába vette. A második bekezdésben pedig a következő szöveg olvasható: „Miniszter Úr időközben a rendtagokat a szóbanlevő épületekből elszállíttatta és a rendtagok által elfoglalt épületrészeket... felszerelési tárgyakat zár alá vette. Tekintettel arra, hogy ezek... közművelődési célvyagonként szolgáltak, felkérem Miniszter Urat, hogy ezeket a zár alól feloldani és a Baranya megyei Tanács VB. Oktatási Osztályának közbejöttével tárcám birtokába adni... szíveskedjék. Budapest, 1950. július 10. A miniszter rendeletéből: dr. Halász Imre sk. előadó.” – Az ügyiratra 1950. VII. 18. keltezéssel rávezették: „A zár alól való feloldás megtörtént”.⁵¹ Ilyen bonyolult és hosszadalmas államosítási eljárás csak a nagyobb, főleg szerzetesi iskoláknál volt. A kisebb falusi felekezeti vagy községi oktatási intézményeknél az államosítás rendszerint a kéttagú államosítási bizottságok egyszeri kiszállása alkalmából megtörtént.

A kéttagú államosítási bizottságok működése

Ezeknek a létrehozása a 2700/1949. és a 1223 A/4/1949. III. VKM. sz. rendelet alapján történt. Működésüket Baranya megyében 1949. november 28-án kezdték meg.⁵² A bizottságok tagjainak a VKM-ben 1948. november 23-án tartott értekezleten adtak részletes eligazítást, irányítást.

Működésükről a levéltárban található államosítási jegyzőkönyvek, heti jelentések és tankerületi főigazgatói iratok alapján tájékozódtam.

Megyénkben 1949. december 13-ig csak egy bizottság működött, melynek tagjai dr. Cserdi Ferenc tanügyi s. titkár, és Orsós László berendelt gimnáziumi tanár voltak. Ezt követően megalakult a II. sz. bizottság is, s így az I. sz. bizottságnál Orsós László és Kresz József áll. tanító, a II. számúnál pedig dr.

Cserdi Ferenc és Szilágyi Géza áll. tanító tevékenykedtek. Rajtuk kívül esetenként bevonták az államosítási bizottsági munkába Kabar Ferenc, Bolla Ferenc és Farkas Tivadar állami nevelőket is. Mivel 1950. február 1-i hatállyal Baranya megyéhez csatolták a Németladi Körjegyzőség kivételével Somogy megyétől a Szigetvári Járást és a Barcsi Járástól Felsőszentmárton nagyközséget,⁵³ az itt működő 48 és szünetelő 2 iskola közül 16-nak az államosítását Somogy megyei bizottságok végezték el. A levéltárban 382 db államosítási jegyzőkönyvet találtam.⁵⁴ Ezek megoszlását a különböző összetételű bizottságok között az alábbi táblázat mutatja:

Bizottsági tagok	Államosított okt. int. jegyzőkönyv
dr. Cserdi F.–Orsós L.	78
Kresz J.–Szilágyi G.	73
dr. Cserdi F.–Kabar F.	54
Orsós L.–Kresz J.	50
dr. Cserdi F.–Szilágyi G.	50
Orsós L.–Bolla F.	35
Orsós L.–Farkas T.	10
Orsós L.–Kabar F.	4
Ismeretlen (a jkv. hiányos)	12
Somogy megyei bizottságok	16
Összesen:	382

A bizottságok ennél lényegesen több oktatási intézményt államosítottak, mivel minden működő és megszüntetett, vagy szünetelő óvodához, iskolához kiszálltak. (Közvetlenül a felszabadulás előtti tanévben, a Baranya megyéhez csatolt Somogy megyei oktatási intézményekkel együtt, több mint 50 óvoda, 430 népiskola és a polgári iskolákkal együtt 25 középfokú iskola; összesen több mint félezer intézmény volt.)

A kéttagú államosítási bizottságok 1950 júniusáig működtek. A rendkívül fesztített ütemű munkájuk zömét 1949 december és 1950 március közötti időszakban végezték. Legtöbb kiszállásuk – 108 intézmény államosítása – 1950 februárjában volt.

A helyszíni tárgyalásokat a Tankerületi Főigazgatóság által az iskolákhoz kiküldött rendelet (kőrirat) készítette elő.⁵⁵ Ebben utasították az intézményvezetőket, hogy soron kívül szerezzék be az államosítandó ingatlanok telekkönyvi kivonatát; a kataszteri térkép alapján a helyszínrajz másolatát; a földosztáskor juttatott ingatlanok esetében ugyanezeket, vagy ezek hiányában a juttatási határozatot a községi elöljáróságtól. Különösen felhívták a figyelmet az iskolai alapvagyon és gazdasági gyakorló terület tulajdonjogának telekkönyvi dokumentálására. Végezetül a kőrirat utalt arra, hogy a kéttagú államosítási bizottság a régi állami iskoláknál az állam nevére nem telekkönyvezett ingatlanokat is államosítja (ilyenek voltak pl. Pécssett az államosított volt községi népiskolák) és a megszünt iskolák (ilyen volt a görögkeleti /szerb/ és izraelita iskolák többsége) tulajdonjogi kérdéseiben is eljár.

Az államosítás tehát bonyolult, nagy szakértelmet igénylő eljárás volt és a gondos előkészítés, ütemezés ellenére előfordult, hogy az előírt dokumentumokat a bizottságok megjelenéséig nem tudták beszerezni, s ezért újbóli kiszállás vált szükségessé.

Az államosításról jegyzőkönyv készült, mely a következő adatokat tartalmazta:

- Keltezés és hivatkozás a VKM 2700/1949. és 1223/A/4/1949. sz. rendeleteire;
- A jelenlevők felsorolása. Itt a kétbizottsági tagon kívül rendszerint szerepelt az MDP helyi titkára, a községi jegyző v. bíró, a népi szervek, ill. tömegszervezetek (Népfront, Défosz, Ufosz, MNDSZ, Szülői Munkaközösség stb.) képviselői, a volt iskolafenntartó (plébános, lelkes, egyházközségi gondnok, presbiter) képviselője, valamint az államosított iskola (óvoda) vezetője.

A jegyzőkönyv II. fejezetében a tárgyalás alá vont ingatlanok műszaki leírása következett, mégpedig *a)* Épületek: iskola és pedagógus lakás a melléképületekkel, *b)* Földek: külön az iskolai célt szolgáló és külön a tanítói, kántortanítói, ill. kántori földek.

A III. fejezetben az épületekkel és földekkel kapcsolatos bizottsági döntés, majd a IV. fejezetben az ingóságokkal összefüggő döntés leírása szerepelt.

A jegyzőkönyv V. fejezete („Vegyes rendelkezések és határozatok”) rendszerint a tanterem, vagy más helyiségek egyházi célú használatával összefüggő döntéseket tartalmazta.

A VI. fejezetben a volt iskolafenntartó észrevételei (tiltakozás, kérelem), s végül a VIII. fejezetben a jegyzőkönyvhöz csatolt dokumentumok felsorolása, a fellebbezési (észrevételezési) jog lehetőségének biztosítása, a jegyzőkönyv felolvasás utáni értelmezése és az aláírások következtek.

Az államosítási bizottságok általában ezt a sablont alkalmazták. A felvett jegyzőkönyv egy-egy példányát az érdekeltek megkapták. A volt iskolafenntartók észrevételeiket a tankerületi főigazgató útján a VKM-hez nyújthatták be. Ezt a főigazgató – saját javaslatával ellátva – a VKM Elnöki III. Ügyosztályához terjesztette fel. A „Véghatározatot” ez az ügyosztály hozta, s erről a tankerületi főigazgatót, a volt iskolafenntartót, az államosított iskola vezetőjét, valamint az illetékes járásbírószágot, mint telekkönyvi hatóságot értesítette.

Az államosítási eljárás néhány tapasztalata, problémája

A római katolikus iskolafenntartók szinte kivétel nélkül tiltakoztak és észrevétellel éltek az államosítás ellen. Egyik leggyakoribb érvük az volt, hogy mivel nincs tudomásuk arról, hogy az egyházmegyei hatóságot (rendi főnököt) a tárgyalásra meghívták volna, és az ilyen nagyjelentőségű ügyben az egyházközség állásfoglalása nem elégséges; az államosítást nem ismerik el és fenntartják a jogot a fellebbezésre. A jegyzőkönyvet ezért nem írták alá, csupán a volt iskolafenntartót megillető példány átvételét igazolták aláírásukkal. Csak néhány helyen – pl. Kárászon – fordult elő, hogy a plébános kijelentette: „a bizottság döntése ellen észrevétellel nem él”.

A legtöbb probléma a helyi javadalmak, az állami tulajdonba kerülő ingatlanok és egyéb vagyontárgyak vonatkozásában voltak.

A 8000/1948. VKM. sz. rendelet 5. §. (1) az iskolafenntartók által korábban teljesítendő helyi javadalmakat megszüntette, de az állami szolgálatba átvett tanító – személyhez kötötte – a földet, mint javadalmat megtarthatta.

Ez után azonban az 5400/1946. VKM. sz. rendelettel megállapított értékegységnek megfelelő megváltást kellett fizetnie, de joga volt a javadalmasnak erről az ingatlanról lemondani, ami ezáltal iskolai ingatlanná vált. Sokan választották az utóbbi megoldást a javadalmi föld rossz minősége, az aszályos év rossz terméseredménye, valamint azért, mert földjüket nem volt kivel megművelteni.

A már idézett államosítási végrehajtási utasítás 5. §. 3. bekezdése ki mondta, hogy a VKM „esetenként dönt, hogy a kántortanító földjavadalma, illetőleg lakása mennyiben esik a T. 3. §. (1) bekezdés”, tehát az államosítás alá. Vagyis a végrehajtási utasítás ezt a kérdést részletesen nem szabályozta. Feltehetően belső utasítás, vagy szóbeli eligazítás útján történt az egységes eljárás kialakulása. A gyakorlatban a bizottságok a döntésnél a javadalmi jegyzőkönyveket vették alapul. Ha ebben a természetbeni lakás és a földjavadalom kifejezetten kántori javadalomként volt feltüntetve: nem államosították. Ha viszont szét nem választható kántortanítói javadalomnak minősült, akkor a természetbeni lakást, mint be nem számítható járandóságot, tanítói lakásnak fogták fel, s államosították; a földjavadalmak esetében pedig kétféle eljárást alkalmaztak: a katolikusoknál államosították, a protestánsoknál pedig – hivatkozva a Magyar Népköztársaság és a magyarországi protestáns egyházak között létrejött egyezményre⁵⁶ – teljes egészében, vagy részben meghagyták az illető egyházközség tulajdonában. Példaként idézem az Okorvölgyi Rk. Népiskola államosítási jegyzőkönyvének határozati részéből az indoklást: „Így kellett határozni, mert az állás legutoljára érvénybe volt és 1924. január 31-én felvett javadalmi jegyzőkönyve . . . a földingatlanokat kántortanítói javadalomnak minősíti, és a VKM 214875/1942. sz. rendeletével . . . a földingatlanokat fizikailag nem, csak eszmeileg választotta szét kántori és tanítói javadalmakra . . ., ezeket a bizottság továbbra is szétválaszthatatlan kántortanítói javadalomnak minősíti . . . s ezért állami tulajdonba vette.”⁵⁷ A Nagydobszai Ref. Népiskolánál viszont az 1908 februárjában felvett javadalmi jegyzőkönyvben ugyancsak szétválaszthatatlan kántortanítói járandósággént minősíthető földeket, hivatkozva a „Magyar Népköztársaság és a Magyar Református Egyház között létrejött egyezményre”, a református egyház tulajdonában meghagyták. A természetbeni lakást azonban itt is államosították, mivel ugyanezen javadalmi jegyzőkönyv „be nem számítható tételnek minősíti, így az, figyelemve véve az iskolafenntartóknak az 1913. évi XVI. tc. 4. §-án alapuló kötelezettségét, tisztán tanítói javadalomnak minősül.”⁵⁸ Az eltérő elbírálás a kántortanítói földek tekintetében nyilván összefügg azzal, hogy a katolikus egyháznak nem volt megállapodása az állammal. Ezért a katolikus iskolafenntartók mindenképpen azt igyekeztek bizonyítani, hogy a szét nem választható kántortanítói javadalmak mindenekelőtt kántori javadalmak, s így mentesülnek az államosítás alól. Ennek megfelelően, ahol a XIX. sz. elején felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvek (Visita canonica) rendelkezésre álltak, gyakran hivatkoztak az ezekben található „ludimagister” megjelölésre, ami az ő értelmezésük szerint kántort jelentett, s így a földjavadalom nem a tanítót, hanem a kántort illeti, ezért nem államosítható. Erre a meglehetősen erőltetett okoskodásra példát a Kisherendi Rk. Népiskola 1950. január 31-én kelt jegyzőkönyvéből vettem. Itt a volt iskolafenntartó észrevételében hivatkozott az 1828. évi visita canonica megfelelő fejezetére és ennek alapján leszögezte, hogy a földjavadalom nem a tanítót, hanem a Ludi Magistert, vagyis a kántort illette és illeti most is. A kéttagú államosítási bizottság ezt az óvást elutasította a jegyzőkönyvhöz mellékelte ugyancsak nyakatekert indoklással:

„Tudvalevő, hogy már a rómaiaknál az alapfokú tanítás megjelölésére a „ludus” szó volt használatos; így a Ludi Magister nyilvánvalóan az alapfokú tanítás mesterét, tehát . . . tanítót jelentett és nem a játéknak (orgonajátéknak) a mesterét, ahogy azt az egyház fordítani kívánja.” Ezért aztán a legutoljára érvényben levő 1930. évi javadalmi jegyzőkönyv alapján a lakást, mint be nem számítható járandóságot, a földeket, mint szétválaszthatatlan kántortanítói javadalmakat államosították, s ezt a VKM jóváhagyta.⁵⁹

A református felekezeti iskolák államosításánál a leggyakrabban előforduló és vitatott problémák a tantermekben elhelyezett, egyházi tulajdont képező harmóniumok államosítása, valamint a tantermeknek, főleg a téli hideg időben való egyházi célú (bibliaóra, presbiteri ülés stb.) igénybevételéből adódtak. A harmóniumokat a bizottság, mivel iskolai célt is szolgáltak, államosította, de egyházi célú felhasználásukat továbbra is engedélyezte. Ebből országos ügy lett, mivel az érdekeltek egyházi főhatóságukhoz fordultak jogorvoslatért. Más vitatott kérdésekkel együtt ez is a „Vegyesbizottság” elé került és az itt született megállapodás értelmében a becefai és rózsafai harmóniumokat visszaadták a református egyházközségek tulajdonába. A tanteremhasználat kérdésében olyan döntés született, hogy azokban a községekben, ahol református templom volt, a tantermek további használatának lehetőségét elutasították.⁶⁰

Vita volt a Pécsi Izraelita Népiskola államosításánál, melynek megoldását az Országos Izraelita Iroda „észrevétel” formájában a VKM-től kérte. A Pécsi Izraelita Hitközség ugyanis 1949. március 20-án tiltakozott az ellen, hogy a Timár utcai „szeretetház” két szobáját államosították. Ezt a romos épületrészt az egyházközség a JOINT segítségével a háború után helyreállította és ideiglenesen gyermekotthon, majd tanterem céljára a városi tanácsnak átengedte, de most a több mint 100 idős, beteg ember elhelyezése céljára visszakérte.⁶¹ Kérésüket teljestették.

Módosította a VKM a volt görögkeleti (szerb) népiskolák államosítását is. Ezek az iskolák – az 1925–1930 közötti években – a szerb lakosság Jugoszláviába történő optálása folytán elnéptelenedtek, s a bizottság az épületeket és telkeket állami tulajdonba vette (pl. Erdősmecske, Somberek, Lánycsók, Görcsönydoboka), de a görögkeleti egyház képviselőinek „észrevételezésére” a VKM az államosítást visszavonta, a görögkeleti egyház tulajdonjogát visszaállította és iskolai célú használatukért bérleti díj fizetését rendelte el pl. Sombereken⁶².

Azokban a községekben, ahol államosítás időpontjában templom nem volt és az istentiszteleteket az iskolák tantermében tartották, a kétagú államosítási bizottságok az egyházi célú használatot a jegyzőkönyvben rögzített feltételekkel engedélyezték. Jellemző példa erre a Drávasztára-Lajostanya-i iskoláé: „Megállapítja a bizottság, hogy . . . az rk. egyházközség az 1948. évi XXXIII. tc. hatálybalépésének időpontjában az iskola tantermében havi egy alkalommal misét mondatott. Figyelemmel arra, hogy a legközelebbi rk. templom az iskolától kb. 7 km távolságra fekszik, a bizottság a tanterem fenti mértékben való igénybevételéhez hozzájárul azzal, hogy az igénybevétel csak a foglalkozási időn kívül történhetik és az iskolai foglalkozást semmiféle vonatkozásban sem zavarhatja. Köteles továbbá a tantermet igénybevevő egyházközség az igénybevétellel kapcsolatos világítási és takarítási szükségletekről saját költségére gondoskodni, továbbá . . . a netán előálló károkat megtéríteni.”⁶³ Azoknál az iskoláknál, ahol az istentisztelet céljára a tanteremben ol-tár vagy más kegytárgy volt beépítve, az államosítási bizottság ezeknek a

használati időn kívüli megfelelő eltakarását rendelte el. Baranya megyében, a nem teljes számú levéltári államosítási jegyzőkönyvek szerint, 73 iskolában hagyták meg az iskolai tanteremben az istentiszteleti jogot.

Az államosított iskolák fenntartása, a helyi javadalmak és tartozások rendezése

Az államosítási törvénycikk 4. §-a kimondta, hogy a kormány külön rendelettel állapítja meg, hogy a volt iskolafenntartók „vagy a fenntartáshoz eddig hozzájáruló város, nagy- vagy kisközség, avagy vállalat az általa eddig viselt fenntartási terheket a jövőben milyen mértékben köteles viselni”, továbbá azt is, hogy az állam által fenntartott kisdedóvodák, iskolák dologi terheiből . . . a jövőben mennyit viselnek.” Ortutay Gyula minisztertanácsi előterjesztésében⁶⁴ – mely az államosítási törvénytervezet indoklását tartalmazza – ezzel kapcsolatban megállapította, hogy az állami költségvetést súlyosan terhelné és az iskolák, óvodák dologi ellátásának színvonalát veszélyeztetné, ha a volt iskolafenntartók eddigi támogatásukat máról holnapra teljesen megszüntetnék, mivel jelenleg a dologi terhek igen jelentős részét a városok és községek viselik. Ezeknek a terheknek, vagy nagy részüknek további viselése nemcsak az állami költségvetés szempontjából, hanem azért is indokolt, mert a városok, községek „saját eszközeikkel és a helyi viszonyok ismeretében” a dologi fenntartást olcsóbban és jobban tudják biztosítani, mint az állam.

Úgy gondolom, nem lehet vitatni a miniszter érvelésének helyességét, bár ez a szükségszerű lépés akkor, az éppen kibontakozó állami centralizmusnak ellentmondott és ma már ennek negatív következményeit tisztán látjuk.

Az államosítás utáni átmenet természetesen nem volt zökkenőmentes. A nehézségeket fokozta az államigazgatás átalakítása, az új tanácsrendszer kiépítése, ami gyökeresen különbözött az előző közigazgatás önkormányzati struktúrájától. Az átalakítás tanügyiigazgatási vonatkozásainak részletezése meghaladja ennek a dolgozatnak a lehetőségeit, s ezért csak egy példával jellemezem a helyzetet: A VKM 1950. január 1-jétől rendeletileg előírta, hogy valamennyi ált. iskola dologi kiadásait az önkormányzatok (városok, községek), a személyi kiadásokat és bizonyos beszerzéseket pedig a minisztérium fedezi. Az iskolavezetők a kisebb beszerzésekre a községi (városi) tanácsoktól havi ellátmányt kaptak, melyről a hónap végén kellett elszámolniuk. Az ellátmányok kiutalása azonban gyakran elmaradt, vagy késett. Mivel a rendelet megszüntette a levélküldemények „díjátalányozását”, s az iskolák postaköltségeit az érdekelt önkormányzatoknál (tanácsok) irányozták elő, átmeneti zavarok keletkeztek, főleg a falusi iskoláknál. A pécsi tankerületi főigazgató ezért fölkérte az alispánt és a polgármestereket, hogy szorgalmazzák a havi ellátmányok kiutalását „nehogy az iskolák . . . vezetőinek kelljen saját zsebükből vásárlásaikat fedezniük az utólagos elszámolás reményében”. A díjátalányozás megszüntetésével kapcsolatban pedig jelezte, hogy a tantermenként előírányzott 10,- Ft nem elégséges, s ezért „várhatóan a levelezés az iskolákkal leáll.” Kérte az alispánt (polgármestert), hogy a problémák megoldása érdekében a belügyminisztériumban interveniáljanak.⁶⁵

Sok probléma volt az államosított iskolai és javadalmi földek hasznosításával kapcsolatban. Ezt a tankerületi főigazgató, ill. tanfelügyelő 1949. november 9-én kiadott körrendelete szabályozta.⁶⁶ Ezek szerint az iskolai alapvagyonot képező földeket, valamint a lemondás, nyugdíjazás, vagy áthelyezés folytán a személyhez kötöttségtől felszabadult tanítói javadalmi földeket

bérbeadás útján kellett hasznosítani. A nem államosított (pl. kántori) földek fölött továbbra is a javadalmas rendelkezett, de ennek fejében annyi érték-egységnek megfelelő megváltást volt köteles fizetni, amennyit a föld élvezete fejében megállapítottak. – A bérbeadással hasznosított földek bérleti díját a kataszteri tisztajövedelem minden koronája utáni 12 kg búza árában határozták meg, s a befolyt pénzeket a VKM 107620 „Vegyes bevételek” számlájára kellett befizetni. A földek hasznosítását a minisztérium erőlyesen szorgalmazta: „Fölvívom Főigazgató Úr figyelmét, hogy úgy politikai, mint gazdasági szempontból óriási jelentősége van annak, hogy minden talpalatnyi föld, mely a kultúrtárca birtokában áll, ebben a gazdasági évben művelés alá kerüljön. Súlyos politikai mulasztásnak tekintem, ha . . . hasznosítása elmaradna.”⁶⁷ A földek bérbeadását azonban több nehézség akadályozta. Így pl. a volt iskola-fenntartók államosítás elleni fellebbezésére a VKM-ből a „véghatározatok” még nem érkeztek meg; több helyen a földek tulajdonjoga tisztázatlan volt, s ezért nem merték bérbevenni, mert nem tudták, hogy a megkötendő szerződés érvényben marad-e a tulajdonos változása esetében, előfordult az is, hogy a helyi tszcs vagy állami gazdaság az iskolai földeket igénybevette, de ezek után haszonbért fizetni nem volt hajlandó. A fő probléma azonban az akkor meginduló, sokszor erőszakolt tsz-szervezések miatt előálló nagy „földkínálat” volt. A VKM ismételt fölvívása és a helyi erőfeszítések hatására 1950. április 15-én a Tankerületi Főigazgatóság azt jelentette, hogy a kb. 2000 kat. hold államosított és hasznosítandó iskolai alapvagyon-földek, gyakorlóterületek, ill. volt tanítói javadalmi földek területéből mindössze 81 kat. hold hasznosítatlan. Ezek egy része művelhetetlen terület, más része még kellő utánjárással bérbeadható.⁶⁸ A jelentés 23 helységet sorolt fel, ahol a földeket nem, vagy csak részlegesen tudták hasznosítani. Közülük néhány példa:

Abaliget: Itt 6 kat. hold 1256 négyszögöl államosított föld volt, de „a föld silány, s a községben nagy a földkínálat. A földműves szövetkezetnek följánlották, öt ízben nyilvános árverés volt, eredménytelenül.”

Ag: A 11 kat. hold 960 négyszögöl tanítói javadalmi földből „csak 6 holdat lehetett bérbe adni, a többi partos, nehezen szántható. Nagy a földkínálat, az árlejtés eredménytelen.”

Gyümölcsény: „15 kat. hold szétválaszthatatlan kántortanítói javadalmi föld van, ami 20 éve nem volt művelve; 7 kat. hold használhatatlan; a községbe cca. 200 kat. hold műveletlen terület van; tszcs nincs.”

A földhasznosításból adódó áldatlan helyzet megszüntetését kívánta szolgálni a VKM 1950. április 15-én kiadott rendelete,⁶⁹ mely szerint:

- „A volt nem állami tanérok minden helyi javadalmából származó jövedelme (föld, fa, termény, szolgáltatások stb.) után megállapított tartozásának az államosítást megelőző időre (1948. június 1-ig) eső részét a VKM elengedi.
- az ezt követő időre, csak a ténylegesen használt föld után kell az értékegységnek megfelelő térítési díjat levonásba hozni;
- a tartozásokról a költségvetési osztály minden érdekelt nevelőt 1950. április 30-ig értesít. A tartozási kimutatás ellen 1950. május 13-ig lehet fellebbezni . . . A fellebbezéseket megyei „háromas bizottság” (tagjai: VKM-kiküldött, Ped. Szakszervezet és a Tanker. Főig. képviselője) bírálja el . . . és dönt az esetleges méltányos csökkentésről, a hivatalból történő levonás havi összegéről, mely általában a 100,- Ft-ot nem haladhatja meg.”

A főigazgatói rendelet végül közölte, hogy „a VKM a tárcája tulajdonában levő összes iskolai célt szolgáló földet, beleértve az iskolai gyakorlóker-
teket is (a tanítók kertjének kivételével) f. évi október hó 1-vel a földmű-
velési miniszter kezelésébe adja át.”, továbbá „A tanyai és falusi iskolák ne-
velői részére szükséges kertekre a VKM továbbra is igényt tart”, s ezek álta-
lában 400 négyszögölig terjednek, s az iskolaigazgatók új nevelők esetében
újabb kert juttatását, ill. visszatartását kérhetik.

A helyi javadalmi ügyek intézése rengeteg adminisztrációval járt, s ezért
a VKM ennek további intézését 1950. január 1-től leadta a Tanácsok Pénzügyi
Osztályainak.⁷⁰ Az erről szóló minisztériumi rendelet megállapította, hogy a
VKM „több száz panaszos ügyét kedvezően elintézte”, de még sok száz azok-
nak a hátralékos tanítóknak a száma, akik tartozásaikat azért nem rendezték,
mert időözben áthelyezték őket, vagy nyugdíjba mentek; s a követeléseket
ezektől is be kell hajtani. Végezetül utalt a rendelkezés arra, hogy „Előre lát-
ható, hogy a hátralékos tanítók – tudomást szerezve az ügykör átadásáról –
újabb kérelmekkel fogják megostromolni a tanácsokat”, s ezért felhívta a fi-
gyelmet arra, hogy a „hármás bizottságok” csak a legkivételesebb esetben fog-
lalkozzanak ezekkel, mert a további engedmények a kérelmek tömegét ered-
ményeznék.

A volt felekezeti tanítók és kántortanítók ilyen kínos körülmények között
szabadultak meg javadalmaiktól, melyet a 10–20⁰/₀-os fizetésrendezés némil-
leg kompenzált.

A szerzetesi iskolák államosítása átmenetileg növelte a nevelőhiányt, mi-
vel a hercegprímás 1948. június 12-én kelt körlevelében megtiltotta a szerzetes
óvónőknek, tanítóknak és tanároknak, hogy az államosított oktatási intézmé-
nyekben állást vállaljanak.⁷¹ Ez az egyházfői rendelkezés országosan mintegy
5000 szerzetes nevelőt érintett és szakmai szempontból kétségtelenül hátrá-
nyos volt, főleg az elismerten magas színvonalú katolikus gimnáziumokra,
de még jobban sújtotta az érdekelt nevelőket.⁷² Baranyában és Pécsen ezek-
nek a szerzetes nevelőknek a becsült száma 90–100 főre tehető.

Számszerű adatok Baranya megye közoktatásáról az államosítás után

Az államosított iskolák 1948/49. tanévi számáról és fenntartók szerinti
megoszlásáról – hivatalos dokumentumok alapján – nem tudtam teljesen meg-
bízható adatokat összeállítani. Ennek több oka van. Az egyik az, hogy 1945–
1948 között több iskola megszűnt és új iskolák létesültek, majd ezek közül
is több beszüntette működését (pl. a Pécsi Délszláv Tanítóképző, vagy a Csá-
nyoszrói–Sellyei Paraszt Dolgozók Tanítóképzője). A nagyarányú lakosság-
csere következtében számos községben megváltozott a népesség felekezeti ösz-
szetétele, s ennek következtében az iskolák jellege. A polgári iskolák és gim-
náziumok alsótagozata általános iskolává alakult, majd vagy általános iskola-
ként (pl. Siklósi rk. Polgári Leányiskola, Pécsi Községi Polgári Fiúiskola stb.),
vagy középiskolaként (pl. Pécsi Községi Polgári Leányiskola) működött to-
vább. Több nagyobb községben létrejött a különböző fenntartású és fajtájú
iskolák együttműködése, közös igazgatás alatt való összevonása. Így pl. Sik-
lóson a volt községi polgári fiú- és a szerzetesi rk. polgári leányiskolákból,
valamint az rk. és ref. elemi népiskolákból egyetlen nagy általános iskolát
szerveztek. Hasonló egységesítésre került sor Németbolyban, Mágocson, Ola-
szon, Hidason és máshol is. Az összevonások következtében az iskolák száma
csökkent. Egyes ált. iskolák állami kezelésbe vétele még az államosítási tör-

VI. Összegezés és néhány következtetés

Az iskolák államosításával lezárult a felszabadulás utáni magyar közoktatás történetének első, demokratikus szakasza. A koalíciós időszak rövid pár éve alatt nagy jelentőségű változások következtek be. Befejeződött a háborús károk helyreállítása, létrejött az általános iskola, kiépült az intézményes felnőttoktatás és a népi kollégiumok hálózata. Elkezdődött a nevelők rendszeres átképzése, ill. továbbképzése, majd a korszak végén a pedagógusképzés magasabb színvonalra emelése. Az átalakítás során, igen rövid idő alatt, olyan egységes művelődési anyagot tartalmazó tantervek, tankönyvek készültek, melyek az akkor legkorszerűbb, demokratikus pedagógiai elveket és törekvéseket igyekeztek érvényesíteni. Ezt a fejlődést azonban nemcsak a sivár történelmi örökség, a nehéz gazdasági helyzet, a politikai ellenzék, de az iskolák fenntartásának és irányításának a megosztottsága is jelentős mértékben akadályozta. Az ebből adódó parciális érdekek nehezítették a központi feladatot jelentő általános iskolák fejlesztését. Baranya megyében fokozta a nehézségeket a rendkívül elaprózott népiskolai hálózat, a felekezeti iskolák országos átlagot jóval meghaladó aránya és a nagyméretű lakosságcsere. Az iskolák államosítása az irányítás megosztottságából eredő akadályokat megszüntette, s néhány egyházi fenntartásban maradó középiskolát nem számítva, állami iskolamonopóliumot hozott létre. Figyelembe véve az ország ekkori helyzetét, ez politikailag szükségszerű lépés volt, mely a többi népi demokráciákban is bekövetkezett. Más kérdés az, hogyan történt, és a Magyar Dolgozók Pártja programnyilatkozatában, valamint az iskolák államosítása indoklásában megfogalmazott elvi célkitűzések miként valósultak meg.

Az államosítást követő 1949/50. tanév már az új szakasz, az „ötvenes évek” kezdete, amely több pozitívuma mellett magán viselte azokat a negatív vonásokat is, melyek az általános politikában egyre nagyobb mértékben uralkodóvá lettek. A fejlődés szerves jellege megtört, a kezdetben helyes célkitűzések, a fokozódó türelmetlenség és bizalmatlanság légkörében ellentmondássá váltak. Elkezdődött egy kétségtelenül nagyarányú extenzív fejlődés, amely tömegmértékben lehetővé tette munkás- és parasztfiatalok és felnőttek iskolázását. A tárgyi és személyi feltételek fejlesztése azonban sem mennyiségében, sem pedig minőségében nem tudott lépést tartani az irreálisan megnövelt igényekkel. Az oktató-nevelő munkában uralkodóvá vált a marxizmus-leninizmus, de ez a tantervekben, tankönyvekben és főleg a pedagógiai gyakorlatban többnyire csak vulgarizáltan, a napi politikának alárendelt „átpolitizált”, erőltetett, s ezért nem eléggé meggyőző formájában érvényesült, mivel a pedagógusok jelentős részének hiányzott az alapos marxista ideológiai felkészítése. Eluralkodott a személyi kultusz és a szovjet pedagógiának – a makarenkói pedagógia termékenyítő és pozitív hatású átvétele mellett – másolása. Elmaradt a magyar pedagógia haladó örökségének kritikai feldolgozása, a felszabadulást követő jó kezdeményezések szocialista szellemű továbbfejlesztése. Ezek nagy részét, mint ellenséges irányzatokat, megszüntették, vagy hosszú évekig háttérbe szorították.

Az államosítás, így az iskolák államosítása is, együttjárt egy rendkívül centralizált párt- és állami irányítással, amely úgyszólván mindent „felülről” előírt, tervutasításban szabályozott és gyakran adminisztratív eszközök alkalmazásával végrehajtatott. A demokratikus centralizmus elvéből csak a centralizmus kapott igazán hangsúlyt, a demokratikus intézmények szerepe formálissá vált. A tanácsok létrehozásával a helyi önkormányzatok gyakorlatilag

megszűntek. A tanácsok, mint az államhatalom helyi szervei, a „kettős alárendeltség” ellenére, nem érvényesíthették választott testületeik helyi érdekeket is kifejező akaratát, tömegkapcsolataik beszűkültek. A tanácsi szervezetbe integrált tanügyigazgatás gyakorlatilag a felülről jövő utasítások végrehajtójává vált. Ennek következtében az iskolák önállósága, a pedagógusok kezdeményező készsége is nagymértékben korlátozódott. Csak a helyi önkormányzatok megszűnésével indokolható – véleményem szerint – a községi (városi) fenntartású oktatási intézmények államosítása, mivel a községi közösségi tulajdon elvileg nem mond ellent a marxi társadalmi öngazgatásra épülő közösségi tulajdonnak. A kérdés vitatható, bővebb kifejtése azonban meghaladja ennek a dolgozatnak a kereteit.

Az iskolák államosítása nagy jelentőségű történelmi tett volt. Korabeli végrehajtásában és főleg ennek következményeiben azonban – mint minden történelmi eseményben – voltak alternatívák. Négy évtized múltán reálisan láthatjuk, hogy a kétségtelenül nagy eredmények mellett, máig hatóan, létrejöttek olyan nem kívánt gondok is, amelyek elkerülhetők lettek volna. Ezek kijavítása azóta részben megtörtént, de a legújabb időkben keletkezett problémákkal együtt, maradt belőlük mai szocialista közoktatásunk számára is.

Jegyzetek

¹ A polgári iskolai és részben a gimnáziumi adatokat a Baranya Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteményében található iskolai értesítők alapján Horváth Eszter és dr. Kerekes Imre állította össze. A többi adat a pécsi tankerületi főigazgató 1945. január 25-i 1272/1944–45. sz. jelentéséből való. (B. M. L. Tanker. Főig. iratok, rendezetlen.)

² Ballér Endre: Pécs-Baranya oktatásügyének átalakulása a felszabadulás után (1945–1949). Baranyai Művelődés, 1970. október 26. p.

³ Szentistványi Gyuláné: A népi demokratikus kormányzat művelődéspolitikai programja és megvalósítása Baranya megyében 1944 őszétől 1945 őszéig. Tanulmányok a Dél-Dunántúl történetéből (1944–1948). Pécs M. J. Város Tanácsa V. B. Műv. Oszt. kiadv. Pécs, 1969. 163. p.

⁴ Az iskolázottsági adatok a KSH 1980. évi népszámlálás 21. Demográfiai adatok és a KSH 1980. évi népszámlálás 2. Baranya megyei adatok c. kötetekből valók.

⁵ Márfi Attila: Háborús károk Baranyában a Felső-Baranyai Református Egyházmegye vizsgálati jegyzőkönyvei alapján, 1945. Tanulmányok Baranya m. és Pécs város legújabb kori történetéből (1941–1950). MSZMP Baranya M. Biz. kiadványa. Pécs, 1984. 76. p.

⁶ A Pécsi Tankerületi Főigazgató 1261/1944–45. sz. alatti jelentése a tankerület állapotáról a VKM-be. B. M. L. Tanker. Főig. iratok. Rendezetlen.

⁷ Uo. 1272/1944–45. sz. alatt: „Iskolai ügyekkel kapcsolatos megállapodás bejelentése” a tek. Katonai Parancsnokságnak, és szám nélküli fogalmazói példány 1945. február 3-i keltezéssel.

⁸ Khűn Szaniszló ig. 300/1944–45. sz. jelentése a Tanker. Főig.-ság útján a VKM-be. B. M. L. Tanker. Főig. iratok. Rendezetlen.

⁹ Mátyus László ig. 295/1944–45. sz. jelentése a VKM 56002/1945. sz. rendeletére. B. M. L. Tanker. Főig. iratok. Rendezetlen.

¹⁰ Kerekes Imre: Az általános iskola története Baranyában, az iskolák államosítása 1945–1949. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp. 1986. BM. Könyvtár 218611. vett adatok. 77–78. p.

¹¹ Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról (1945–1948). (A későbbiekben: Dmkr.) Kossuth, 1979. Miniszteri rendelet a tanügyi hatóságok számára a népiskolák osztálykereteinek kiépítéséről... 58/A. 195–197. p.

¹² Dmkr. 58/C. Mindszenti József tiltakozó átirata a miniszterhez a nyolcosztályos népiskola kiépítése ellen. 198–200. p.

¹³ Dmkr. 58/D. Dr. Berey János min. osztályfőnök feljegyzése, melynek 2. pontja értelmében a hercegprímás tiltakozása alapján 64152/1945. VKM. sz. alatt módosították a kötelező jelleget kívánatosra. 200–201. p.

¹⁴ Dmkr. 67/C. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 37000/1945. VKM sz. rendelete az 1945/46. iskolai év megnyitásáról és tanulmányi rendjéről. Melléklet. 220–226. p.

- ¹⁵ Dmkr. 108. A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 70000/1946. VKM sz. rendelete az általános iskola továbbfejlesztéséről. Útmutatás. 348–370. p.
- ¹⁶ Kerekes Imre 10. pontban jelzett disszertációjából vett adatok a vándoriskolákról. 81–82. p.
- ¹⁷ A VKM 130.423/1946. IV. b. ü. o. szám alatt értesíti a Bm. Tanfelügyelőt a püspök-nádasdi, szentlőrinci stb. kastélyok igénybevételéről 1946. november 12-én BM L. Baranya M. Tanács V. B. 1950–51. Műv. Oszt. 1222–1–43-ig. Iskolák dologi ügyei. 568. doboz.
- ¹⁸ Dmkr. 160. A pécsi tankerületi főigazgató jelentése az általános iskola szervezésének eredményeiről. 528–530. p.
- ¹⁹ Püspöki Levéltár: Egyházmegyei Tanfelügyelőség iratai. 28/1948. sz. alatt közölt felmérési adatok.
- ²⁰ Dmkr. 68/B. Szombatfalvy György javaslata az ált. iskolai tandíjak és beíratási díjak rendezésére. 227–228. p.
- ²¹ Dmkr. 68/C. A nevelési ügyosztály vezetőjének (Kovács Máté) észrevételei Szombatfalvy javaslatához. 229–230. p.
- ²² Dmkr. 68/D. Szombatfalvy elutasító álláspontja az ingyenesség kérdésében. 230–231. p.
- ²³ Dmkr. 68/E. Bassola Zoltán ügyosztályvezető álláspontja a tandíj kérdésében. 231. p.
- ²⁴ Szentirányi József–Gábrriel József: Pécs mj. város közoktatásának fejlődése 1945–1959. Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944–1960. Pécs mj. város Műv. Oszt. kiadv. 1961. 229. p.
- ²⁵ Dmkr. 198/B. Törvénytervezet az állami tankönyvek használatának bevezetéséről. 617. p.
- ²⁶ Dmkr. 199. Az igazságügyminisztérium törvény-előkészítő osztályának véleménye az isk. tankönyvek használatáról szóló törvényjavaslatról. 618. p.
- ²⁷ Dmkr. 202. Mindszenty J. hercegprímás levele a miniszterhez az egységes állami tankönyvkiadás tervéről. 623–625. p.
- ²⁸ Dmkr. 209/A. Mindszenty J. hercegprímás levele a miniszterhez „Az ember élete” c. VII. osztályos tankönyv visszavonásáról. 634. p.
- ²⁹ Dmkr. 212. Mindszenty J. hercegprímás levele a miniszterhez „Az ember élete” c. tankönyv elleni kifogásairól. 638–640. p.
- ³⁰ Dmkr. 214. Lissák Kálmán egyetemi tanár jelentése „Az ember élete” c. tankönyvről. 644–645. p.
- ³¹ Dmkr. 174. Mindszenty J. levele a miniszterhez a latin nyelv tanításáról a felkezesi általános iskolákban. 564–566. p.
- ³² Rajczi Péter: Baranya megye és Pécs tanügyi szervezete a felszabadulástól az iskolák államosításáig (1944–1948). Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabb kori történetéből (1941–1950). 212. p.
- ³³ Dmkr. 180. Jegyzőkönyv a pártközi értekezlet által a közoktatásügyi kérdések megvitatására kiküldött albizottság üléséről. 576–577. p.
- ³⁴ Dmkr. 183. A miniszter 53.783/1947. V. sz. rendelete ... a fakultatív vallásoktatás kérdésében tartandó szülői értekezletekről. 581–582. p.
- ³⁵ Dmkr. 190. A Pécsi Egyházmegyei Fő Tanfelügyelőség rendelete a fakultatív vallásoktatás ismertetése tárgyában összehívandó szülői értekezletek megtiltásáról. 594. p.
- ³⁶ Dmkr. 189. Körlevél a tankerületi főigazgatókhoz a fakultatív vallásoktatás tárgyában kiadott rendeletek értelmezéséről. 593–594. p.
- ³⁷ Szabó Bálint: Az „ötvenes évek”. Kossuth/1986. 15–17. p.
- ³⁸ Uo. 21. p.
- ³⁹ Ormos Mária: 40 év fejlődéstörténetének főbb jellemzői. Változó Baranya. Tanulmányok a megye történetéből 1945–1985. Az MSZMP Baranya M. Biz. Okt. Ig. kiadványa. Pécs, 1985. 14. p.
- ⁴⁰ Balogh Sándor: Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948. Gondolat. Bp. 1980. Bevezetés. 26–28. p.
- ⁴¹ A 24. pontban jelzett tanulmányból: 232. p.
- ⁴² Balogh Sándor: Egyház és oktatás a felszabadulás után. História. 1983. V. évf. 5–6. sz. 45. p.
- ⁴³ BM. L. Főispáni iratok. 1948. Iskolák államosítását kérő népi nyilatkozatok.
- ⁴⁴ Szabados Józsefné–Varga Dezső: Baranyai, pécsi eseménynaptár a német megszállástól a két munkáspárt egyesüléséig 1944–1948. – 1946. február 7. „Baranya 128 községében felfüggesztik a községi autonómiát, amíg a sváb kitelepítések be nem fejeződnek”. Tanulmányok Baranya m. és Pécs v. legújabb kori történetéből (1941–1950). Pécs, 1984. 282. p.

⁴⁵ Balogh Sándor: Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948. Gondolat. Bp. 1980. 31–32. p. A törvényjavaslat vitája: 285–467. p.

⁴⁶ Államrendőrség Baranya vármegyei Felügyeleti Körzetének Szemléelője 663–18/1948. K. sz. alatt küldte meg a Belügyminisztériumnak „Az államosítandó iskolák s óvodák vagyonának zár alá vétele” tárgyú rendeletét. BM. L. XXI. Pécs város Polgármesteri Hivatal iratai. 1948. VII.–18. Iskolák, óvodák államosítása. 431.

⁴⁷ A záralá vétel elrendelése és a hatósági biztos kirendelése 1948. június 13-án történt. BM. L. XXI. Pécs város Polgm. Hiv. iratai. 1948. VII. Iskolák, óvodák államosítása. 431.

⁴⁸ A Miasszonyunk Női Kanonokrend iskoláinak államosításával kapcsolatban leltározásról 1948. június 23-án felvett jegyzőkönyv. Pécs thj. város Polgármesteri Hiv. 42556/BM. L. XXI. Pécs v. Polg. m. Hiv. iratai. 1948. VII.–18. Iskolák, óvodák államosítása. 431.

⁴⁹ A VKM rendeletére az államosítási rendelkezések végrehajtásának felülvizsgálatára kiküldött bizottság 1948. XI. 17-én készített jegyzőkönyve. (BM. L. XXI. Pécs v. Polgm. Hiv. iratai. 1948. VII.–18. Iskolák, óvodák államosítása. 431. az ad. 225/1948–49. sz. alatt.

⁵⁰ A Miasszonyunk Női Kanonokrend iskoláinak a kéttagú államosítási bizottság által történt államosításáról 1950. IV. 14-én felvett jegyzőkönyv. B. m. Tanács V. B. Műv. Osztály iratai. Iskolák államosítása. 1950–51. – 560/A.)

⁵¹ A pécsi Miasszonyunk Rend tulajdonában volt ingatlanok zár alól való feloldása. Baranya m. T. V. B. Okt. és Népm. Osztálya. 1215–10–279/1950. sz. alatt tartalmazza a VKM Elnökség 1215–156 P.–E/1950. eln. 3. sz. a BM-hez intézett levél másolatát. (B. m. Tanács V. B. Műv. Oszt. iratai. Iskolák államosítása. 1950–51. – 560/A.)

⁵² Szabó Károly tanker. főig. tájékoztató jelentése a kéttagú államosítási bizottságok működéséről. 1949. dec. 28-án. (MSZMP B. m. Biz. Archivum. 36. fond. 2. fondcsoport 1949–1950. Iskolák államosításával kapcs. iratok.)

⁵³ Az átadás-átvétel 1950. január 28-án történt a 4343/1949. MT. sz. rendelet alapján. A jegyzőkönyvet Nagy László Somogy m. tanker. főig. és Nádas László Baranya m. tanker. főig. h. irták alá. (Baranya m. Tanács V. B. Műv. Oszt. Körlevelek és vegyes iratok. 1211–29/1950. sz. 580. doboz.)

⁵⁴ A kéttagú államosítási bizottságok jegyzőkönyvei – a Bm. L. Baranya m. Tanács V. B. Művelődési Oszt. iratai. Iskolák államosítása. 1955. ikt. számtól megtalálhatók az 554, 555, 560/A, 587. és 605. sz. dobozokban.

⁵⁵ A volt nem állami iskolák jogi helyzetének rendezése a szigetvári járásban. A Pécsi Tanker. Főig. Hivatal 1215–4–2/1950. sz. ügyirata. (Bm. L. Baranya m. T. V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. 560/A. doboz.)

⁵⁶ A református, evangélikus és izraelita egyházakkal kötött egyezmények megtalálhatók a Magyar Közlöny 1948. évi 227, 271. és 276. számában.

⁵⁷ Okorvölgyi rk. Népiskola államosítási jegyzőkönyve. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztálya. Iskolák államosítása. 1950–51. 1215–10–240–399. – 555. doboz.

⁵⁸ Nagydobszai ref. iskola államosítási jegyzőkönyve. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztálya. Iskolák államosítása. 1950–51. 1215–10–240–399., az 1215–10–372/50. ikt. sz. alatt. – 555. doboz.

⁵⁹ A Kisherendi rk. Népiskola államosítási jegyzőkönyve. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztálya. Iskolák államosítása. 1950–51. – az 1215–10–229/1950. ikt. sz. alatt. – 554. doboz.

⁶⁰ „A baranyamegyei volt református iskolák vegyesbizottsági felülvizsgálata. VKM 1218–20–4/1950. eln. 3. ü. o. szám.” Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztálya. Iskolák államosítása. 560/A. doboz.

⁶¹ Az Országos Izraelita Iroda 1948. XII. 31-én kelt 4014/1948. sz. „Följegyzéséből”. Az iskola első államosítása 1948. IX. 14-én történt épületmegosztással. Bm. L. Baranya m. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. – 560/A. doboz.

⁶² Sombereki volt görögkeleti szerb iskola államosítása. A VKM 1215–297 S–1/1950. eln. 3. sz. „Véghatározata” az államosítás alól mentesítette, de kötelezte a gk. egyházközséget a bérbeadásra 1950. június 27-én. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. 555. doboz.

⁶³ A Drávasztára – Lajostanyai All. Népiskola községi tulajdonú ingatlanok államosítása és az rk. egyházközség tanteremhasználata. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. 555. doboz.

⁶⁴ Dmkr. 270. Minisztertanácsi előterjesztés: Az iskolák államosításáról szóló törvénytervezet indoklása. 775–784. p.

⁶⁵ Baranya m. Tankerületi Főigazgatójának 1950. II. 15-én kelt 1223–5–1/1950. sz. rendelete „Az áll. iskolák fenntartásával kapcsolatos idősebb kérdések”. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztálya. Iskolák államosítása. 1950–51. 605. doboz.

⁶⁶ Baranya m. Tankerületi Főigazgatójának 2919/1949–50. sz. körrendelete az iskolai földek bérbeadásáról. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. 1950–51. 1223–14–1/1950. sz. 605. doboz.

⁶⁷ VKM P. 1050–2–2–/1950. Ingatlanok bérbeadása. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák államosítása. 1950–51. az 1050–1–1/1950. sz. alatt. 605. doboz.

⁶⁸ Baranya vm. Tankerületi Főigazgatójának 1950. április 15-i, 1050–1–2/1950. sz. jelentése a VKM-be az ingatlanok bérbeadásáról. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák dologi ügyei. 1950–51. – 576. doboz.

⁶⁹ A helyi javadalmakkal kapcsolatos térítési díjak rendezését szabályozó VKM P. 1222–H–63–6/1950. sz. rendeletet a Bm. Tanker. Főigazgató 1222–6–9/1950. sz. körirata tartalmazza. Bm. L. Baranya m. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák dologi ügyei. 1950–51. – 576. doboz.

⁷⁰ A VKM P. 1222–H–63–1198/1950. eln. 2. sz. rendelete a helyi javadalmi tartozások ügkörének a megyei tanácsok hatáskörébe való átadásáról. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. Iskolák dologi ügyei. 1950–51. – 576. doboz.

⁷¹ Dmkr. 268. Mindszenty J. hercegprimás körlevele ... az államosításra kerülő egyházi iskolák tanszemélyzetének állami szolgálatba való állásáról. 772–773. p.

⁷² Balogh Sándor: Egyház és oktatás a felszabadulás után. História. 1983. V. évf. 5–6. sz. 45. p

⁷³ Püspöki Levéltár: Egyházmegyei Tanfelügyelőség iratai; 3111/1948.

⁷⁴ Megyei Tanács V. B. Oktatási Osztálya Pécs. Statisztikai tájékoztató Baranya m. közoktatásügyének helyzetéről: 1952/53. tanév. Bm. L. Műv. Oszt. 1952/53. Ált. isk. jelentőlapok, összesítők. I. doboz.

⁷⁵ Uo. 34. p.

⁷⁶ Baranya m. Tanker. Főig. 1290–2–8/1950. sz.: Állapotjelentés a dolgozók középiskoláiról. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Osztály 1950–51. Dolgozók iskoláinak szervezése, működése. 1284. – 569. doboz.

⁷⁷ Baranya m. Tanker. Főig. 1950. június 14-i jelentése a diákotthonok létszámáról a VKM-be. Szám nélküli fogalmazói példány. Bm. L. Baranya M. Tanács V. B. Műv. Oszt. 1950–51. Kollégiumi, diákotthoni ügyek. 552. doboz.

1. sz. melléklet

Budapest, 1948. június 16.

**TÖRVÉNYCIKK A NEM ÁLLAMI ISKOLÁK FENNTARTÁSÁNAK
AZ ÁLLAM ÁLTAL VALÓ ÁTVÉTELE, AZ AZOKKAL ÖSSZEFÜGGŐ
VAGYONTÁRGYAK ÁLLAMI TULAJDONBA VÉTELE ÉS SZEMÉLYZETÉNEK
ÁLLAMI SZOLGÁLATBA VALÓ ÁTVÉTELE TÁRGYÁBAN**

1. § (1) A jelen törvény hatálybalépésekor fennálló nem állami iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok, továbbá a kisedóvodák fenntartását – a kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézetek (hittudományi főiskola diakónus és diakonisszaképző stb.) kivételével – az állam veszi át.

(2) A kormány a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, ha pedig az iskolára, illetőleg a kisedóvodára nézve más az illetékes miniszter, ennek a miniszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben tett előterjesztésére az 1. bekezdés rendelkezése alól kivételt tehet.

2. § (1) Azoknak a kisedóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak tanárait, tanítóit és óvónőit, amelyeknek fenntartását az 1. § alapján az állam veszi át, az illetékes miniszter a jelen törvény hatálybalépését követő hónap első napjától kezdődő hatállyal állami alkalmazottakká minősíti át. Az átminősített alkalmazott az állami szolgálatban az általa eddig élvezett fizetési fokozatba kerül, s állását minden vonatkozásban úgy kell tekinteni, mintha korábbi állásában beszámítható szolgálati idejét is az állami szolgálatban töltötte volna le.

(2) Azoknak a kisedodóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak, amelyeknek fenntartását az 1. § alapján az állam veszi át, a jelen § 1. bekezdése alá nem tartozó állandó jellegű alkalmazottaira a jelen § 1. bekezdésének rendelkezéseit megfelelően alkalmazni kell; a nem állandó jellegű alkalmazottak átvétele vagy elbocsátása tekintetében az illetékes miniszter esetenként határoz.

3. § (1) Azoknak a kisedodóvodáknak, iskoláknak és tanulóotthonoknak, amelyeknek fenntartását az 1. § rendelkezése alapján az állam veszi át, épülete, berendezése, felszerelése és a kisedodóvoda, az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyona (tanítói föld, lakás stb.), mint közművelődési célvagyon, az állam tulajdonába megy át.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezése alól a kormány a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére minisztertanácsi határozattal kivételt tehet.

4. § A kormány rendelettel állapítja meg, hogy kisedodóvodát, illetőleg iskolát eddig fenntartó vagy fenntartásához eddig hozzájáruló város, nagy- vagy kisközség, avagy vállalat az általa eddig viselt fenntartási terheket a jövőben milyen mértékben köteles viselni; megállapítja továbbá azt is, hogy az állam által fenntartott kisedodóvodák, iskolák dologi terhéből a város, illetőleg a nagy- vagy kisközség a jövőben mennyit visel.

5. § Kisedodóvodát vagy iskolát a jelen törvény hatálybalépése után csak a tárgya szerint illetékes miniszternek a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben tett előterjesztésére hozott minisztertanácsi határozat alapján lehet létesíteni és fenntartani.

6. § (1) A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról az illetékes miniszterek gondoskodnak; ha az illetékes miniszter nem a vallás- és közoktatásügyi miniszter, akkor a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel egyetértve jár el.

(2) A jelen törvény hatálybalépésével a nem állami kisedodóvodákra, iskolákra, tanulóotthonokra vonatkozó és a jelen törvény rendelkezéseitől eltérő rendelkezések hatályukat veszítik.

Tildy Zoltán
Magyarország köztársasági elnöke

Szakasits Árpád
miniszterelnök-helyettes

Eredeti – UMKL Törvények. 1948.

Budapest, 1948. június 26.

A VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTER 8000/1948.

VKM SZÁMÚ RENDELETE A NEM ÁLLAMI ISKOLÁK FENNTARTÁSÁNAK AZ ÁLLAM ÁLTAL VALÓ ÁTVÉTELE, AZ AZOKKAL ÖSSZEFÜGGŐ VAGYONTÁRGYAK ÁLLAMI TULAJDONBA VÉTELE ÉS SZEMÉLYZETÉNEK ÁLLAMI SZOLGÁLATBA VALÓ ÁTVÉTELE TÁRGYÁBAN RENDELKEZŐ 1948:XXXIII. TC. VÉGREHAJTÁSÁRÓL

A vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1948:XXXIII. tc. 6. §-ának (1) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendeli:

1. §

Az állam által átvett intézetek

(1) A nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában rendelkező 1948:XXXIII. tc. (következőkben: T.) 1. §-ának (1) bekezdése alá esik a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló vallásfelekezeti, községi, társulati (egyesületi), érdekeltségi és magán jogakadémia, polgári iskolai tanárképző főiskola, gimnázium, tanítóképző intézet, tanítónőképző intézet, liceum, óvónőképző intézet, polgári iskola, általános iskola és népiskola, valamint gyógypedagógiai intézet, hacsak a kormány a T. 1. § (2) bekezdése alapján reá nézve kivételt nem állapított meg.

(2) A T. 1. § (1) bekezdése hatálya alá esik az a tanulóotthon, amely általános vagy középiskolával összefügg, vagyis amelyben a tanulók többsége általános vagy középiskolába járt. Az összefüggést meg lehet állapítani akkor is, ha a tanulóotthon nincs ugyanabban az épületben, mint az iskola. Nem esik a T. 1. § (1) bekezdése alá az a tanulóotthon, amely iskolához nem tartozik, vagyis tanulóinak többsége egyetemi hallgató, papnövendék, vagy a tanulóotthon árvaház, illetőleg szeretetház jellegű. Vita esetén a vallás- és közoktatásügyi miniszter dönt abban a tekintetben, hogy valamely tanulóotthon iskolával összefüggő tanulóotthonnak minősül.

2. §

Az állam által át nem vett intézetek

(1) Mivel kizáróan egyházi célokat szolgáló tanintézetek, az állam nem veszi át a következő iskolákat: hittudományi főiskola, államérvényes bizonyítványt ki nem adó egyházi tanárképző főiskola, lelkészképző intézet; rabbi-képző intézet felső tagozata, hitoktató-nőképző főiskola, baptista szeminárium, diakónus- és diakonisszaképző intézet, egyházi énekiskola, misszionárius-képző intézet, keresztyén felebaráti nevelőintézet, árvaház, szeretetotthon és a keresztyéni szeretet gyakorlására létesített más intézmény.

(2) Nem veszi át az állam az egyébként a törvény 1. § (1) bekezdése alá eső tanulóotthonnak azt a részét, amelybe rendtagok, papnövendékek vagy lelkészi szolgálatra készülő növendékek rendszeresen el vannak helyezve. Ez a rendelkezés nem vonatkozik az ún. kisszeminaristákra, akik papnövendék-

keknek nem tekinthetők. A vallás- és közoktatásügyi miniszter esetenként állapítja meg, hogy az állam által átvett tanulóotthon szolgáltatásaiban a tanulóotthon át nem vett részében lakó növendékek milyen mértékben és milyen feltételek mellett részesülhetnek.

3. § Igazgatási ügyek

(1) Az állam által átvett iskolát haladéktalanul el kell látni olyan felirattal, amely az iskola állami jellegét tünteti fel. Ha az iskola régi címében az iskola helyén kívül más is szerepelt (utalás az iskola alapítójára, hazánk kimagasló egyéniségére vagy a fenntartóra), a vallás- és közoktatásügyi miniszter esetenként állapítja meg az iskola elnevezését.

(2) Az állam által átvett iskola anyakönyveit (főkönyveit) át kell adni az állami igazgatónak. Bizonyítványmásodlatokat ez az igazgató jogosult kiadni és a bizonyítványmásodlatot az állami iskola pecsétjével kell ellátni.

(3) Az állam által átvett iskola korábbi pecsétjét az 1948. évi július hó 31. napja után használni nem szabad.

(4) A volt iskolafenntartó tanügyigazgatási vagy más hatósága köteles a tankerületi főigazgató, illetőleg a tanfelügyelő esetenkénti megkeresésére 8 napon belül megküldeni valamely meghatározott ügyre vagy meghatározott személyre vonatkozó iratokat.

(5) Az állam által átvett iskola, illetőleg tanulóotthon felett az egyházi vagy más önkormányzati hatóság mindennemű rendelkezési joga megszűnik és az iskola, illetőleg a tanulóotthon az átvételtől kezdve minden tekintetben az állami iskolákra, illetőleg tanulóotthonokra vonatkozó szabályok alatt áll. Átvételnek azt az időpontot kell tekinteni, amikor az állam által megbízott igazgató (iskolavezető) az iskolát (tanulóotthont) átvette.

(6) A volt iskolafenntartó tanügyi hatóság részéről tanulmányi felügyelettel vagy ellenőrzéssel kapcsolatban adott megbízások hatályukat veszítik. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a hitoktatás felügyeletére.

4. § A nem állami alkalmazottak átvétele

(1) A T. 2. § (1) bekezdése alá eső állandó jellegű alkalmazottnak kell tekinteni azt az alkalmazottat, akit főfoglalkozású minőségben, nem időszakos munka elvégzésére alkalmaztak. Az ilyen alkalmazottat

a) amennyiben illetményhozzájárulásban részesült, eddig betöltött állásának megfelelő rendszeres állásba kell átminősíteni;

b) amennyiben illetményhozzájárulásban nem részesült, azonban őt az iskolafenntartó végleges minőségben alkalmazta, eddig betöltött állásának megfelelő rendszeres állásba kell átminősíteni;

c) amennyiben illetményhozzájárulásban nem részesített, de legalább egy évi szolgálati idővel rendelkezik és főfoglalkozásként működött, eddig betöltött állásának megfelelő rendszeres állásba kell átminősíteni;

d) amennyiben az iskolafenntartó ideiglenes minőségben, egy évnél rövidebb szolgálati időre alkalmazta, de főfoglalkozásként működött, tiszteletdíjas minőségben kell átvenni;

e) amennyiben az (a-d) pont alá nem eső óradijas, óradijasnak vagy óradíjatalányosnak kell átvenni;

f) amennyiben a nem tanítással foglalkozó alkalmazott napi foglalkoztatásának időtartama a 8 órát elérte és legalább kétévi szolgálati idővel rendelkezik, eddigi foglalkozásának megfelelő rendszeres állásba kell átminősíteni;

g) amennyiben a nem tanítással foglalkozó alkalmazott napi foglalkoztatásának időtartama a 8 órát elérte, de két évnél rövidebb szolgálattal rendelkezik, eddigi foglalkozásának megfelelő nem rendszeres minőségben kell átvenni;

h) amennyiben a nem tanítással foglalkozó alkalmazott napi foglalkoztatásának időtartama 8 óránál kevesebb, napibéresként kell átvenni.

(2) Ha az alkalmazott eddigi állását állásának betöltéséhez szükséges képesítés nélkül töltötte be, képesítésének megfelelő állásba kell átminősíteni, eddigi illetményét azonban mindaddig megtarthatja, amíg előlépés vagy kinevezés folytán jelenlegi fizetési fokozatát el nem éri.

(3) Nem állandó jellegű alkalmazottnak azt az alkalmazottat kell tekinteni, akit bár főfoglalkozású minőségben, de időszakai munka elvégzésére (pl. beteghelyettesítésre) egy iskolai évnél rövidebb időre alkalmaztak. Az ilyen alkalmazott átvétele tekintetében esetről esetre a vallás- és közoktatásügyi miniszter dönt. Az ilyen alkalmazottat óradíjasként, óradíjátalányosként, tiszteletdíjasként vagy napibéresként lehet alkalmazni.

(4) A miniszter esetenként dönt azoknak az egyházi alkalmazottaknak átvétele tekintetében is, akik egyidejűleg tanítói és lelkési funkciókat végeznek.

(5) Át kell minősíteni a hadifogoly alkalmazottat is, tekintet nélkül arra, hogy hozzátartozója élelmezési illetményben részesült-e vagy sem. Az átminősítés alkalmával a jelen § (1) bekezdésének rendelkezéseit kell a hadifogoly alkalmazottra is alkalmazni.

(6) Amennyiben az alkalmazott alkalmazásához az állami hatóság még hozzá nem járult, az átminősítés csak abban az esetben lesz végleges, ha az alkalmazott az illető állás betöltéséhez szükséges kellékeknek meglétét igazolja.

(7) Ha a T. 2. §-a alá tartozó alkalmazott átminősítését nem fogadta el és az 1948. évi július hó 10. napjáig az átminősítés elfogadása tekintetében nem nyilatkozik, állásáról minden jogigény nélkül lemondottnak tekintendő.

(8) Az az alkalmazott, aki az 1850/1946. ME számú rendeletben (Magyar Közlöny 47. szám) megállapított hivatali esküt (fogadalmat) még le nem tette, a rendelet hatálybalépését követő 8 napon belül, ha pedig átminősítése a rendelet hatálybalépése után történt, az átminősítést követő 8 napon belül a hivatali esküt (fogadalmát) igazgatója kezébe letenni köteles. Az igazgató az esküt (fogadalmat) a tanfelügyelő (tankerületi főigazgató) előtt teszi le. Az esküről (fogadalomról) szóló jegyzőkönyv egy példányát az alkalmazott kapja kézhez, egy példányát az iskola irattárában kell megőrizni, egy példányát pedig a tanfelügyelőnek (tankerületi főigazgatónak) kell megküldeni.

5. §

Helyi javadalom

(1) Az iskolafenntartó által teljesítendő helyi javadalom megszűnik. Az államszolgálatba átvett tanító korábbi helyi javadalmából személyhez kötötten megtartja azt a földet mint javadalmat, amely a T. 3. § (1) bekezdése értelmében az állam tulajdonába ment át. Az ilyen tanító az általa élvezett földjavadalom megváltása fejében a további intézkedésig annyi értékegység-

nek megfelelő megváltást köteles fizetni, amennyit a föld élvezete fejében megállapítottak (5400/1946. VKM sz. 4. §). Joga van azonban a földjavadalomról lemondani, és ebben az esetben javadalmi földjét iskolai ingatlanként kell kezelni. A törvényhatóságnak, községnek, illetőleg vállalatnak személyhez kötötten az eddigi módon biztosítani kell továbbra is azokat a kedvezményeket, amelyeket tanári, tanítói vagy más közoktatásügyi alkalmazottja részére korábban intézményesen biztosított.

(2) Az 1948. év június hó 16. napjáig hátralékos fenntartói hozzájárulás az iskolafenntartótól nem követelhető.

(3) A vallás- és közoktatásügyi miniszter esetenként dönt abban a tekintetben, hogy a kántortanító földjavadalma, illetőleg lakása mennyiben esik a T. 3. § (1) bekezdése alá.

6. § Nyugdíj

(1) A T. 2. § alapján állami szolgálatba átvett alkalmazott nyugellátását úgy kell megállapítani, mintha korábbi állásában beszámítható szolgálati idejét is állami szolgálatban töltötte volna el.

(2) A beszámítható szolgálati idő (beszámítható javadalmazás) megállapításánál hasonló állásban levő állami alkalmazottakra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Be kell azonban számítani az alkalmazottaknak azt a szolgálati idejét is, amelyet a nem állami tanszemélyzet ellátására vonatkozó szabályok szerint be kell számítani.

(3) Az alkalmazottnak állami szolgálatba való átvétele nem érinti a nyugalomba helyezésének vagy végkielégítésének az 1948. évi július hó 1. napja előtt megállapított időpontját, de az ilyen alkalmazott ellátását is a Nem Állami Tanszemélyzet Országos Nyugdíjintézete helyett az államkincstár terhére kell folyósítani. Az ilyen alkalmazott már megállapított ellátását a jelen § (1) és (2) bekezdésében foglalt rendelkezések figyelembevételével helyesbíteni lehet.

7. § Folyamatban levő fegyelmi ügyek

A községi, érdekeltségi, társulati (egyesületi) és magániskolai alkalmazott ellen folyamatban levő fegyelmi ügyet tovább kell folytatni. A felekezeti alkalmazott fegyelmi ügyét a korábbi iskolafenntartó illetékes fegyelmi hatósága a tankerületi főgazdátához, illetőleg a tanfelügyelőhöz teszi át. A fegyelmi ügyet az állami alkalmazottakra vonatkozó fegyelmi eljárási szabályok szerint kell lefolytatni; nem minősül fegyelmi vétségnek az alkalmazott olyan cselekménye vagy magatartása, amely az állami alkalmazott ellen irányuló fegyelmi szabályok értelmében nem fegyelmi vétség.

8. § Az állam tulajdonába kerülő ingatlanok

(1) A T. 3. §-ának (1) bekezdése értelmében az állam tulajdonába megy át az átvett iskoláknak és tanulóotthonoknak épülete és az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyona. Ehhez képest addig is, míg a hivatkozott törvény

rendelkezése körébe eső ingatlanvagyon tulajdonának telekkönyvi bejegyzése, illetőleg az evégből esetleg szükséges rendezés az e tárgyban kibocsátandó külön szabályok szerint meg nem történik, a tulajdon átszállásánál fogva az állam használatába kell venni az iskolaépületet, illetőleg az iskolát magába foglaló épületnek az iskola céljára szolgáló részét, az iskola telkét, az iskola gyakorlóterületét, mintagazdaságát, sportpályáját, sporttelepét, továbbá a tanulóotthon épületét, illetőleg a tanulóotthont magába foglaló épületnek a tanulóotthon céljára szolgáló részét, a tanulóotthon telkét és a tanulóotthon telkével összefüggő, csupán a tanulóotthon céljára szolgáló kertet, amennyiben az iskola, illetőleg tanulóotthon fenntartójának tulajdona volt. Ugyanigy állami használatba kell venni a községi iskolai alapvagyont, a tanítói javadalmi földet, a tanítói, illetőleg iskolai altiszti természetbeni lakást és természetbeni illemténykertet, valamint minden más olyan ingatlanvagyont is, amely a szokásos mértékben, rendeltetésszerűen az iskola céljára szolgál.

(2) Amennyiben az (1) bekezdésben felsorolt ingatlanvagyonok nem teljes egészében kerülnek az állam tulajdonába, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a volt iskolafenntartó meghallgatásával esetenként állapítja meg az állami használatba veendő ingatlanokat (ingatlanrészeket). Amennyiben valamely épület egy része a volt iskolafenntartó tulajdonában marad, másik része pedig állami tulajdonba kerül, az épület használatához szükséges közös létesítmények (központi fűtés, vízszolgáltatás, csatornázás, közös lépcsőház, közös tárolóhelyiségek stb.) használata tekintetében addig is, amíg az (1) bekezdésben említett rendelkezéssel ezek a kérdések is szabályoztatnak, ideiglenes megállapodást kell létesíteni.

(3) Ha az állami tulajdonba került épületet vagy helyiséget nem pusztán tanítás céljára, hanem más célra is (istentisztelet, lelkészi hivatal, egyházközségi ülésterem, ifjúsági egyesületi ülésterem stb.) használták, ezt a használatot az eddigi terjedelemben továbbra is biztosítani kell mindaddig, amíg egyéb elhelyezésről gondoskodás nem történik.

(4) A vallás- és közoktatásügyi miniszter esetenként dönti el, hogy használatba kell-e venni az iskola épületét vagy helyiségét abban az esetben, ha az épületet nem iskola céljára létesítették, hanem csupán szükségmegoldásként vagy átmenetileg szolgál iskola céljára.

9. §

Az állami tulajdonba kerülő egyéb vagyontárgyak

(1) A T. 3. § (1) bekezdése alapján állami tulajdonba kerül az iskola, illetőleg tanulóotthon berendezése, azaz az iskola, a tanulóotthon, a gyakorlóterület vagy műhely, az iskolai ifjúsági egyesület, az iskolai sportpálya vagy sporttelep területén vagy helyiségeiben beépített vagy elmozdítható bútorzat, fűtő, fürdő, mosdó, mosogató, főző- és mosóberendezések, vízvezetéki, világítási és szállítási berendezések. Nem kerül állami tulajdonba azoknak az épületrészeknek és helyiségeknek berendezése, amelyek állami tulajdonba nem vétettek.

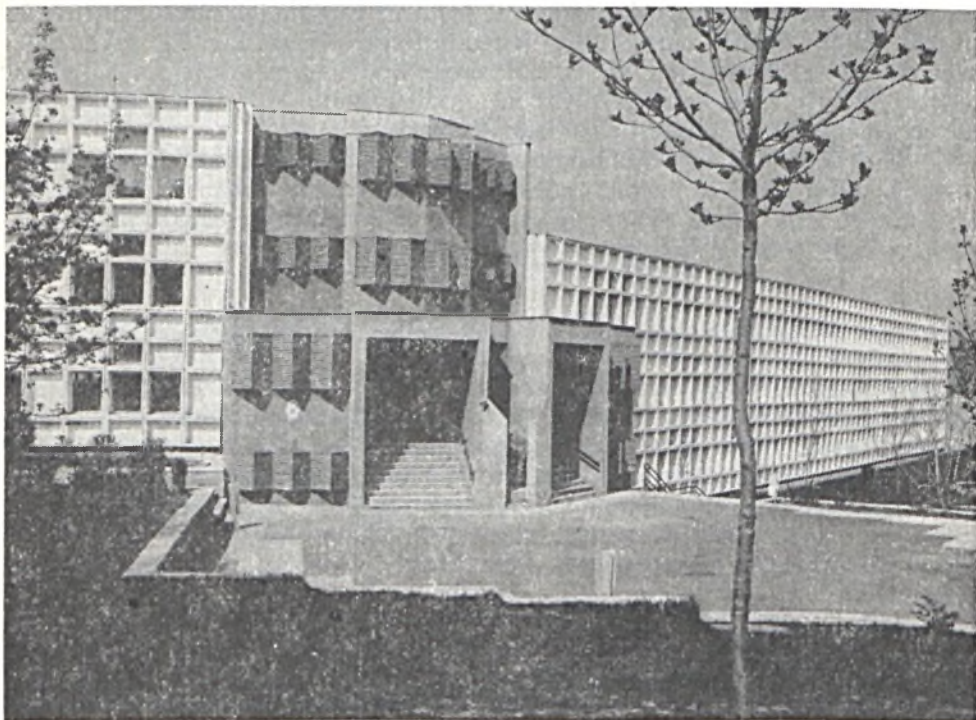
(2) Az állami tulajdonba kerülő felszerelés körébe tartozik mindaz az élő és holt felszerelés, amely a nevelés, a tanítás, az elméleti és gyakorlati képzés, valamint az iskolai igazgatás célját szolgálták, továbbá azok, amelyek a tanulóotthon köztartásának működését biztosították. (Pl. szemléltető eszközök, szertári felszerelések, tanári és tanulókönyvtárak, tanulóotthoni fehérnemű, főzési eszközök stb.) Nem tartoznak az iskolai és tanulóotthoni felszerelés alá

a kegyeleti célokat szolgáló képek, szobrok vagy egyéb emléktárgyak (szentképek, vallási tárgyú szobrok, a tanítórend alapítójának vagy tagjának életét tárgyazó képek, a könyvtárnak kizárólag vallási tárgyú része stb.). Ez utóbbiakat az iskolafenntartó jogosult elvinni. Nem tartozik az iskolai és tanulóotthoni felszerelés alá az az ingóság sem, amelyet nem tanítás vagy nevelés céljára, hanem abból a célból helyeztek el az épületben, mert azt célszerűnek tartották, vagy mert máshol elhelyezni nem lehetett. (Alkalmazottak és tanulók magántulajdonai, egyházi célokat szolgáló helyiségek berendezései, nem az iskola céljára szolgáló gyűjtemény vagy könyvtár stb.) Ha a tanulóotthonnak önálló konyhája nem volt, a konyha felszerelése csak abban a részben kerül állami tulajdonba, amely a volt iskolafenntartó egyéb nem iskolai szükségletének kielégítésén felül van. Vitás esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter dönt.

10. § Hatálybalépés

Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba; rendelkezéseit az 1948. évi június hó 16. napjáig visszamenőleg kell alkalmazni.

Köznevelés, 1948. 13. szám.

Pécs, Apáczai Csere János Nevelési Központ

DOKUMENTUMOK AZ ISKOLAÁLLAMOSÍTÁS TÖRTÉNETÉHEZ
BARANYÁBAN (1948 MÁJUS–JÚNIUS)

Az iskolák államosításának történetéről számos országos tanulmány és kiváló szerkesztésű dokumentumkötet látott korábban napvilágot.¹

Sem megfelelő terjedelem, sem megfelelő mélységű kutatás még nem tenné lehetővé, hogy az iskolák államosításának baranyai vizsgálatánál teljességre törekedve, annak minden fontos részletéről levéltári iratokat, továbbá az egykorú sajtót bemutathassuk.

Arra azonban e keretben is lehetőség nyílik, hogy az iskolák államosítását közvetlenül megelőző időszakban, egy-két alapvető levéltári forrásrészletet felidézzünk, amelyekben jól láthatók a különböző politikai és állami tényezők elgondolásai, törekvésük e nagy horderejű művelődésügyi, kulturális és végeredményben az egész társadalmat érintő politikai kérdéssről.

A kor dokumentumai között kutatva és válogatva, azzal a nehézséggel találjuk szemben magunkat, amelyek a források hangvételéből, stílusából fakadnak.

A politikai szervezetek, pártok, egyes exponensei, egyházi részről is többen nem tudták megfogalmazni elképzeléseiket, koncepciójaikat anélkül, hogy ne durva, majdhogynem triviális hangnemben fogalmazzanak.

Ezeket a forrásokat közölni csak úgy lehetséges és igazságos, ha egy nagyobb forrásgyűjteménybe foglalva, minden politikai párt, szervezet iratai napvilágra kerülhetnek, egymás mellett, hasonlóképpen az államosítást elrenző egyházi megnyilatkozások is.

A gyűlölet abból adódott, hogy az államosítási törvény megdönteni kívánta az egyház kétséggkívül fennállt művelődési monopóliumát a közoktatás terén. Ez együtt járt jelentékeny vagyoni súlyának elvesztésével, amely iskolafenntartói lehetőségeit is alapjában megrendítette, majd csaknem teljesen megszüntette.

A politikai körökben a kérdés különböző megítélést nyert. A legtűrelmetlenebb nézőponttól a tárgyilagos, toleráns politikai véleményeken keresztül láthatók megnyilatkozások.

Döntő többségük az iskolaállamosítás azonnali és totális megvalósítása mellett agítált.

A megyében vizsgált dokumentumok a református, majd evangélikus egyházi vezetés és helyi egyházközségi állásfoglalásokra tartalmazznak anyagot. Az iskolaállamosítási törekvések elfogadásában is ez a sorrend. A katolikus főegyházi vezetés, elsősorban Mindszenty József hercegprímás vezetésével, kemény küzdelmet folytatott az államosítási törekvések ellen, abban a legkisebb rugalmasságot sem mutatott. Részint ennek az álláspontnak a következménye, hogy az állami részről gyorsított államosítási törekvés során, nem kerülhetett olyan szintű tárgyalásokra és megegyezésre sor az állam és

a római katolikus egyház között, mint ezt akár a református, akár az evangélikus egyházaknál láthatjuk.

1948. június 15-én a kultuszminiszter és a hercegprímás még mindig azon vitázott, hogy „a többi keresztény egyházhoz hasonlóan”, mit kellene tenni a megegyezésért. A hercegprímás az iskolaállamosítási törvényjavaslat vitájának indulása előtt egy nappal az államosítás napirendről történő levételét kérte.² Ezzel a merev politikai állásfoglalásával az egyházat súlyos hátrányba hozta. A lehetőségek elvesztek egy tárgyalásos, politikai megegyezés elől. Másnap a parlament már megvitatta és elfogadta a törvényt.

Azon kísérlete, hogy az államosítás ellen felsorakoztatja a katolikus pedagógus társadalmat és közvéleményt, nem hozta meg a várakozásának megfelelő eredményeket. Az egész országban éles küzdelem bontakozott ki. Kétségkívül nem állt a pedagógus és a magyar társadalom sem egységesen az iskolaállamosítás mellett. Nagyon sok kétség merült fel az állami iskolák ellen.

E dokumentumok azt mutatják, hogy a modern államosított közoktatás éles politikai megnyilatkozások, állásfoglalások és harc közben született meg. Itt-ott rávilágítanak a harc módszereire is, amelyek nem mindig igazolhatók. A dokumentumok azt is érzékeltetik, hogy az iskolák államosítása minden kétséget kizáróan a haladás útja volt. Azonban az is látható, hogy lehetséges lett volna több iskolatípus hosszabb távon történő működtetése. Nevezetesen egyesületi, társulati, községi, felekezeti iskolák formájában, noha a magyar közoktatás karakterét, fő vonalát az állami kézbe került iskolák adták volna meg.

Talán az így kialakult versenyben egy tartalmában jobban az igényesség felé törekvő iskolarendszer lett volna.

A politikai türelmetlenség, a totalitásra törekvő kultúrpolitika azonban nem kívánt más alternatívát.

A dokumentumok kivétel nélkül hangsúlyozzák a lelkiismereti szabadság, a vallás sérthetetlenségének, a kötelező vallás oktatásának téziseit. Ezzel, valamint az egzisztenciális átalakulás, a nyomorúságos pedagógus sors megváltoztatásának hirdetésével és a kezdeti jó gyakorlati lépésekkel, a felekezeti iskolahálózatban élő pedagógusokat, de a szülőket is az államosítás mellé lehetett nagy többségben állítani.

Az államosítási törvény kihirdetése előtt újjáépítés folyt és ezek a baranyai községek felekezeti iskoláit is érintették. A húsz százalékos pedagógus fizetésemelés is júliusban minden kétséget eloszlatott abban a kérdésben, hogy a „pedagógusok valóban a demokrácia megbecsült rétegének fognak számítani”, ahogy ezt a kormány elnökhelyettese a következőkben közölt dokumentumok egyikében hangoztatta is.

A levéltári források között válogatva azért esett választásunk a főispáni jelentésre, mert az iskolaállamosítást megelőző politikai küzdelem finisébe enged bepillantást nyújtani, nagy realitással bemutatva azt is, hogy milyen belső problémákkal küzdött a kormányzat a megvalósítás folyamán. A balosság milyen problémákat vethetett fel magának a kormányzatnak, a törvény létrehozása utolsó szakaszában, amely a pártsajtó „megrendszabályozásának kísérletéből” is látható.

A város törvényhatósági bizottságában az államosítással kapcsolatos állásfoglalás is jellemző korszak, mint ahogy elmondható ez a sajtóválogatásról.

Nagy terjedelemben, minden nap megjelentek cikkek a helyi újságokban. A sajtó hangneme, a benne jelentkező egyre erősebb torzítások azonban nem

inspiráltak arra, hogy bővebb válogatást adjunk. A legtárgyilagosabb, s irattal is többnyire ellenőrizhető cikkekből közlünk, amelyek talán jobban visszaadják a tényleges hangulatot, mint azon írások tömege, amelyek egyoldalúan, minden kritikai hang nélkül, nyilván előre megállapodott interjúk, vagy értékelések formájában láttak napvilágot. A sajtómegnyilatkozások egyben alkalmasak arra is, hogy a júniusi végeredményt, az államosítás befejezett tényét is felvillantsuk.

A pártok és a népi szervek, egyéb tömegszervek által kibontakoztatott és irányított tömegmozgalom 1948 nyarán az államosítás ellenfeleit megakadályozta abban, hogy komoly akadályokat gördíthessenek a megvalósítás elé. Az egyház által szervezett mozgalom mindinkább elszigetelődött és június 15-e előtt kétségtől az ország pedagógus közvéleménye az államosítás mellette állt.

Az államosított iskolák nagy része megállta a helyét, az egyetemes magyar közoktatás ügyét szolgálta.

1948. május 29.

Pécs thj. város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyve az iskolaállamosításról

„J e g y z ő k ö n y v.

Készült a Pécs thj. város törvényhatósági bizottságának az 1948. évi május hó 29. napján de. 10 órakor tartott

r e n d e s k ö z g y ű l é s é n.

76. jkv./1984/2. I.-1948. közgy. szám.

Az elnöklő dr. Gyetvai János főispán a megjelentek üdvözlése után a közgyűlést megnyitja.

Bejelenti, hogy a tárgysorozaton felvett 3. tárgysorozati pont után a megívókon feltüntetett szünet elmarad.

Bejelenti továbbá, hogy Debreceni László törvényhatósági bizottsági tag önálló indítványt terjesztett elő a nem állami iskolák államosítása iránt történő állásfoglalásra vonatkozóan és kéri, hogy az írásban röviden előterjesztett indítványt szóban indokolhassa.

A törvényhatósági bizottság az elnöklő főispán javaslatára az indítvány előterjesztéséhez egyhangúan hozzájárult.

Ezek után Debreceni László th. bizottsági tag a következőket mondotta: Mélyen tisztelt Törvényhatósági Bizottság!

Oly kérdéssel akarok szólni, amely napjainkban az egész társadalmat érinti és megmozgatta a nép széles rétegeit. Nyugtalanlás, feszültség uralkodik a légkörben. A nem állami iskolák államosításáról van szó. A demokrácia eddigi nagy credményei a földreform, a stabilizáció, a bankok és nagyüzemek államosítása mind kizárólag anyagi vonatkozású dolgok. Az iskolaügy azonban a szellemi élet síkjára tereli át az érdeklődést. A kulturális dolgok tervszerű rendezése azt mutatja, hogy a magyar demokrácia gazdasági élete túljutott a mélyponton, amikor csak csupán anyagi természetű dolgokra fordíthatta figyelmét.

Felvetődhetik a kérdés, nem követett-e el taktikai hibát a magyar demokrácia, hogy ezt a nagyjelentőségű ügyet, az iskolák államosítását nem mindjárt az elején oldotta meg. Bizonyos, hogy 1945-ben sokkal simábban,

esetleg egy rendelettel el lehetett volna intézni a dolgot, akárcsak a földreformot és már mindenki természetesnek találná az új helyzetet.

Mi teszi szükségessé és indokolttá az iskolák most végbemenő államosítását? Politikai, történelmi és kultúr-politikai okok egyaránt. Minden társadalom politikai rendszerének elsődrendű joga és kötelessége, hogy fennmaradását, meggyőződését biztosítsa és semmisítsen meg minden olyan erőt, amelyről úgy érzi, hogy munkájában hátráltatja, vagy éppen fennmaradásával veszélyezteti.

A demokrácia és az egyház viszonya tudjuk, hogy nem kielégítő. Az egyház nem sok megértést mutat az új változásokkal szemben. A katolikus egyház hivatalos vezetői maig sem ismerték el a köztársasági államformát. Többször is nyíltan kifejezték elégedetlenségüket a földreformmal és az államosítással kapcsolatban. Nem egyszer súlyos kifejezéssel illették és radikálisnak minősítették ezeket a nagyjelentőségű szociális reformokat. A politikai életbe is az egyházi személyek sokszor olyan mélyen belenyúltak, mint pl. a választás, hogy messze túlhaladták azt a határt, amely az egyház tevékenységét érinti, hogy az országgal, köztársasággal szemben intézkedjen. Érthető, hogy a demokrácia nem bízik az egyházban, és nem bízik az egyház által nevelt emberekben és véget akar vetni ennek az állapotnak és élni kíván ezzel a jogaival, hogy a nevelést olyan emberekre és intézményekre bízva, amelyekben az új államrenddel szemben nem közönyösen viselkedő, vagy éppen ellenérzést tápláló ifjúság nevelkedik, hanem a rendszert helyeslő és annak megerősödésén dolgozó állampolgárok fejlődnek. A vád az egyházi iskolákkal szemben nem akar általános lenni. Bizonyára vannak olyan iskolák, ahol kifogástalan szellem uralkodik, de ezek vannak a kisebb számban. Az is bizonyos, hogy a nevelés a nevelő egyéniségén fordul meg. Van sok demokratikusan gondolkodó nevelő az egyházi iskolákban is, de nem hatja át az a szellem őket, amelyet az államhatalom megkíván.

A magyarság nevelését évszázadokon keresztül tisztán egyházi iskolák végezték. Minden kultúra az egyházi iskolákban gyökeredzett. Elismerem, hogy a magyar kultúra érdekében az egyházi iskoláknak nagy érdemei vannak. A magyar kultúra, amelyet az egyházi iskolák terjesztettek, értékek. Azt is el kell ismerni, hogy az idők változnak. Az idő változásával szükség-szerű átalakulások történnek az élet minden területén, politikában, társadalmi szervezetben és kulturális téren egyaránt. Az egyházak jelentősége valamikor korlátlan volt az élet minden területén. Lassanként azonban jelentőségük szűkebb körre szorult és most tudjuk és látjuk, oda jutottunk, hogy az egyháztól azt kívánjuk, elégedjék meg azzal a területtel, amelyre való uralkodásra létesült, a lelkek vallásos érzésének ápolásával, a hit és erkölcsi élet irányításával. Ezt a helyzetet a történelmi szükségszerűség szüntette meg, az életet jelentő jellemző változás hozta létre. Ezt tudomásul kell venni. Kultúrpolitikai okok közül elsőnek említem azt, hogy egységes szellemben nevelt egységes szemléletű emberekből álló nép lehet erős és egészséges, csak ilyen nép tudja megállni helyét a viharban. Ennek különösen a társadalmi kialakulásokkor van jelentősége.

Kétféle nevelés kétféle osztáná a nemzetet. A veszély fennáll. Az államnak kötelessége egységes szellemben nevelni az ifjúságot mielőtt szakadás állana be. Okszerű kiépítés a nevelés terén. Az iskolák államosítása egyéb szempontból is előnyt jelent. A szülők szempontjából nem közömbös anyagi vonatkozásban sem. A tanítás olcsóbb az állami iskolákban. Az egyházi iskolák a szülők vállára kénytelenek áthárítani a terheket. Az állami kiadásban

megjelenő egységes tankönyvek demokratikus nevelést biztosítanak, olcsóbb beszerzést. Mindenki elvárhatja az államtól azt is, hogy gondoskodjék minden helyen, minden városban olyan iskolákról, ahol gyermeke nem kerül már vallásos szellem hatása alá. A tanulók bizonyosan semmit sem veszítenek az államosítással, tudásban és nevelésben mindazt megkapják az állami iskoláktól, mint amit az egyházi iskoláktól kaptak. A nevelők szempontjából is valószínű felszabadulást jelent sok esetben az iskolák államosítása, mert nem lesz többé kiszolgáltatva a pap kényének, az iskolaszéknek, rossz indulat a nevelőt nem érheti. Felekezeti iskolák tanárai, tanítói, a felekezeti tanító, a szerzetesek kivételével örömmel üdvözlik az államosítás gondolatát. Nem indokolt az egyház aggodalma a vallásos nevelés tekintetében. Határozott ígéret van, hogy a hitéletet, a vallást az egyházak lelki hivatását az államosítás nem érinti. Érthető azonban az egyházak ellenállása. Hadállásokat kell feladnia, amelyen keresztül hatalmi pozícióit eredményesen védelmezte. Elsősorban erről van szó. Az egyház nagyhatalmi szerepe nyugaton és keleten egyaránt megcsappant századok folyamán és ennek szükségszerűen nálunk is be kellett következnie.

Mindezek után indítványozom a t. törvényhatósági bizottságnak, hogy Pécs thj. város törvényhatósági bizottsága foglaljon állást a nem állami iskolák államosítása mellett és kérje a kormánytól ennek törvényhozási úton való mielőbbi megvalósítását.

Dr. Hidvégi Tivadar törvényhatósági bizottsági tag a következőket mondja:

Tisztelt Törvényhatósági Bizottság!

A magyar társadalmat ez utóbbi hetekben legjobban foglalkoztató kérdés az iskolák államosításának elmérgesedett problémája. Az ország legkülönbözőbb helyein működő népi szervek egymás után foglalnak állást ebben a rendkívül nagyjelentőségű kérdésben. A sorozatos állásfoglalásból az állapítható meg, hogy az egyház és demokrácia között súlyos ellentét áll fenn. Izgalmakkal telített feszült légkörben pedig nagyon nehéz a kibontakozás útját megtalálni. Ebben az országban a sok szenvedés után nyugalomra és megértésre van szükség és a lelkek nyugalomát feltétlenül biztosítani kell.

Feltétlen szükséges, hogy az ország vezetősége és az egyház, továbbá az állam között a béke helyreálljon. A megfeszített munkát helyesen jellemezte Dobi István, a Kisgazda Párt országos elnöke, hogy a békét kerestük és keressük még most is, mert minden magyar embernek békességre van szüksége. Továbbá határozott formában kijelentette, hogy az iskolákat államosítani akarjuk és ez a Kisgazda Párt akarata is.

Felteszem azonban a kérdést, hogy szükség van-e az iskolák államosítására? A felelet csak igenlő lehet, mert ez a legszélesebb néprétegek érdekében áll. Köztudomású ugyanis, hogy demokratikus magyar kormány a közoktatás ügyét ezen keresztül kívánja magasabb színvonalra emelni, és mindenki számára hozzáférhetővé tenni. A kérdés elbírálásának tehát nemcsak elméleti, hanem gyakorlati oldala is megállapítható. A lelkiismereti szabadságot tehát ez a reform nem érinti s a kötelező hitoktatás a fiatalság lelki fejlődését is biztosítani fogja.

A jövő hét elején indulnak meg a tárgyalások az egyház és az illetékes államszervek között az iskolák államosításával kapcsolatos megegyezés létrehozatala céljából. Minden igaz katolikus magyar ember őszinte szívvel reméli, hogy létrejön ez a lelkek megbékélését célzó megegyezés. Ebben a reményben tisztelettel kérem a Tisztelt Törvényhatósági Bizottságot, hogy az összes

eddig nem állami iskolák államosítása és ezen keresztül a demokratikus építő nevelés tökéletesítése érdekében Magyarország kormányához feliratot intézni méltóztassék.

Az elnöklő főispán a kérdést szavazásra bocsátja, melynek eredményéhez képest kihirdeti, hogy a törvényhatósági bizottság az indítványt teljes egészében magáévá teszi és határozatában kimondja, melynek végrehajtásával a város polgármesterét bizza meg.

(Gépelt eredeti jkv.) Pécs város Törvényhatósági Bizottsága Közgyűlési Jegyzőkönyvi Kivonatok, 1948. 111–113. p.

A jegyzőkönyv 190–191. oldalán a fenti szöveg csaknem szó szerinti ismétlésben, kiadmányként is megtalálható. Az indítvány után azonban a „Határozat” szövege is olvasható, amely a következőképpen hangzik: „... A törvényhatósági bizottság teljes egészében magáévá teszi az előterjesztett indítványt és ehhez képest a nem állami iskolák államosítása mellett foglal állást és feliratban kéri a magyar köztársaság elnökét, továbbá a Magyar Népköztársaság kormányát, a belügy- és vallás- és közoktatásügyi minisztereket, hogy az államosítást mielőbb, törvényhozási úton, megvalósítani méltóztassanak.

A törvényhatósági bizottság ennek az elhatározásnak felirat alakjában történő eljuttatását a város polgármesterére bizza. Kmft.”

A városi törvényhatósági bizottság a továbbiakban is foglalkozott az iskolaállamosítás kérdésével. A jegyzőkönyvi bejegyzéseket az alábbiakban közöljük:

192–193. old. 1948. június 30-i bizottsági ülésen helyeselik az iskola államosítási előkészületeket.

196–197. old. A polgármester időszaki jelentésében szerepelt az iskolaállamosítás kérdése. A jelentéshez hozzászóló dr. Simor Pál a következőket mondta felszólalásában: „... az elmúlt negyedben ... nagy központi kérdése volt az országnak, az iskolák államosítása. Ebben a kérdésben a város hatósága, a ráháruló feladatot oly módon oldotta meg, hogy a város közönségének a legteljesebb elismerését kell, hogy kiérdemelje.

A város minden idevonatkozó tennivalót mintaszerűen végzett el úgy, hogy az iskolák az idei tanév kezdetén olyan állapotban voltak, hogy a gyermekek örömmel mentek az új iskolákba. Az iskolák rendbehozatala kérdésében nem tett a város hatósága különbséget az állami és városi iskolák között, hanem tekintet nélkül arra, hogy az iskolák rendbetartásához a városnak tulajdonképpen semmi köze sem lett volna, az összes állami iskoláknál, ennek dacára fedezetet teremtett elő és minden ráváró feladatot elvégzett.”

201–202. old. A tanács költségvetési vitájában Horváth Gyula törvényhatósági bizottsági tag a következőket mondta az iskolaállamosítási kérdéssel kapcsolatban:

„... örömmel üdvözlöm a költségvetésünket azért is, mert mindazok a változások, melyek a társadalom struktúrájában bekövetkeztek, a dolgozó népnek a hatalomba való előretörését tükrözik vissza ... 1938-ban a közoktatás és szociális célokra, a közoktatás és annak fejlesztésére a teljes költségvetés 18⁰/₀-át fordították, addig az új 1949. költségvetés ugyanerre 28,5⁰/₀-át teszi ki ... Az iskolák államosításának idején lelkiismeretlen elemek azzal izgatták a várost, hogy az államosítással egyidőben megszüntetik a vallás-

oktatást az iskolákban és megfosztják anyagi lehetőségeitől az egyházat. A költségvetés számai önmagukért beszélnek és leleplezik a hazugságokat.

De nem árt, ha közelebbről megvizsgáljuk az egyházaknak nyújtott támogatás elosztását. Addig, amíg a református, evangélikus és zsidó egyházak mindössze 750 Ft támogatást élveznek, a róm. kat. egyház 142 481 Ft támogatásban részesül. Tehát közel kétszázszorosát kapja a többi felekezetnek."

206–207. oldalon dr. Mátyás József bizottsági tag nehezményezte azt, hogy a kereskedelmi középiskola befejezésére a költségvetés nem irányozott elő összeget. Az államosítással kapcsolatban a következő véleményét fejtette ki: "... az iskolák államosításával megszűnt egy fájó pont, mert a pécsi tanítók között megszűntek az ellentétek, megszűntek a felekezeti és állami oktatók közötti ellentétek is és a sérelmek. Ma egységes az oktatás."

230. old. A polgármesteri időszaki jelentésben augusztus 23-án a következő bejegyzés található: "... Jóllehet a kormányrendeletek időközben befejezett tényé tették az iskolák államosítását, okvetlenül szükségesnek tartom ehelyütt annak megismétlését, hogy a polgármesteri jelentést felölelő időszakban az iskolákkal kapcsolatban szinte minden kérdésre rásütötte bélyegét az államosítás kérdése. A város közigazgatási tisztviselői az államosítással kapcsolatos munkálatokban teljes erejükkel résztvettek és ennek köszönhető jórészt, hogy a technikai feladatok minden zavaró körülmény nélkül bonyolódtak le..."

1948. május 30.

Pécs thj. város törvényhatósági bizottságának jegyzőkönyve az általános iskolák létesítéséről

Pécs thj. város törvényhatósági bizottságának 1948. május 30-án tartott rendes ülésén felvett

j e g y z ő k ö n y v i k i v o n a t a

21.923. III.

88. jkvi. /1948. közgy. sz.

Tárgy: Községi általános iskolák létesítésének ügye

V e g h a t á r o z a t

Pécs thj. város törvényhatósági közgyűlése az egyesített szakbizottság, valamint a kisgyűlés egyhangú határozata alapján elhatározza:

1. A városi polgári fiú- és leányiskola megszűnése után a város közönsége nem óhajt községi általános iskolákat létesíteni.

2. A fenti iskolák elhelyezésére szolgáló ingatlanokat és ingóságokat ingyenes használatra felajánlja a kultuskormányzatnak és egyben kéri, hogy az állam Pécssett ezen iskolák helyett általános iskolákat létesítsen.

3. Kéri, hogy a fenti iskoláknál alkalmazott és jelenleg a várostól is javadalmazást élvező tanerőket, mégpedig; dr. Gedeon Mátyás igazgatót, Kellner Róbert, Sebes József, Szilágyi Béla, Békés János, Mozsgai Sándor, Agócsy László, Hajnal Ernő, Nádasi László, özv. dr. Brenner Miklósné tanárokat és Ramsai Márton szaktanítót a fiúiskolából; Partos Adél mb. igazgatót, Pécskai Ilona, Szauerné Nagy Erzsébet, Szörényiné Váli Ilona, Szegő Teréz, Szikla

Rozália, Gelderné Nendtvich Erzsébet, Gyulavári Lászlóné tanárokat egyúttal az állami tanerők létszámába vegye át és továbbra is Pécs területén alkalmazza.

Ezen véghatározat végrehajtásával a város tanácsát bízta meg.

Ezen véghatározat ellen 15 napon belül a belügyminiszter úrhoz címzett, a város polgármesterénél szóban vagy írásban előterjesztendő fellebbezésnek van helye.

M e g o k o l á s

A pécsi községi polgári fiú- és leányiskola utolsó évfolyama ebben a tanévben megszűnik. A város közönsége már korábban olyan elvi álláspontra helyezkedett, hogy az összes városi iskolák államosítását tartja szükségesnek és ezért a város közönsége, ezen megszűnő iskolák helyébe községi általános iskolákat létesíteni nem óhajt. Kénytelen a város közönsége ezt az állásfoglalását annál is inkább fenntartani, mert a közelmúlt években a város vagyonának egy részét, így 5000 hold erdejét és 300 kat. hold mezőgazdasági ingatlant, valamint igen sok házhelyet elvesztett, így magánjogi jövedelmei csaknem teljesen kiestek, a teherviselési képesség ilyenformán való lecsökkenése is szükségszerűen indokolja a törvényhatósági bizottság ezirányú állásfoglalását.

A két városi iskola kiváló tanerőkkel rendelkezik és ezért a város lakosságának szempontjából, valamint általános nevelési érdekből is igen kívánatos volna, ha az állam ezen megszűnő iskolák helyébe állami általános iskolákat létesítene és az eddig kifogástalanul működő tanári kart továbbra is együtt tartaná.

Kmft.

Jegyezte:

Dr. Misángyi
tanácsnok

(Gépelte eredeti jkv.) Pécs város Törvényhatósági Bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok. 1948.

1948. június 1.

A tankerületi főigazgató és tanfelügyelő nyilatkozata az iskolák államosításáról a Dunántúli Naplónak

Az iskolák államosítása mellett naponta nyilatkozik meg az ország dolgozó népe, a társadalmi egyesületek, népi szervezetek és pedagógusok. Felkerestük a tanügyi igazgatás két vezetőjét, Dr. Ujváry Pál tankerületi főigazgatót és Ortay József tanfelügyelőt, hogy mint leghivatottabbak, fejtsék ki álláspontjukat az iskolák államosításának kérdésében.

Dr. Ujváry Pál tankerületi főigazgató ezeket mondotta a Dunántúli Napló munkatársának:

Az iskolák államosítása meggyőződésem szerint is szükséges, mert nagyon emeli a magyar parasztság művelődésének színvonalát. Gondoljunk csak a falusi törpe iskolákra, amelyekben egy-egy nevelő nyolc osztály növendékeivel foglalkozik. Az államosítás után egy-egy ilyen iskolában három-négy tanerővel rendelkező iskolákhoz jutunk. Hangsúlyoznom kell, hogy az államosítás nem érinti sem a vallásos, sem a hitéletet.

Alapjában olyan kérdésekről van szó most, amelyet nem az idei év vett fel, hanem már évtizedek óta megoldásra vár és legutóbb a harmincas évek elején is felvetődött. Ez az egész kérdéskomplexum nem politikai, valósi, hanem gyökeréig közművelődési kérdés.

Megszűnik a kettős iskolai adózás.

Ortay József tanfelügyelő, tanügyi főtanácsos így válaszolt kérdésünkre:

A tanítóság örül az államosítás megvalósításának, mert szakszerű tanügyi ellenőrzést és irányítást remél tőle. Megszűnik az egyházi hatóság felügyelete, amely sokszor nagy megaláztatásokat jelentett tanítóságunknak, tekintve, hogy a tanügyhöz nem értő plébános irányította és igazgatta az iskolát. A modern kor e téren is erősen megkívánja a szakszerűséget.

További főszempont az adófizető polgár érdeke, mert abban a községben, ahol felekezeti iskola van, az adófizető kétszeresen adózik, amikor fizeti az egyetemes állami iskolát, ezenkívül saját egyháza iskoláját is fenntartja. Ettől mentesek azok a községek, ahol csak állami iskola van. Ezenkívül fontos államérdek, hogy az iskolák egységes embertípust neveljenek.

Az a sokat hangoztatott kifogás, hogy az állami iskolákban a vallásoktatás megszűnik, vagy nem olyan intenzív mértékben történik, mint a felekezeti iskolákban – egyáltalán nem helytálló, mert a falusi iskolákban a hitoktatást a plébános látja el, aki egyúttal az ellenőrző szerv is. Az állami iskolákban pedig az állami iskola igazgatója a mulasztó hitoktatókat felelősségre vonhatja és számonkérheti a mulasztást. Az államosítás a parlament elé kerül, de ha netán időközben az egyházi hatóságok részéről kiállás miatt bántalom érné bármelyik felekezeti tanítót, az állam azonnal státusba veszi.

Vidéki kiszállásaim során mindenütt azt tapasztalom, hogy a felekezeti iskolák tanítói, egy-két kivétellel, mindenütt örömmel fogadják az államosítást, mert ebben régi vágyuk teljesülését látják. Az államosítás végeredményben magasabb művelődési szintet biztosít. Ennek minden tiszta szívé pedagógus csak örülhet, mert a közművelődés elsősorban állami feladat.

Dunántúli Napló, 1948. június 1. (Dr. Ujváry Pál tankerületi főigazgató és dr. Ortay József tanfelügyelő nyilatkozata a Dunántúli Naplónak.)

1948. június 2.

A hercegszabari kántortanító levele az iskolák államosításáról

Tárgyilagosan és minden szenvedély nélkül igyekezzünk megnézni a köznevelés mai állapotát. Mérlegeljük az eshetőségeket, igyekezzünk magunknak tiszta képet alkotni. Vajon mire jutunk?

Az eredmény kétségtelen: Az iskolák minél előbbi államosítása. Sok döntő érv szól emellett.

A belvárosban lévő egyházi iskolák jó karban vannak. Szépek. Élvezet végigmenni a folyosókon, de ha végignézünk tanulóinkon, vajon meglátjuk-e közöttük a nép, a munkás és paraszti réteget? Talán egy-kettő tűnik fel előttünk, az is a jobbmódúak közül. Az iskola szép és az „elnyomott nép” ki van szorítva a csillogó iskolából. Miért nem jutnak be? Hisz Krisztus, mint tanító, hirdette a legnagyobb odaadással: a tudás áldásaiban mindenkinek joga van részesülni. A szép iskolába járás nem csak egyes társadalmi osztályok gyermekeinek az előjoga, hanem minden ember, minden gyermekének joga. A tanításban nem lehet osztálykülönbség. Ezt nemcsak a demokrácia

hívei mondják, hanem Krisztus mondotta a római birodalom fennállásának fénykorában. Ezt a krisztusi elvet csak állami tulajdonban lévő iskolákban lehet megvalósítani. Az állam polgárai vagyunk, tőle várunk minden földi jót. Ezek után azt mondhatnám, hogy az államnak nem joga, hanem szinte kötelessége polgárai számára egységes kézben lévő iskolákról gondoskodni, hogy a tudomány áldásaiban osztálykülönbség nélkül részesülhessenek.

Nézzük meg a falusi egyházi iskolák állapotát. Valami iszonyú meglepetés éri az embert. Rozzant padok, asztalok, hulló vakolat, alátámasztott fal, üres üvegtelen ablakok. És ez az iskola, a falusi kultúra fellegvára, innen, ezekből az egyházi iskolákból indul azután a magyar gyermek nagy „műveltséggel” megrakódva az élet útjára. Nincs igénye, nem is tudja, hogy neki nem ilyen elavult csizmákban járó műveltség kell. Ő nem tudja még, de mi tudjuk, szegény felekezeti tanítók, akik nyomorunk mellett legelső sorban a nép felemelkedéséért küzdünk. Miért nem jut nekünk tankönyv, hogy megtarthassuk legalább mi a színvonalat?

Röviden, öszinte szavakkal jellemezve a falusi egyházi iskolák helyzetét: romba borulni készülő épületek, tátongó űr a színvonalban a falu és a város egyházi iskolái között.

Véget kell vetni ennek az állapotnak a falusi felekezeti iskolákban. Ne maradjon el a falu a város mögött oly hatalmas távolságokra. Hisz jómódú, művelt parasztságot akarunk, hát hogy érvük ezt el? Az eddigi úton soha! Gyors változásra van szükség. Mi felekezeti tanítók, akik küzdünk a nép felemeléséért, szeretnénk azt, ha végre, ha oly hatalom állna mögöttünk, mely lehetőséget ad arra, hogy népművelő munkánkat teljes sikerrel végezhessük. Nem egyéni érdek vezet minket ezen a téren, mikor a tények nyomán látva az egyetlen helyes utat, mely a magasabb, eszményibb, műveltebb parasztságot teremt, kérjük, hogy ez a mai állapot szűnjön meg. És vegye kezébe az iskolákat a falun is az, akit ez illet. Nekünk a tanítóknak egy óriási előny volna. Tárgyilagosan megállapítva, ez a helyes út: államosítani az iskolát.

Én, mint katolikus tanító, biztos vagyok abban, hogy a demokrácia nem fogja elvenni az emberektől a vallást, sőt segíti őket a vallás gyakorlásában, mikor templomokat épített. Ezért üzenem tanítótársaimnak, az összes katolikus szülőknél, ismerjék fel az igazságot, lássák be, hogy az iskolák államosítása a legnemesebb gesztus a nép felé.

Dunántúli Napló, 1948. június 2. (Gondolatok az egyházi iskolák államosításáról.
Írta: Lakatos István kántortanító, Hercegszabar.)

Baranya vármegye főispánjának összefoglaló jelentése a megye területén az iskolaállamosítási törekvésekkel kapcsolatos helyzetről és hangulatról.

BM. 1948. Ad. 758-III. sz.

T.: Május havi jelentés.

A jelentés első részében a főispán az általános politikai viszonyokról számol be. Elsősorban az újjáépítéssel kapcsolatos munkálatokról, közellátás nehézségeiről, a rendőrség megerősítéséről. A megyét leginkább foglalkoztató iskolaállamosítási küzdelmekkel kapcsolatban a következőket tartalmazza a jelentés:

„... Pécs thj. város törvényhatósági bizottságának 1948. május 29-én tartott rendes ülésén, majd folytatólagosan 30-án megtartott ülésén az iskolák államosításával kapcsolatos lezajlott vitát illetően megállapítható, hogy a tárggyal kapcsolatban hozott határozatok vármegyénk központjában meghozzák a maguk politikai hatását, nyilván követni fogják valamennyi helyi hatóságban vidéken is.¹

Külön figyelmet érdemel azon állásfoglalás, hogy az egykori, vagy jelenlegi községi fenntartású iskolákat sem kívánja a törvényhatóság tovább kebelében tartani, hanem azt állami kezelésbe venni óhajtja. Ezen kérdésben az egységes határozat ellenére nem volt egységes álláspont, mert különösen a finanszírozás kérdésében az a vélemény alakult ki, noha könnyebbség a városi háztartásban jelentkezni fog, de ezekkel a jelentős kultúrintézményekkel a város többé semmiféle viszonylatban nem számolhat.²

A pécsi polgári fiú- és leányiskola a város részére úgy erkölcsi mint általános kereskedelmi és ipari szempontból hasznos volt, állván a város első sorban iparos lakosságból, ezért tehát nem mindegy, hogy város milyen módon tudja ezen iskolákban befolyását megtartani.

A kisgazdapárt, a szociáldemokrata párt teljes mértékben a községi fenntartásnál van, míg a kommunista és parasztpárt hasonlóan teljes mértékben, az államosítás jövőbeni megoldása mellett foglalt állást. A pártonkívüli és szakszervezeti delegált törvényhatósági bizottsági tagok ugyancsak a községi fenntartás mellett vannak. Ezen vélemények ellenére, a különbözőségek meglétének látható jelei dacára, a határozatban egységesen az államosítás végrehajtása mellett került ki határozat.

A kisgyűlés elvetette ugyan az itteni községi fenntartású elemi és polgári iskolák államosítását, a társulati vagy volt társulati fenntartású elemi iskolákkal kapcsolatosan dr. Csolosz fjz., dr. Bándi tb. fjz., dr. Lajos tb. tanácsnok, dr. Misángyi tan., dr. Pataki tan. az államosítást csak ott tartották célszerűnek, ahol a fenntartó társulat megszűnt, annak felszámolását a thj. bizottság maga már defactó elvégezte.

Debreceni László biz. tag. részletes (Mellékelten felterjesztett) indítványát a thj. törvényhatósági bizottságának fenti ülése nem tárgyalta, nem hirdettük ki napirendi pontként sem. Debreceni részletesen kiszámította a városi községi és társulati iskolák további kezelésével a városra háramló kiadások összegét, amelyet a thj. biz. ülés előtt kívánt bemutatni. A pártközi ülésen azonban sikerült ezen ellaborátum benyújtásától való elállásra meggyőzni.³

Azon vélemény alakult ki, hogy a rendkívül elmérgesedő politikai helyzetben, nem célszerű felvetni a községi és társulati iskolák további autonóm

fenntartásának kérdését, mert ez gyengítenié erőnk összegeződését az államosítás ügyében.

Debreceni nem politikai meggondolásokból, hanem állami feladatok átvállalásának fontossága szempontjából kívánta volna előterjeszteni elgondolásait. Kijelentve nekem, hogy véleménye szerint a totális vállalás az állam erejét meghaladja, félő tehát, hogy visszaesés veszélye fog fennforogni, mivel nagy várakozással tekintenek az államosításra a nagyon sanyarú helyzetben lévő pedagógusok, noha lényeges javításra amúgy sem lehet számítani, sőt visszaesés a valószínűbb következmény.⁴ Végül is sikerült, hogy maga Debreceni László tegye meg mégis az előterjesztést, amely e nehéz helyzetben elérte hatását.

Múlt heti időszakos felterjesztésemben megfelelteknek, a vármegye területén a helyzet változatlanak tekinthető az iskolák államosítása tárgyában.⁵

A kultuszminiszter beszéde sok tekintetben világos választ ad sok olyan kérdésre, amelyek a rémhírek és a közben kiélezett helyzet miatt, helyileg olyan eseményekhez vezettek, amelyek a hatósági beavatkozást is magukkal vonták.

Talán sürgető lenne nyilvánosságra hozni a legfontosabbakat a tekintetben, hogy a minisztertanács által kiküldött kultuszkormányzati bizottság, milyen tárgyalási eredményeket ért el az állam-egyház vitatott ténykérdésiben.⁶

Különösen jelentősnek tartom, hogy az iskolaállamosítás kérdésében világos állásfoglalást kapjunk, mert ebben sok esetben a háttérből szabályos lázítás történik, s kétség kívül nem szolgálják sem a békés építést, sem a politikai hangulat nyugodtságát azok az összeütközések, amelyek részint helyi egyházi személyek és hatóságok, valamint világi személyek és hatóságok között történnek napról napra.

Felsőbb és alsóbb egyházi tényezők írásos panaszai azt húzzák alá, (ezen beadványokban nagyon sok a valóságos sérelem, amely helyi pártpolitikai részről éri őket, de látható és ugyanígy kimutatható az a hangulatkeltés), hogy „a vallásszabadság és egyház ellenes hadjárat megindulása” lenne napirenden.

Különösen negatív és kedvezőtlen hatásúak az olyan helyi egyházi tényezők beadványai, ami mögött magasabb egyházi vezetők intencióit kell feltételezni, amely beadványokat előzőleg a szószékről felolvastak és azt a látzatot keltik, mintha az egész egyház elleni támadás megindítása lenne napirenden. Ezen kérdés tisztázása érdekében május 25-én megkeresést intéztem Pécs egyházmegye püspökéhez, rámutatva annak a helytelen gyakorlatnak a fennállására, amely elmérgesíti a helyzetet és eleve a bizalmatlanság légkörét teremti akkor, amikor még sem megállapodásról sem gyakorlati kivitelről nem esett szó.

Némi megnyugtatóst hoztak a kultuszkormányzat és a pártok vezetőinek azon kijelentései, amelyek a sajtóban jól kolporáltan kaptak teret, hogy a hitoktatás feltételei biztosításra számíthatnak, a hitoktatás kötelező rendszere megmarad. Nagy hatással volt városi egyházi vezető tényezőkre Ortutay Gyula kultuszminiszter azon megállapítása is, amely szerint a legnagyobb megértés fogja kísérni a történelmi tradíciókkal rendelkező szerzetesi intézmények (oktató és kollégiumok) felekezeti jellegének megőrzési lehetőségét.⁷

Múlt hó 19. sz. leíratra válaszolva van szerencsém jelenteni, hogy a helyi lap szerkesztőségét és kiadóját nyomtatékosan felhívtam az iskolák államosítását kísérő szélsőséges és mesterkélt megnyilatkozásoktól való tartózkodásról.

dásra, azonban ennek nem tett eleget azzal védekezve és felszólamlásokat, memorandumokat nyújtva be hivatalomhoz, hogy a sajtóról szóló törvény szabályait betartva, továbbra is helyet kívánnak adni az olvasók, pártok és szervezetek véleményének.⁸

Különösen a javadalmazás terén éleződött ki vita. A kétségtelenül sanyarú és minden szempontból elmarasztalendő egyházi iskolai javadalmazást bírálva, demokratikus lapok úgy állítják be az államosítást, hogy az olyan mérvű új, magas javadalmazási rendszert fog bevezetni, amelynek véleményem szerint nem lehetséges megteremteni egyelőre az alapjait, visszahatásának káros következményeivel, ezért a kormányzatnak is számolnia kell. Kérem a T. Minisztériumot, hogy a VKM illetékes szerveivel megtárgyalva, a sajtó toleranciájának fokozására, intenciókat kiadni minél gyorsabban elhatározzanak.

Igen zavaros viszonyok állottak be a helyi iskolaszékeknél.

A javadalmazás nagyon sok helyen teljesen beszüntetésre került s tájékoztatás végett alispáni felmérés alapján jelentem, hogy a pécsi egyházmegyei hatóság utasítására államsegélyek kifizetésének visszatartására került sor több esetben, amelyek beállítása és magyarázása olyképpen történt meg, hogy arra egyházi főhatóságok és egyházmegyei hatóságok magától a kultusz-kormánytól kaptak volna rendelkezést. Erre vonatkozóan egyházi tényezők a legszigorúbban, elhatárolóan, a tájékoztatást megtagadták hatóságomtól. Kérem ezért a leggyorsabb tájékoztatást, amire utasítottam a tankerületi főigazgatóságot is, hogy a maga útján kérjen azonnali informálást. A helyzet valószínű eltúlzott, talán egyáltalán nincs is rendeletileg alapja, bár kétség kívül egyre több konkrét panasz fut be hozzám tankerületi főigazgatóságon keresztül, amisperint, felekezeti római katolikus iskoláknál sem az államsegélyt, sem a kántorizálást, sem a javadalmazás egyéb formáit vontatottan, vagy egyáltalán nem folyósítják.⁹

Mindezek kijutnak a felekezeti községbe és gyakran olyan megvilágítást kapnak felelőtlen tényezőktől, akik nem is egyházi személyek, hogy mindez az iskolaállamosításával hozható kapcsolatba. Tumultuozus jelenetekre került sor Szentlőrincen, Váznokon, Atán, ahol megoszlottak a vélemények a tanító és az egyházközség vezetőjének véleményei alapján. Mindezek az ellentétek elmélyülőben vannak és nem vezethetnek az államosítási munka gyakorlati lebonyolításának majdani gyors sikeréhez.

Nem tartom a magam részéről célszerűen felhasználhatónak azon panaszokat, amelyek szóbeli módon érkeznek, de a tanító, vagy esetenként egy egész tanszemélyzet írásban nem kíván beadni, mondván, hogy megtorlástól félnek. Ezen kirívó esetek, amelyek rendszerint az egyházközség vezetőjének személye iránt emelnek panaszokat, csak írásbeli beadvány, tanúsítványok ellenében orvosolhatók. Erre felhívtam valamennyi lap kiadójának és felelőseinek a figyelmét. Ellenkező esetben félok, hogy tanító kontra plébános ügy csirkeperlekedése elborítja a vidéket és minden reális alapja megváltozik, hogy a nagy kultúrpépület, az állami iskolaügy békésen emeltesék majd fel.

Fel kell erre hívnom a figyelmet azért is, mert határozott kedvező jelek is tapasztalhatók az elmérgesedő politikai helyzet ellenére arra vonatkozóan, hogy igen jelentős számú helyi egyházközségben nincsen hatása Mindszenty József hercegprímásnak, minden kétséget ma már kizáróan az államosítás elleni szembenállásának, tiltakozásainak. Erre enged következtetni járásbírói azon jelentéseink közül több, amelyek szerint a pünkösdi hercegprímási üdvözlés és pástorlevél számos helyen felolvasásra sem került. Meglepő, hogy

éppen Gödrén, Mozsgón, Németbólyban, Kisvaszaron, Mágocson, Szulimánon, Somogyhárságyon, Almamelléken csak röviden szóban történt rá utalás. Gálosfán, Bőszénfán, Rácvároson, Babarcon, Hidason, Püspöknádasdon egyáltalán semmi.¹⁰

A pásztorlevél felolvasása tájékozódásunk szerint félelmet keltett. Sokan megszakították a mise hallgatását. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy jelentékenyen növekszik azon tiltakozások száma, amelyek az államosítást ellenzik. Az ezen tiltakozást aláírók között, elsősorban azon egyházmegyei tanítóság képviselőit láthatjuk, akik a háború előtt is vezetőik voltak a katolikus egyleti és egyesületi életnek. Pécssett az iskolák legtöbbszörében a tanulókkal aláíratott íveket hivatalomnak is felterjesztették, hasonlóképpen a következő egyházközségek nyújtottak be tiltakozást az egyházi iskola államosítását illetően: Magyarszék, Hosszúhetény, Baranyajenő, Szenterszébet, Vásárosdombó, Sásd. Ugyancsak az államosítás ellen foglalt állást azon 31 tanító, akik Pécssett a pünkösdi gyűlésen továbbképzés címén jelentek meg.

Folyó év május 25-én kelt Mohács belváros; továbbá Bár, Láncsók, Belvárd, Nyárad, Püspökmárok, Szabar egyházközségek által aláíratott ívek 2000 aláírással nyújtattak be hivatalomhoz azzal a kéréssel, hogy nevezett egyházközségek által fenntartott iskolák emeltessenek ki egy „esetleges jövőbeni államosítási határozat” alól.

Az iskolaállamosítással kapcsolatos ezen beadványoknál, minden kétséget bizonyítóan, egyes sajtó nyilatkozatok ellenére is megállapíthattam közegeim által, hogy semmiféle erőszak vagy ráhatás nem történt. Ezen falvakban valóban megvannak elégedve az egyházközségek iskolaügyi tevékenységével. Megállapíthattam, hogy Láncsók, Szabar, Nyáradban a német megszállás idején papjuk derekasán viselkedett és Volksbund túlkapásai miatt nehézségeik is támadtak. Mindazonáltal kijelentették, hogy nem látnak garanciát arra az esetre fenforgóan, hogyha az iskola államosítása bekövetkezik, nem kerülnek e tanítók és egyházi szolgálatban lévők, kirívóan hátrányos helyzetbe.

Jelentem, hogy a Pécsi Aulának titkárával folytatott eszmecsere alapján látható, hogy súlyos kifogás éri a helyi párt, szakszervezeti és igazgatási tényezőket, amiért erőteljes propagandájukban egyházi elveket, liturgiai kérdéseket, magát a vallást támadják. A kultuszminiszter kijelentései, érintve az egyház-állam ügyeinek rendezendő kérdéseit, igyekezett megnyugtató választ adni. Ugyanakkor a vidéken egyre több olyan jelenség tapasztalható, hogy a hatóságok és a pártok provokatív módon kezelik az iskolai államosítás politikai kérdéseit.

Nem hallgatható el az sem, hogy egyes egyházközségi vezetők a pásztorlevélen felbátorodva, demokratikus rendszerünk ellen minden, a józan észet felledő agitációs munkába kezdtek és „terrorizmussal, a lelkek elleni hadjáratokkal” vádolják mindazokat a hatóságokat, eljárásainkat, amelyek az államosítás előkészítését, annak sürgetését kívánják. Különösen erős támadás éri azokat egyházi tényezők részéről, akik azokban a községekben lépnek fel egyetemes állami iskola érdekében, ahol több felekezeten vannak egyházi fenntartású iskolái. Úgy állítják be és emelik fel ezt bizonyítékképpen, hogy az államosítás minden egyházi törekvést elnyelő aktus, így kísérve meg szövetségeseiket gyűjteni más egyházi tényezők között, noha évtizedeken át velük szemben a legnagyobb érzéketlenséget, esetenként ellenszenvet és ellenségeskedést tanúsítottak. Mindez nem más, mint átgondolt ravasz praktikázása a helyi egyházi tényezőknek az iskolaállamosítási törekvéseink megakadályozására.

Úgy vélem nem használ a tárgyilagos és a kérdés igényelte szakszerűségnek, a napról napra kiélesedő helyzet. Egyházi megnyilatkozások, amelyek a demokrácia tisztességét kérdőjelezzik meg, nehéz helyzetbe hozzák azokat az egyházi hatóságokat, személyeket, akik eddig is progresszív magatartásukkal igyekeztek az egyház és állam vitájában utat mutatni.

VKM III-15867/sz. leirat alapján kivizsgálást rendeltem el Madissa Gyula, Czukor Antal tanítók járandóságának elmaradása ügyében. Megállapítottam, hogy Madissa és Czukor tanítók ügyében az egyházközség teljesen szabályosan járt el, velük kapcsolatban a Dunántúli Napló felelőtlenül írt. A sajtóban írtak nem feleltek meg a valóságnak.¹¹

Ilyen és hasonló esetek aláhúzzák korábbi jelentéseimben írtakat, melyeket újra kívánom hangoztatni, a sajtó ferdítései nem használnak sem az államosításhoz szükséges összefogásnak, sem a párt újságjába vetett bizalomnak. A konkrét ügyekben megkerestem újra Paizs Imre és Mosonyi Jenő¹² pécsi lakosokat figyelmeztetve a lapban közölt hamisításokra, jelezve, hogy a kérdés nagy politikai felelősséget igényel, s a lap ellen eljárást hozatok folyamatba.

Alispán úr múlt hó 12-én a neki szóban előadott intencióim alapján azokról a felekezeti iskolákról tett újabb jelentést, amelyek súlyosan megsérültek, avagy benne a katonai elszállásolás olyan helyzetet teremtett, hogy a mai napig a benne való tanításnak nehézségei vannak. Ezek a következők: Révfülo, Iványi, Sósvertike, Luzsok, Kemse, Zaláta, Piskó, Vejti, Hirics, Hidvég, Czun, Szaporca, Kémes, Tésenfa, Csehi, D. Palkonya, Matty, Drávaszentmárton, Haraszti, Csepely. Nevezett iskolákban keletkezett háborús károk, vagy teljes pusztulás, illetve partizán beszállásolás miatt alig voltak használhatók.

Nagybudmér, Rácpetre, Kéménd, Rácgöröcsöny, Doboka, Véménd, Feked, Boda, Nagypall, Somberek a német, majd az orosz haderő beszállásolása után nem nyerték megfelelő tatarozást.

A vármegye törvényhatósági bizottsága, múlt havi ülésén, megvizsgálta a Dráva menti iskolák ügyét és megállapította, hogy már a múlt évben valamennyi megfelelő állapotba lett téve. A nehézségek onnan adódnak, hogy az újjáépítés során, sok esetben elvégzett javítás, nem megfelelő anyaggal és módon történt.

Nagy bizonytalanság és ugyanakkor több pozitív megnyilatkozás hangzik el, a katolikus egyházközségek választmányai részéről az államosítást illetően azóta, amióta főleg a református egyházzal folyó tárgyalások jó mederbe jutottak a megegyezés felé. Mind többen nehezményezik, hogy a római katolikus egyház legfőbb vezetői tartózkodnak a hasonló eredményes tárgyalásoktól, mondván persze, hogy ugyan a demokráciától úgy sem várható egyéb mint, hogy áttöri az államosítási ügyet, de eredménye már csak a tárgyalásoktól remélhető. Különösen nagy a nyomás a katolikus egyház vezetésére, mióta nyilvánosságra került a református egyház elvi álláspontja, amely a megegyezést mutatja. A tradicionális oktatási intézményeket megtartja a református egyház, valamint a vallásoktatás kötelező marad.¹³

Jelentem végül, hogy hivatalomban járt Felső Baranyai Református Egyházkerület küldöttsége által előterjesztett kérelemben tizenhat lelkészi lakás helyreállítását kérte, azokat, amelyek az iskolákban vannak, benyújtva egyben azon felekezeti tanítók névsorát és lelkészekét, akik az állami kezelésbe vételt követően szolgáni kívánnak. 13 olyan pedagógust tartalmaz ezen lista, akik a hetven évhez közel vannak s ennek ellenére tanintézetük állami kezelésbe vétele után is működni kívánnak.

A főispáni jelentés a továbbiakban személyi változások és azok politikai összefüggéséről szól. Terjedelmes felsorolást tartalmaz a közigazgatásban történt személyi változásokról: Krancz Pált polgármesterré, Hukker Jánost helyettes polgármesterré nevezte ki a belügyminiszter. Részletes tájékoztatást adott továbbá Dér Mihály és Paál Sámuel pécsi földhivatal vezetők letartóztatásáról.

(Gépelte eredeti) Bm. L. Főisp. biz. ir. 301/1948.

1948. június 8.

A Dunántúli Napló cikke a magyarszéki iskolaállamosítás ügyéről

Magyarszék, amelynek gazdái olyan nagyszerű eredményeket értek el a felekezeti iskolák államosítása mellett. A Nemzeti Bizottság, a község képviselő testületével karöltve, szülői értekezletet hívott össze, amelyen megjelent Fent Gyula esperes plébános is.

A Nemzeti Bizottság elnökének megnyitója után *Tarnai Nándor*, a helybeli római katolikus iskola kántortanítója kifejtette, hogy az államosítás a tanulók szempontjából is csak előnyös lehet, az állam és az egyház továbbra is gondoskodnak a vallásos nevelésről. Ezek után a maga részéről is kívánatosnak és szükségesnek tartotta az iskolák államosítását. Az értekezleten felszólalt a község köztisztviselőjében és szeretetben álló esperes plébánosa is, aki kijelentette, hogy senkire nem akar nyomást gyakorolni. Cselekedjen mindenki szabadon, mindenki saját belátása szerint.

Az értekezlet egyhangúan helyeselte az iskolák államosítását, ezt táviratban bejelentették a miniszterelnökségnek és a kultuszminiszternek. Végül a határozatot jegyzőkönyvbe foglalták és aláírás végett körözik a községben, eddig a falu több mint a 80⁰/₀-a írta alá.

Beszélgetést folytattunk Fent Gyula plébánossal, aki a következőket mondta: Az történjen, amit híveim akarnak. Én nem akarhatok mást.

Egyébként magam is voltam tanító. Ismerem a tanítóság helyzetét. Mint kerületi egyházi tanfelügyelő, sokszor megfordultam állami iskolákban, többek között pl. a komlóiban és külön figyelemmel kísértem, milyen a vallás-oktatás.

Gyönyörű eredményeket tapasztaltam a hitoktatás terén. De állami tanítóktól is tudom, hogy milyen intenzív náluk a vallásos nevelés. Ezért meggyőződésem, hogy az állami iskola nem ellensége a vallásos nevelésnek.

Természetes, sok függ a vezetéstől, mert az a felekezeti iskolákban is lehet helytelen.

Vasárnap gyönyörű ünnepséget rendeztek Magyarszéken az ifjúság „Szabadság Ünnepe” alkalmából. Soha ilyen tömeg ünnepségen még nem vett részt ebben a községben, amihez nagyban hozzájárult, hogy az államosítás kérdésében történt állásfoglalás.

Zenés ébresztő, mise, majd ünnepség a Petőfi parkban, délután pedig érdekes sportprogram töltötte ki a műsort.

Mialatt az egyház palástja mögé bújó rekción... megbontja a népek békéjét, Magyarszék, a kis baranyai falu példát mutatott a megbékélés megteremtése terén.

(*Iván László*)

Dunántúli Napló, 1948. június 8. (Magyarszék békeességet akar! A község plébánosa, kántortanítója, egész lakossága az iskolák államosítása mellett döntött.)

1948. június 11.

Sajtóbeszámoló az iskolaállamosítással kapcsolatos baranyai állásfoglalásokról

Az egyházi iskolák államosításának kérdésében egységes közvélemény alakul ki Baranyában. Lelkészek, felekezeti pedagógusok és szülők egy táborba tömörülve követelik az államosítás végrehajtását. Az állásfoglalások igazolják, hogy egyházi részről valótlanságokat állítanak, amikor azt hangoztatják, hogy az érdekelt pedagógusok és a szülők nem kívánják az államosítást.

Igenis követelik és ennek a kívánságunknak a kultuszminiszterhez intézett táviratokban adnak egyre sűrűbben hangot.

Legutóbb Csuthy Sándor okorági református lelkész és az ottani népiskola református tanítója nyilatkozott az államosítás mellett, hangoztatva, hogy örömmel üdvözik a református egyház és a demokrácia között történt meg egyezést az államosítás kérdésében.

A sellyei római katolikus egyház és a református egyház tanítói szintén közösen mondták ki, hogy örömmel várják az államosítás törvénybe iktatását. A határozatot Varga Józsefné Biczo Mária, Egry Margit, Szultzer Györgyné, Kovács József, Farkas Edit pedagógusok és Széles Sándor református lelkész írták alá.

Komló, Mánfa, Budafa, Mecsekfalva, Mecsekjánosi, Mecsekpölöske, Liget, Magyarszék, Magyaregregy, Kárász, Vékény, Szászvár, Császtza, Máza, Vár-alja, Nagymányok pedagógusai, Pécsbudafa és Mánfa katolikus lakói, Komló nagyközség és Komló bányatelep katolikus szülői, Mecsekfalva, Mecsekjánosi, Mecsekpölöske és Liget községek katolikus szülői a megtartott szülői értekezleten egyhangúlag tiltakoztak a klerikális reakció nép- és nemzetellenes magatartása, valamint a felekezeti iskolák demokrácia ellenes tanítási és oktatási módszere ellen és ezért a legsürgősebben követelik az összes felekezeti iskolák államosítását és az egyházi iskolák tanítóinak és tanárainak állami státusba való átvételét.

Mágocs község általános iskolájának pedagógusai, köztük az apácánővérek is, határozatukban üdvözik az iskolák államosítását.

Dunántúli Napló, 1948. június 11. (A mágocsi apácák állástoglaltak az iskolák államosítása mellett.)

1948. június 16.

Dunántúli Napló beszámolója az iskolaállamosítási törvényjavaslat parlamenti előterjesztéséről

Kedden délben zsúfoláig megteltek a parlament padsorai. Teljes számban megjelentek az ülésen a kormány tagjai.

Nagy Imre elnök bejelentette, hogy Krancz Pál baranyai-tolnai képviselői mandátumáról lemondott. A megüresedett helyre Lakatos József pótképviselőt hívta be.

Taksonyi János, a baranyai-tolnai képviselői mandátumáról lemondott, helyébe Benedek József pótképviselőt hívta be.

Végül pedig Nagy Imre elnök következő bejelentést tette: A Magyar Dol-

gozók Pártja főtítkársága olyan értelmű bejelentést tett, amely szerint a június 13-án és 14-én megtartott kongresszuson hozott határozat értelmében a Magyar Kommunista Párt és a Magyar Szociáldemokrata Párt egyesülése következében a jövőben az országgyűlésen, mint a Magyar Dolgozók Pártja fog működni . . .

Ezután Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter benyújtotta az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot.

A miniszter kérte a javaslat tárgyalására a sürgősség kimondását, amihez az országgyűlés hozzájárult nagy éljenzés közepette.

A képviselőház keddi ülésén az egyházi iskolák államosításáról beterjesztett javaslat kimondja, hogy a meglévő állami iskolák és a velük összefüggő tanulóotthonok, továbbá a kiseddévők fenntartása, a kizárólag egyházi célokat szolgáló tanintézetek (hittudományi főiskola, diakonus és diakonissza képzők, stb.) kivételével, az állam veszi át.

E rendelkezés alól a kormány kivételt tehet. Az átvett iskolák és kiseddévők tanárai, tanítói, tanítónői és óvónői a törvény hatálybalépését követő hónap első napjától állami alkalmazottakká minősülnek és korábbi szolgálati idejük beszámít az állami szolgálatba.

Az átvett iskolák, óvodák, otthonok épülete, berendezése, felszerelése, valamint az iskola fenntartását szolgáló egyéb vagyon (tanítói föld, lakás, stb.), mint közművelődési vagyon, az állam tulajdonába megy át.

A minisztertanács e rendelkezés alól is kivételt tehet. A javaslat kimondja végül, hogy kiseddévőt, vagy iskolát csak minisztertanácsi határozat alapján lehet létesíteni és fenntartani. A törvény a kihirdetés napján lép életbe.

A javaslat indokolása kimondja, hogy az államnak joga van arra, hogy a köznevelés egészét a kezében tartsa és ez a joga a gazdasági és társadalmi fejlődés szükségszerű következménye.

A javaslat indoklása megállapítja, hogy a megváltozott gazdasági helyzetben az egyházak nem tudtak eleget tenni az iskolafenntartói jogukkal járó kötelezettségeiknek.

Az anyagi terhek szinte teljes egészében az államra hárultak, ugyanekkor azonban megmarad az egyháznak a fennálló intézményeikben az iskolafenntartókat megillető joguk.

Az országgyűlés közoktatási bizottsága Andics Erzsébet elnökletével tárgyalta az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. Az ülésen a kormányt Ortutay vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselte.

A bizottság a javaslatot általánosságban és részleteiben az eredeti szövegezéssel elfogadta.

A református egyház törvényalkotó testülete, az Országos Zsinat, magáévá tette a Zsinati Tanács ismeretes deklarációját, amely a magyar köztársaságot és ennek eredményét elismerte.

Elfogadta az állam és egyház viszonyának, ennek keretében az iskolakérdés rendezését, a kormányhatóság és az egyház tárgyaló bizottsága által készített tervezetnek megfelelően.

Dunántúli Napló, 1948. június 16. (A parlament elé terjesztették az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot.)

Sajtóbeszámoló az iskolaállamosítási törvény országos és baranyai visszhangjáról

Szerdán este a parlament névszerinti szavazással, elsöprő többséggel megszavazta az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot, majd a Himnusz eléneklésével ünnepelték a törvényt, amely egyik legjelentősebb kulturális politikai vívmánya a magyar demokráciának.

Csütörtökön délelőtt nagygyűléseket tartottak az ország pedagógusai a budapesti sportcsarnokban, amelyen egyöntetűen örömknek adtak kifejezést az államosítás felett. A budapesti gyűlésen a pécsi pedagógusok is nagy számban képviseltették magukat.

A felekezeti iskolák államosításával, a megszületett törvénnyel kapcsolatban Mojsissovich Margit, a református leánynevelő intézet igazgatója, a következőket mondta: a református zsinat elismerte a köztársaságot és mindazokat az intézkedéseket, amelyeket az állam a demokrácia védelmében tett. A földosztást és a társadalmi egyenlőségre irányuló törekvést az evangélium szellemével megegyezőnek találja, felismerte ugyanakkor az iskolák államosításának fontosságát.

Az államosítás után arra fog törekedni a pécsi református leánynevelő tanári karának minden egyes tagja, hogy energiáját és munkaképességét a reábizott növendékek demokratikus nevelésének szentelje.

Igen örülünk annak, hogy az államosítás által bele fogunk tartozni abba a nagy nevelői közösségbe, amelynek egy célja és eszménye lesz, a magyar gyermek céltudatos nevelése, boldog és céltudatos emberré.

Lakatos István hercegszabari kántortanító így nyilatkozott a legújabb magyar törvényről:

Művelt, tanult falu egyenlő gazdag kultúrállammal. Mi ezt akarjuk megvalósítani, de vajon akarta ezt valaki évszázadokon át? Az úri Magyarországon műveltséget adni a falu népének, a parasztságnak, annyi lett volna, mint bizonyítani az élet, amit éltek, nem más, mint gyötrelmes vegetálás egyik napról a másikra.

Most itt az alkalom, hogy olyan kultúrát kapjon a falu és a parasztság, amely végre tisztánlátóvá teszi, megadja ítélőképességét, cselekedeteinek helyes összhangját. Ezért van korszakalkotó jelentősége az új törvénynek, amelynek nem csak én, hanem minden népéért élő tanító csak lelkesedhet.

Nagy Sándor nagyvátyi felekezeti iskolai tanító is örül az államosítás tényének: Az első perctől óhajtottuk, természetes tehát, hogy nagyon örülök az államosítás tényének, kartársaimmal együtt. Örülök annak is, hogy végre megszűnik az a feszültség, ami a kérdés körül keletkezett és a jövőben nyugodtan, önállóan vezethetjük iskoláinkat.

Anyagi vonalon is nagy reményeink vannak, mert az egyház nem tudta rendbehozni az iskolát, sem a tanítói lakást, az állam minden bizonnal gondoskodik majd ezeknek a kérdéseknek a megoldásáról.

Jól jártak a falvak, jól jártak a tanítók, az iskolák, hát hogyne örülnének.

A magyar pedagógusok szabad szakszervezete csütörtökön délelőtt a sportcsarnokban nagygyűlést rendezett, amelyen részt vettek az ország pedagógus társadalmának minden vidékéről összesereglett képviselői.

A nagygyűlésen Béki Ernő, a szakszervezet főtársa ismertette, hogy mi-

lyen nehéz helyzetben kellett a felekezeti iskolák nevelőinek munkájukat végezniük.

Bejelentette, hogy a volt felekezeti tanerők már július 1-től kezdve az állami illetményhivataltól kapják fizetésüket és ugyanakkor gondoskodnak arról, hogy állami szolgálatba vételük és kinevezésük okiratát kézhez kapják.

A húsz százalékos fizetésemelés az összes magyar tanerőre vonatkozik.

Ortutay kultuszminiszter a megjelentek éljenzése és tapsa között fejtette ki az államosítási törvény nagy jelentőségét és az új feladatokat.

Az osztatlan elismerést kiváltó tankönyveket az általános iskola mind a nyolc osztálya számára szeptember 1-ig a legkisebb tanyai iskolába is eljuttatják és lehetővé teszik, hogy a szegényebbek, elsősorban a hadigondozottak gyermekei ingyen kapják meg a tankönyveket.

Hangsúlyozta, hogy a demokráciának az iskola államosítására hozott törvénye a nép művelődési lehetőségének megteremtését szolgálja és nem a vallás, vagy a vallásoktatás ellen irányul. A demokrácia elég erős arra, hogy ezt a törvényt az egyházi köröktől származó, esetleges bomlasztó célzatú politikai tevékenységgel szemben megvédje és mindenkiel szemben tiszteletben tartassa.

A miniszter beszéde után, az ország minden részéből összesereglett nevelők felszólalásaikban tanúságot tettek demokratikus meggyőződésükről és arról a szándékról, hogy minden erejükkel részt vesznek a magyar nép művelésének magas fokra emelésében.

A sportcsarnokban tartott nagygyűlés után népes küldöttség kereste fel Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettest. A küldöttség az ország negyvennégyezer pedagógusának őszinte örömét és háláját tolmácsolta a magyar demokratikus kormány alapos és gyors munkájáért. Szakasits Árpád a kormány nevében megköszönte az üdvözlést és köszönetet mondott a felekezeti tanítók magatartásáért.

A magyar gyermekek lelkének őrzői, tanítói a legmegbecsültebb rétege lesz a magyar dolgozó népnek. A magyar nép szilárd egysége alapot ad arra, hogy mindent megtegyünk a pedagógusokért, mondotta Szakasits Árpád.

Dunántúli Napló, 1948. június 18. (BOLDOG ÖRÖMMEL KÖSZÖNTJÜK AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSÁT. Pécsi és baranyai nevelők az életbe lépett törvényről.)

Jegyzetek

¹ A határozatot lásd Bm. L. Pécs. Thj. v. Törv. hatósági üléseinek jkv. 1948.

² Uo.

³ Debreceni László törvényhatósági választmányi tag főispáni felterjesztése nincs a fő jelentés mellett. Megváltoztatott véleményét lásd az 1. sz. jegyzetben közölt forrásban.

⁴ Más jelentésből ismeretes, hogy a felekezeti iskolák nagy nehézségekkel küzdöttek vidéken. A Dráva menti községek iskoláit ért háborús károk a hároméves terv során sem voltak teljesen pótolhatók. A pusztulásra vonatkozóan lásd Fánecs József: Adatok a Dráva menti falvak újjáépítésének történetéhez az egykorú iratok és a sajtó alapján. Baranyai Helytörténetírás 1971. Szerk. Szita László. Pécs, 1982. 243–278. oldal. Ugyanerről Márfi Attila: Háborús károk a Felső-Baranyai Református Egyházmegye vizsgálati jegyzőkönyvei alapján. Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabbkori történetéből. (1941–1950) Pécs, 1984. Szerk.: Vargha Dezső. 74–86. p.

⁵ Dr. Gyetvai János vármegyei főispán itt hivatkozott jelentése nincs az iratok között.

⁶ Ortutay Gyula a Magyar Független Kisgazdapárt Országos értekezletén beszámolt a bizottság munkájáról is, és az ott tartott beszédére vonatkozhat ez az utalás. Itt a miniszter az egyház és állam viszonyának rendezését elemelte. Ortutay abból a szempontból tartotta fontosnak az iskolák állami kezelésbe vételének sürgetését, hogy a felekezeti iskolaügy a háborús lehangoltságot követően, továbbá a falvak szegénysége miatt, az iskolaügy mostohán kezelt része a községek gazdálkodásának. Tankönyvek katasztrofális hiánya, osztálytermek zsúfoltsága, valamint az a helyzet, hogy a felekezeti iskolarendszer nem fogadta el az állami tankönyveket, az oktatás rendkívüli hanyatlását gyorsítja a világháborút követő években. A miniszter e konferencián rendkívül erőteljesen hangzott, hogy a felekezeti tanítóképzés státusa nem változik, azokat az állami iskolák átveszik. Az egyházak megnyugtatóra ugyancsak erősen aláhúzza a vallásoktatás további kötelező voltát.

⁷ Rákosi ugyanabban az időben egyik beszédében, amelyet a központi és pártlapok is exponáltak, kijelentette, hogy „a magyar nép döntő része vallásos, ezért az iskolaállamosítás után is megmarad a kötelező vallásoktatás.” (DN. 1948. V. 21. –V/114. sz.) Dobi István május 25-én adott nyilatkozatában megismételte a vallásszabadság biztosítását, de már jelezte, hogy ez nem békés úton megy végbe: „... Sajnálom, hogy a felekezeti iskolák államosítása körül vita keletkezett, de egyes egyházi férfiak barátságtalanul szemlélik a magyar demokrácia fejlődését. Mindig bizakodtunk abban, hogy az egyházak idővel mégis csak megértik a nép érdekében való szándékainkat és hajlandók lesznek velünk dolgozni. Pártunk katolikus vezető politikusai azért jártak az egyházi vezetőknel és jelentek meg Mindszenty primásnál is, hogy az egyház és a demokrácia dolgairól beszéljenek. Békességet kerestünk és keresünk ma is. Az iskolákat akarjuk államosítani, és ez a Kisgazdapárt akarata is. A nép érdekében akarunk így cselekedni, hogy az egész országban, a legeldegőbb faluban is demokratikus szellemű, olcsó és rendezett legyen az oktatás. A vallást, a vallásos nevelést senki sem fogja sérteni az államosított iskolákban, mint ahogy az eddig is működő állami iskolákban sem sértették...” (DN. 1949. V. 27. V/119. 3.)

⁸ Mosonyi Jenő felelős kiadó és Pajzs István főszerkesztő a következő levelet küldte dr. Gyetvai János főispánnak:

„Tisztelt Főispán Úr!

22-én szerkesztőségünk vette a Belügyminisztérium 19/1948. III. sz. leiratára hivatkozott azon felszólítást, hogy az iskolai államosítással foglalkozva különösen azoktól a közleményektől tekintszen el a szerkesztőség, amelyek „szélsőséges és mesterkéltné”, állítólagos közlésre alkalmatlan cikkek lennének. Tiltakozásunkat fejezzük ki két okból.

Lapunk mindenkor bátran felemelte szavát, ha a népi demokráciánk ellenségei támadnának. Márpedig az egyházi reakció legnagyobb ellensége demokráciánknak. Levelek számai, aláírással érkeznek, amelyek a plébánosok hatalmaskodásairól szólnak, és azt a meggyőződést erősítik, hogy a konok ellenállás a katolikus részről van meg. Ez ellen kötelességünknek tartjuk harcolni, tollal. Szerkesztőségünk úgy vélekedik, hogy a kormányzat nem tesz meg megfelelő erélyes lépéseket az irányba, hogy a reakció visszahúzódjon. Ma is állandó fenyegetésnek vannak kitéve azok a tanítók és egyházközségi tagok és vezetők, akik netán az államosításért emelik fel szavukat.

Másik okból azért tiltakozunk, mert a demokratikus parlament szavazta meg a demokratikus sajtótörvényt, amely alapján szerkesztőségünk e harcban az iskolaállamosítást nem tartja kultúrharcnak, hanem igenis a legfontosabb politikai harcnak. Semmiféle rendelettel nem korlátozható, hogy vidékről százával érkező levelek, amelyeket olvasóink írnak, ne kerülhessenek a nagyközönség elé, ha azok az egyházi reakció leleplezését segítik. – Pajzs István sk. főszerkesztő és Mosonyi Jenő felelős kiadó.”

⁹ A sajtóban olyan szemléletű cikkek jelentek meg, amelyek alapján a pedagógusok felfokozhatták reményeiket az államosítást követő sanyarú helyzetük megváltoztatásáról illetően. Kétségtelenül helyes lett volna a sajtó mérséklése.

Olasz, Mohács, Kovácsszénája (ezt a sajtó is bírálta), Erdősmecke, nem fizette a pedagógust. Természetesen a pedagógusfizetések elmaradása, illetmények több hónapos késeése mögött, nem elsősorban a helyi egyházi hatóság „politikai” magatartása húzódott meg a legtöbb esetben, hanem egyszerűen nem volt miből rendszeresen fedezni. Az illetmények elmaradása nem 1948 sajátos jelensége, hanem végig kísérte az egész huszadik századot. Különösen hangsúlyosan hatott ez a jelenség az 1945 utáni válságos gazdasági helyzetben. A felekezeti iskolák anyagi háttere mindig bőséges panasz és kifogás tárgya volt. Lásd erre vonatkozóan: Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról (1945–1948). A kötetet összeállította és a bevezetőt írta *Dancs Istvánné*. Kossuth K. Bp. 1979. Különösen a 415–451. p. A háború utáni pusztítások, a váltakozó politikai helyzet tovább súlyosbította a felekezeti, községi iskolák és tanító személyzet helyzetét.

¹⁰ Dunántúli Napló, 1948. május 20. Továbbá lásd ugyancsak Dunántúli Napló, 1948. május 25-i cikkét: „Baranyai plébánosok és egyház községek az iskolák államosítása mellett.” c. cikkben.

¹¹ Dunántúli Napló, 1948. május 23. „Elhanyagolt épületek – kismizett tanítók, ezt jelentik a felekezeti iskolák” c. cikk-re történik utalás. A cikk szerint a falujárók hozták rendbe az iskolát. Kovácsszénája iskoláját évek óta nem tatarozták. Erdősmeckén a tanító járandóságát nem fizették ki. Berkesden hasonló helyzetről írt a lap. Nádason és Bükködön, Udvardon került konfliktusba az egyházközség elnöke és a tanító, mert nem megfelelő szolgálati idő szerint kapták a besorolást. Beremenden tiltakoztak a szülők az államosítás ellen a helyi plébános vezetésével. Szászváron szintén tiltakoztak az államosítás ellen, de az egyházközség más vezetői megtagadták a tiltakozó jegyzőkönyv aláírását. Ugyanakkor Okorvölgy plébánosa állást foglalt az iskola államosítása mellett.

Ugyancsak az államosítás mellett foglalt állást Nagydombsza lelkésze.

¹² Mosonyi Jenő eredetileg famunkás volt. A Pécsi Famunkások Szakszervezetének volt tagja a két háború között. Funkciót nem viselt. 1945. után a szociáldemokrata párt baloldalán tevékenykedik Pécsen. Nagy szerepet kapott a szociáldemokrata jobboldal ellen vezetett politikai harcban, Tolnai József és csoportja elleni fellépésben. 1948. május 30-án ebbéli érdemeiért Tolna megyében a pártokat egyesítő konferencián, a Magyar Dolgozók Pártja Tolna megyei bizottságának titkára lett.

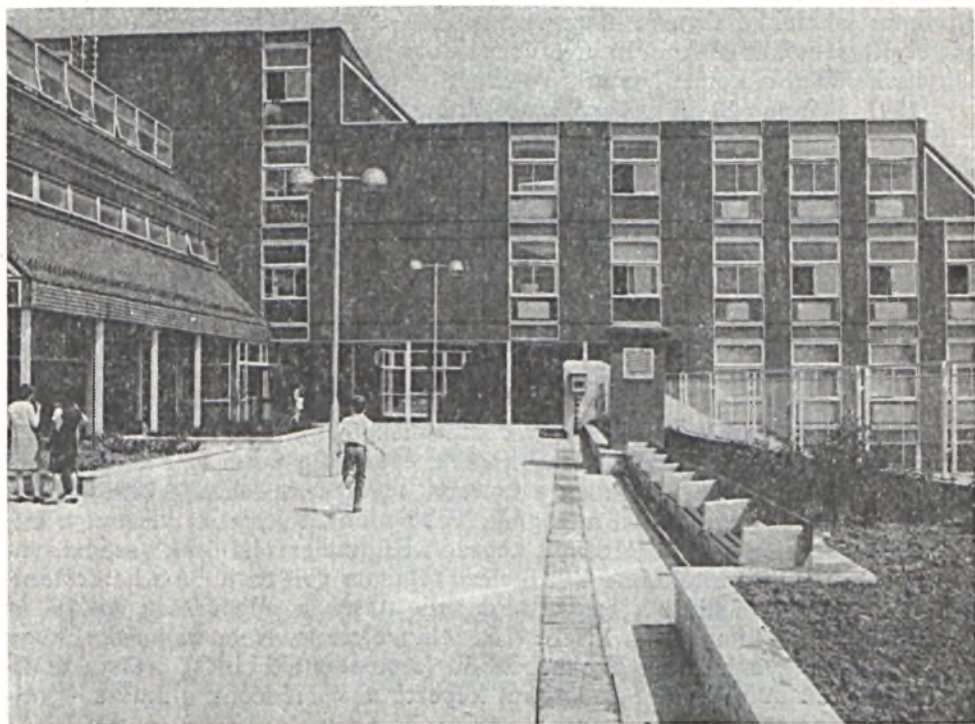
Mosonyinak nagy szerepe volt abban, belefolyva a lap karakterének kialakításába, hogy milyen stílusban vette fel a küzdelmet pl. az iskola államosításáért.

Ma már világosan látható, hogy sem a pártok sajtója, sem ezek által irányított kampányok nem szolgálták az iskolaállamosítás »levezetésének« normális körülményeit. Így válhatott a »politikai harc élezésének« eszközévé ez a nagyszerű társadalmi és kulturális program is. A korabeli helyi lapok címei közül idézve a propaganda túlzásai láthatók:

„Elbocsátással és kiközösítéssel fenyegetik, lelki terror alatt tartják és megrövidítik a baranyai felekezeti tanítókat. A segéd lelkész tetteleg bántalmazta a szentlőrinci tanítót.” (DN. 1948. V. 16.) – „Nem tűrjük, hogy a reakció a szószéket politikai agitációra használja fel. (DN. 1948. V. 19.) „Nem használ a terror és a fenyegetés. Baranya megye katolikus társadalmá elítéli a népellenes pásztorlevelet és az egyházi iskolák államosítását követeli.” (DN. 1948. V. 20.) Majd egy vezércikk; a lap egész oldalán: „Biztosítjuk a demokrácia szellemének érvényesülését a köznevelés terén. Révai József: Az iskolák államosításáért folytatott küzdelem nem kultúrharc, hanem a demokrácia önvédelmi harca az egyházi reakció ellen.” (DN. 1948. V. 29. V/120.) „Követeljük az egyházi iskolák államosítását. A baranyai falvak dolgozóinak határozata.” (DN. 1948. V(I)1.) „Kisvaszaron vereséget szenvedett a fekete reakció.” (1948. VI. 6. V/126.) – „Gyilkolt a fekete reakció.” (DN. 1948. VI. 6. V/127.) „Pécs és Baranya közvéleménye megbélyegzi az egyházi reakció merényletét. (Statáriális bíróság csütörtökön vonja felelősségre a pócspetri gyilkosság tettesét és felbújtóit.” (DN. 1948. VI. 8. – V/128.) – „Nem engedjük, hogy az egyházi reakció a dolgozók nyugalmára és életére törjön!” (DN. 1948. VI. 8. – V/128.) stb.

Alig-alig hangzik el tárgyilagos, objektív hang. Áttekintve a sajtót világosan kitűnik, hogy míg egyrészt a kultuszminiszter, a Független Kisgazdapárt, stb. a tényezők, a tények felsorakoztatásával törekedtek az egyházakkal a kiegyezésre, a politikai közhangulat élezésében, elmérgesítésében a napi sajtó már alig ismert határokat. Ahogy közeledett az államosítási törvényjavaslat vitája, úgy láthatóan durvult el a sajtó hangja, nem is szólva az elferdített, eltúlzott szenzációhajszáról.

¹³ 1948. május 29. Általában az országos és a helyi sajtó ekkor dobta be a köztudatba a protestáns egyházakkal való tárgyalás tényeit, a tárgyalás alapján született eredményeket. Lásd pl. DN. 1948. V. 29., továbbá május 30. 3. old.

Pécs, Belvárosi Általános Iskola

A SOMOGYHÁRSÁGYI ISKOLA TÖRTÉNETÉBŐL

Oktatáspolitikai szempontból nagyjelentőségű volt az a határozat, amelyről 1946. augusztus 20-án tárgyalt az Iskolaszék. A téma a felekezeti iskolák általános iskolákká történő átszervezése volt. Az erre vonatkozó utasítás az osztálylétszámokat maximálisan 60 tanulóban határozta meg. A somogyhársági iskolában ekkor 157 tanuló volt, két tanítóval.

1947. március 23-án az Iskolaszék elnöke ismerteti a hitoktatás fakultatív jellegével foglalkozó püspöki leiratot. Ez felhívja a testületeket a tiltakozásra. Távíratot küldenek az alábbi szöveggel:

„Nemzetgyűlés Elnökségének, Budapest

Somogyhárság Egyházközségének Képviselőtestülete követeli a kötelező hitoktatást és a fakultációval szemben tiltakozik.

1947. május 1-én.

Rák elnök”.

Amint az ebből is látszik, a somogyhársági iskola, de a háború utáni iskolák nem voltak problémamentesek.

Különösen rossz volt a helyzet a nemzetiségi területeken. De a többi területen is, ahol felekezeti iskolák működtek. Márpedig falun az iskolák döntő többsége felekezeti volt. Ezekben a tantervi anyag nem lehetett kevesebb az állami iskolák számára előírt anyagnál. Több munkát jelentett viszont a hitoktatás területén a nevelő feladatát képező „Hittanelemzési órák” száma, valamint sok helyen a hitoktatás is. Kötelező feladata volt továbbá a kántortanítóknak a tanulók vallási kötelezettsége teljesítésének ellenőrzése, vasár- és ünnepnapokon a templomba kísérése és felügyelete is. Nem volt ritka, hogy V–VIII-os összevont osztályokban heti 30 (esetenként több is) órában tanítanak akár 80 tanulót is! Feladatukat képezte az ismétlősök oktatása – túlmunkadíj ismeretlen volt!

A gondokról bizonyosságot kapunk, ha elolvassuk az 1948/49-es tanév tanévnyitó nevelői értekezletének jegyzőkönyvét. Megtudhatjuk belőle, hogy igen magas volt a beiskolázottak száma és kevés a tanerő. Somogyhárságyon a várható 195–200-as tanulólétszámra mindössze 3 nevelő volt. Az egyik kishársági tanítónőt – Móricz Liviát – kellett még a tanfelügyelői döntés előtt az „anyaiskolába” beosztani. Így viszont Kishárságyon maradt 63 tanulóval 1 nevelő, Rákosi Éva tanítónő. Ennek ellenére a felső tagozaton szakrendszerű oktatás folyt. (1. melléklet)

* Az 1987-ben készült pályamunka (A somogyhársági iskola története a kezdetektől az államosításig, 1773–1949 befejező, az iskola államosításával foglalkozó részlete.)

Sok felekezeti iskola nevelőjét bántotta az a tény, hogy az iskola „igazgatója” a plébános volt, aki sokszor szembekerült tanítóival. A bérezéssel is gond volt. Ezekben az egyházi iskolákban az állások „államsegélyesek” voltak. Ez azt jelentette, hogy az egyházközség a fizetésnek csak kisebb részét fizette (20⁰/₀), a többit az állam adta. Bizony gyakran előfordult, hogy a tanítók a fizetés napján nem kaphatták meg ezt a bért, mert üres volt az egyházközség kasszája. Ezen okok miatt a felekezeti tanítók közül sok volt – már a háború előtti időben is –, akik az államosítás hívei voltak, és támogatták az egyházi iskolák állami tulajdonba vételét.

A somogyhársági iskola államosítása 1949. december 29-én történt. Ezen Bijtay Béla kaposvári gyógypedagógiai iskolai igazgató, Györkös Rudolf somogyszobi általános iskolai igazgató, Böczögő József MDP. titkár, Polena Menyhért DEFOSZ elnök, Deák Imre körjegyzőhelyettes, Jambrich Kázmér iskolaigazgató, Ölbey Mihály áll. tanító és Haller István rk. plébános, a volt rk. iskola fenntartója volt jelen. (2. melléklet)

Az iskola államosítását 1949. december 31-én tárgyalta az Iskolaszék. Ezen a plébános ismertette a bizottsággal folytatott tárgyalás eredményét és közölte, hogy a volt kántori javadalom összes ingatlana állami lett. Az Iskolaszék tiltakozását fejezi ki és kéri a föld kettéosztását. Ha ez nem megoldható, úgy az állam gondoskodjon a kántor fizetéséről is. Természetesen a tiltakozásnak semmi eredménye nem lett. A somogyhársági iskola Állami Általános Iskola lett, körzeti jelleggel. Igazgatásilag fennhatósága alá tartoztak a kishársági és a magyarlukafai iskolák, ahol szintén megtörtént az államosítás.

Megjegyzem, hogy a későbbiekben az iskolakörzet tovább gyarapodott Vásárosbéc és körzetével. Vásárosbécen kettő felekezeti iskola működött: egy katolikus és egy református, valamint odatartozott a vitorágpusztai és a dióspusztai tagiskola is.

Végül mellékelek egy jegyzőkönyvet, mely 1949. december 6-án készült a somogyhársági iskola nevelőinek versenyértekezletén. Hüen tükrözi ez a jegyzőkönyv az akkori politikai viszonyokat, melyek alól az iskola sem vonhatta ki magát. (3. melléklet)

1. melléklet

J e g y z ő k ö n y v (másolat)

felvétellett Somogyhárságyon az állami Általános Iskolában 1948. szeptember 3-án tartott tanévnyitó nevelői értekezleten.

Jelen vannak: Jambrich Kázmér igazgató, Ölbey Mihály kántortanító, Acs János kántortanító Magyarlukafáról, Jambrichné Mészáros Ilona tanítónő, Rákosi Éva és Móricz Livia kishársági tanítónők.

M e g b e s z é l é s t á r g y a :

1. Az értekezlet időpontjáig a tanulók száma osztályonként Somogyhárságyon a következő:

I. 20	V. 33
II. 22	VI. 27
III. 16	VII. 26
IV. 23	VIII. 10

81

96

összesen 177. Tantestület megállapítja, hogy ez a szám még növekedni fog, mert hivatalból csak 9 irandó be és ezen felül is várható még 8–10 gyerek. A somogyhársági anya-iskola létszáma így kb. 195–200 körül mozog.

Ács János magyarulukafai tanító beszámolója a beiratkozás eredményeiről:

I. 5; II. 8; III. 1; IV. 4; = 18. A felső iskolások Somogyhárságyon iratkoztak már, tekintvén azt, hogy Magyarlukafa iskolaigazgatási szempontból Somogyhárságy körzeti iskolája.

... Somogy-kishárságyon a beiratást Rákosi Éva tanítónő végezte. Itt az eredmény:

I. 25; II. 13; III. 13; IV. 12; = 63. A felső iskolások Magyarlukafához hasonlóan Somogyhárságyra járnak, mint anyaiskolába.

2. Igazgató felhívja a figyelmet a biztosítási díjak összegyűjtésére. Nemcsak a tanulóknak, de a nevelőknek is érdeklő, hogy minél több tanuló fizesse be az életbiztosítás díját.

3. Az anyaiskolában 2 tanterem van. Ezek egyike az ún. „nagy iskolában” található. Ez lesz a felsősöké. Berendezése ennek megfelelő. A kisiskolában az alsó 4 osztály tanul, délelőtt és délután felváltva más-más osztálycsoport. Hétfő, szerda, péntek délelőtt I–II., közbeeső napokon délelőtt III–IV. I–II. kedd, csütörtök, szombaton délutános, a többi napokon II–IV. délutános.

A felső tagozatból V–VI. hétfő, kedd, szerda délutános; csütörtök, péntek, szombat délelőttös, VII–VIII. ennek fordítottja.

I–II. vezetője Jambrichné Mészáros Ilona, III–IV. vezetője Ölbey Mihály, V–VI. vezetője Móríc Livia (átmenetileg, ha a tanfelügyelői engedély megjön, esetleg véglegesen). VII–VIII. vezetője Jambrich Kázmér.

4. A felső tagozatban szakrendszerű oktatás folyik. A megosztás a következő: V–VI.-ban Móríc Livia tanítja magyar (8) természetrajz (3) számolás (6) ének (1) testnevelés (1) szabadbeszélgetés (1) háztartási gyakorlatok (3) tantárgyakat, ezenkívül VII–VIII. osztályokban a testnevelést (1), összesen 24 órában.

Jambrich Kázmér óraszámja a következő: VII–VIII.-ban magyar (8) történelem (4) földrajz (2, $\frac{1}{2}$) ember élete (2) számolás (4) szabadbeszélgetés ($\frac{1}{2}$), V–VI. osztályokban földrajz (4) összesen 25 órában.

A felső osztályokban tanítanak még Jambrichné történelem V–VI.-ban (2) ének VII–VIII.-ban (1) háztartási gyakorlat ugyanitt (3) összesen 6 órában.

Ölbey Mihály a gazdasági gyakorlatot tanítja V–VIII.-ban heti 6 órában és a vegy-
tant a VII–VIII. osztályokban heti 3 órában.

Rákosi Éva kishársági tanítónő vállalja a rajz oktatását az anyaiskolában heti 2 órában.

5. Tantestület javasolja, hogy Móríc Livia kishársági tanítónő a bejáró gyerekekkel együtt járjon be. Átmenetileg ezt meg lehet valósítani. Remélhetőleg az anyaiskola az elkövetkezendő hetek alatt kap még tanerőket, addig is Rákosi Éva tanítani tudja a 60 gyereket. Somogy-kishárságyon feltétlenül 2 tanerőnek kell maradni. Annál is inkább, mert az árvaházi gyerekek is odajárnak iskolába.

De tekintvén azt, hogy az anyaiskolában nagyon nagy a beiskolázottak száma, és a felső tagozatot 1 tanerő ellátni nem képes, ezért átmenetileg Móríc Livia beosztható Somogyhárságyra és majd a tanfelügyelői döntés határozza meg, hogy idekerül-e véglegesen, vagy marad S-kishárságyon.

6. Igazgató felhívja a figyelmet a szeptember 4-én tartandó megyei pedagógus gyűlésre, pontos megjelenésre kéri a tantestület tagjait és az értekezletet bezárja.

kmf.

ACS JÁNOS sk.
kántortanító

ÖLBEY MIHÁLY sk.
kántortanító

MÓRICZ LÍVIA sk.
tanítónő

JAMBRICHNÉ MÉSZÁROS ILONA sk.
tanítónő

RAKOSI ÉVA
tanítónő

JAMBRICH KÁZMÉR sk.
igazgató

2. melléklet

J e g y z ő k ö n y v (Másolat)

Készült Somogyhárságyon 1949. évi december hó 29-én, a somogyhársági áll. ált. iskolában a 6139/1949. Tanker. Főig. sz. rendelettel kiküldött kéttagú államosítási bizottság működéséről.

Jelen vannak: Bojtay Béla kaposvári győgyeped. isk. igazgató, Györkös Rudolf ált. isk. igazgató, Böczögő József MDP titkár, Polena Menyhért DEFOSZ-elnök, Deák Imre kör-

jegyző h., Jambrich Kázmér isk. igazgató, Ölbey Mihály áll. tanító és Haller István rk. plébános, a volt rk. iskola fenntartója képviselőjében.

Az említett kéttagú bizottságon kívül jelenlévők, mint szakértők hallgattattak meg.

A jegyzőkönyvet vezeti: Bojtay Béla gyógyeped. isk. igazgató.

Az eljáró bizottság előtt a somogyhársági volt rk. felekezeti iskola és a vele kapcsolatos kántortanítói javadalmak ügymagyhársági más bizottság eljárást nem folytatott.

A bizottság az 1925. évi okt. hó 15. napján kelt és érvényes javadalmi jegyzőkönyv, valamint a tárgyra vonatkozó kat. birtokívek figyelembevételével és a jelenlévők meghallgatása után a bizottság az 1948. évi XXXIII. tc. és ennek végrehajtására megjelent 8000/1948. VKM sz. r. értelmében állami tulajdonba veszi:

1. a) Somogyhársági község volt rk. iskola 111. sz. kat. birtokíve, 883. hrsz. bejegyzett 387 négyszögöl beltelken lévő volt rk. iskolát és kántortanítói lakást. Az I. sz. épületben van egy tanterem, egy zárt előszobával. Ugyanez épületben a tanterem után van a kántortanító lakás, amelyben van egy kamra, három szoba, egy konyha, egy padlásfeljáró, egy fűskamra és ezután közvetlenül van az istálló és pajta. Külön épületben a tanítói lakáshoz tartozik egy nyári konyha. A gazdasági külön épületrészben van a három rekeszes sertésól. Ugyanezen a telken a második épületben van egy tanterem, egy úttörőotthon és egy előszoba. Az iskolához tartozik külön épületben lévő hatrekeszes WC.

A fenti ingatlan részhez szorosan hozzátartozik a fent jelzett számú kat. Birtokív 84. hrsz. alatt bejegyzett számmal 4. oszt. minőségű 1242 négyszögöl kert, mint tanító lakáshoz tartozó javadalom. A bizottság helyszíni szemle alapján megállapította, hogy 1242 négyszögöl volt kert területből a volt rk. iskola fenntartója, valamint az rk. egyházközség leszakított 600 négyszögöl területet, amelyen 1934-ben rk. templomot épített. A bizottság a fennmaradó 602 négyszögöl tanítói kertet állami tulajdonba vette.

A fent leírt két főépületet, gazdasági épületeket, valamint a 387 négyszögöl és 642 négyszögöl beltelket, összesen 1029 négyszögöl terjedelemben a bizottság azzal az indoklással vette állami tulajdonba, hogy azok 1925. évi érvényes javadalmi jegyzőkönyv szerint be nem számítható tanítói javadalom képeztek, mindenképpen és mindenekelőtt iskolai célt szolgáltak. A fent leírt ingatlanok 1807 óta az I. sz. tanítói állás javadalmául szolgáltak.

A bizottság állami tulajdonba veszi, továbbá a II. sz. tanítói lakást Fő u. 108. sz. alatt, amely Nikolausz Mihály 1944-ben elmenekült volksbundista tulajdona volt. Ezt az ingatlant 1945-ös juttatások alkalmával tanítói lakásként adta a Földosztó Bizottság.

Az iskolacéla adott épület telekkönyvezve még nincs. Az épület Somogyhársági község (Nikolausz Mihály) 361. sz. kat. birtokív 23/2 beltelek 4. oszt. 823 négyszögöl kert és 24/2 beltelek 190 négyszögöl ház, udvar jelzéssel van körülírva. Az épületben van 2 szoba, 1 előszoba, 1 mosókonyha, 1 konyha, 1 kamra és 1 padlásfeljáró. Külön épületben van istálló-pajta, mint gazdasági épület, valamint külön egy háromrekeszes sertésól és egy WC.

A II. sz. tanítói lakást azzal az indoklással vette állami tulajdonba a bizottság, hogy a fent körülírt ingatlant kimondottan tanítói lakásként juttatta 1945-ben a Földosztó Bizottság az iskola számára.

b) Állami tulajdonba vette a bizottság a 231. sz. kat. birtokív 347. hrsz. bejegyzett Fuschgráben dűlőben fekvő 3. és 8. oszt. 10 kat. hold 1168 négyszögöl szántó, 348 hrsz. a fenti dűlőben 5. oszt. 1206 négyszögöl rétet, 349 hrsz. fenti dűlőben 5. oszt. 1073 négyszögöl rétet, 628/1/a. hrsz. fenti dűlőben 200 négyszögöl szántót és végül 628/2/a. hrsz. 600 négyszögöl szőlőt. A bizottság megállapította, hogy a 600 négyszögöl szőlőterület a templomépítés alkalmával az iskolaépületben lévő I. sz. tanítói javadalomhoz tartozó kertből levágott 600 négyszögöl terület cseréje képpen adatott az iskolának.

A bizottság a b) pont alatt felsorolt 12 kat. hold 1047 négyszögöl területet azzal az indoklással vette állami tulajdonba, hogy a nevezett területek az 1925. évi érvényes javadalmi jegyzőkönyv szerint teljes egészükbe és kizárólag tanítói javadalmat képeztek.

Állami tulajdonba veszi a bizottság Somogyhársági község gazd. ism. iskolájának 230. sz. kat. birtokívén 623 hrsz. bejegyzett Rozenberg dűlőben fekvő 4. oszt. 551 négyszögöl szőlőnek jelzett területet, valamint ugyancsak a gazd. ism. iskola 557. sz. kat. birtokívén 2182. hrsz. 23. alrészlet jelzéssel ellátott Margéta dűlőben fekvő 3. oszt. minőségű 785 négyszögöl területet.

A fent leírt, összesen 1336 négyszögöl területet azzal az indoklással vette állami tulajdonba a bizottság, hogy azok bebizonyítottan hosszú időn keresztül a gazd. ism. iskola használatára volt rendelve s mind ilyen feltétlenül és minden kétséget kizáróan iskola célt szolgált.

2. Az államosítás alá került iskolai ingóságokkal kapcsolatban megállapítja a bizottság, hogy a volt rk. iskola minden ingósága az iskolák államosításakor teljes egészükben állami birtokba kerültek. Nincsen olyan ingóság amely az államosítás időpontját megelőzően vagy után az államosítás alól elvonatott volna.
3. A volt rk. iskola fenntartójának képviselőjében megjelent Haller István rk. plébános a bizottság megállapításával szemben bejelenti, hogy 15 napon belül a VKM-hez címzett és a Tanker. Főig. kaposvári hivatalában benyújtandó írásbeli észrevétellel él. A bizottság az észrevétellel kapcsolatban tudomására hozza a nevezettnek, hogy mivel az I. sz. tanítói lakás állami birtokbavétele ellen is észrevétellel él, írásbeli észrevételeit az 1893. év előtti Conanica Visitatio-val támassza alá és indokolja meg.
4. Jelen jegyzőkönyv öt példányban készült, melyből 1-1 példányt kap a VKM, a helybeli ált. isk. vezetője, a kaposvári Tanker. Főig. hivatal, Somogyhárság község előjárósága és volt rk. iskola fenntartója. A miniszteri példányhoz a bizottság csatolja a kat. birtokívi másolatokat és helyszinrajzokat. A bizottság utasítja Jambrich Kázmér igazgatót, hogy azonnal szerezze be a még hiányzó birtokívi másolatokat és helyszinrajzokat, és azokat sürgősen terjessze be a Tanker. Főig. hivatalba. A jegyzőkönyvet felolvasás, értelmezés és megértés után jóváhagyólag aláírták a jelenlevők.

- kmft -

BOJTAI BÉLA s. k.
gyógyped. isk. ig.

GYÖRKÖS RUDOLF s. k.
ált. isk. ig.

BÖCZÖGŐ KÁROLY s. k.
MDP-titkár

POLENA MENYHÉRT s. k.
DEFOSZ-clnök

DEÁK IMRE s. k.
körjegyző h.

JAMBRICH KÁZMÉR s. k.
isk. ig.

ÖLBEY MIHÁLY s. k.
áll. tanító

A 15 napon belül benyújtandó külön panaszjegyzőkönyv értelmében és az abban foglalt fenntartással

HALLER ISTVÁN s. k.
rk. plébános,

aki a jegyzőkönyv 1 példányának átvételét elismeri.

3. sz. melléklet

J e g y z ő k ö n y v

Készült a somogyhársági állami általános körzeti iskola nevelőinek 1949. évi december hó 6-án tartott versenyértekezletén.

Jelen vannak: Jambrich Kázmér ált. isk. igazgató, Ölbey Mihály, Jambrich Kázmérné, Szücs Klára, Móricz Livia, Acs János tanítók, Böczögő Károly helyi MDP titkára. Betegsége következtében igazoltan távol Rákosi Éva.

Tárgy: 1. Böczögő Károly MDP-titkár nemzetközi politikai beszámolót tart, majd utána a 3 éves terv eredményeinek figyelembevételével az 5 éves terv végrehajtásában való sikeres közreműködésre buzdít. Azután elismerőleg nyilatkozik a nevelők munkaversenyéről, melynek célja, hogy az új ember nevelése minél tökéletesebben, gyorsabban és jobb munkamódszerek alkalmazásával megtörténjen.

2. Jambrich Kázmér igazgató kartárs a nevelőtestület elé vetíti a vállalt felajánlásokat, és a nevelőtestület együttes határozata alapján megállapítást nyer, hogy Acs János, Szücs Klára és Jambrich Kázmérné kiváló munkateljesítményt végeztek és az elbírálás szerint c. ponttal minősítik őket.

3. Új felajánlások a következők:

Jambrich Kázmér:

A helybeli Magyar-Szovjet Társaság létszámát 25⁰/₀-kal emeli.

Ólbey Mihály:

Emléktárgyat készít december 21-re.

Szücs Klára:

A Szülők iskolájának nagyobb látogatottságára külön végez családagitációt.

Móricz Livia:

Megtanít 2 új táncot és 3 verset a leküldött műsorkönyv alapján.

Acs János:

Iskolájában télikertet készít.

Virágtartókat farag.

Demokratikus nagyjaink képei számára házilag állít elő képkereteket.

kmf.

jegyzőkönyvvezető

MDP-titkár

ált. isk. igazgató

EMLÉKEZÉS A TANÍTÓK SORSÁRA ÉS AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSÁRA

Akik negyven esztendeig dolgoztak a pedagógus pályán és ebben az évben mentek nyugdíjba, ha felekezeti iskolában kezdték el oktató-nevelő munkájukat, még emlékeznek az iskolák államosítására. Már ugyancsak akkor, ha érdekelte őket. Hiszen vajmi keveset tudtak arról, hogy miként éltek és dolgoztak korábban a felekezeti iskolákban tanítók, nekik már nem voltak elhelyezkedési gondjaik.

Egészen másokra emlékeznek azok, akik az idén vették át arany diplomájukat, vagy netán azok, – sajnos, nagyon kevesen vannak köztünk – kik megérték, hogy gyémánt diplomát kaphattak. Mert azok, kik az 1930–1935 közötti években szereztek meg tanítói oklevelüket, bizony kilátástalan jövő elé néztek.

Hiszen a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1930. évi XLVII. tc. alapján 865–1–70–1931. szám alatt kiadott rendeletével a nem állami iskoláknál segédtanítói szolgálatot rendszeresített. Ez és a többi rendelet azt is kimondta, hogy aki ezekben az években szerzett tanítói oklevelet, az két évig még segédtanítói állásra sem pályázhatott és állami iskolához kinevezést nem nyerhetett.

Ő, mennyire vártuk a Néptanítók Lapját, melyben megjelentek a pályázati hirdetések, hogy helyettes, segéd-, ritkábban rendes tanítói állásra lehet elküldeni a megjelölt okmányokat. Aztán várni, hogy érkezzék egy levél, mikor kell kántorpróbán megjelenni és a falu hatalmasságai előtt a megkövetelt bemutatkozó látogatást megtenni. Gyakorta érkezett a pályázó tanítókhöz egy levelezőlap vagy néhány soros levél, hogy kántorpróba vagy bemutatkozás nem lesz, az egyháznak vagy a községnek már van jelöltje.

Ha pedig olyan értesítés érkezett, hogy mikor lesz a próba vagy bemutatkozás, előkerült a kopottas fekete ruha, fehér ing kemény gallérral és a fekete kobak kalap, hogy a szüleink által összekuporgatott filléreken vagy alkalmi munkával keresett pénzen váltott vasúti jeggyel utazzunk hol közelebbi, hol távoli községekbe, melynek nem volt sem vasútja, sem kövesútja, orvosa vagy patikája, legfeljebb papja, aki egyben az iskolaszék elnöke volt. Ezenkívül a világi előjáróság, élén a községi bíróval, amint a község hatalmasságai irányították – uralták – a falu lakosságát. Ezenkívül ott volt az iskola 40–50 esztendő, összevissza faragott és 6–8 személyes padjaival, festéket ritkán látott fali tábla alig látható piros vonalakkal, megkopott, gyakorta hézagos padlójával, egyik sarkában a számológép, melynek golyóit gyakorta a „tölgyfa gubiták” helyettesítették.

Igy pályáztunk sok-sok helyre. Az volt az örömünk, ha a legközelebbi bemutatkozás alkalmával valaki már hiányzott közülünk, mert az bizonyosan valahol megrekedt.

Mi, akik felekezeti iskolához kerültünk sorkosztos helyettesítési évek után, kettős elnyomás alatt éltünk. Egyik volt a mindenható iskolaszék, ennek elnöke a pap. A másik hatalmasság pedig a jegyző és a bíró. Éppen elég volt eleget tenni a kívánalmaknak, a „szolgálatnak.”

Ez az időszak akkor volt, amikor Magyarországon kultúrfőlényről beszéltek, de bezárták azokat a kisebb községekben lévő iskolákat, illetve megvonták a tanító fizetésekiegészítő államsegélyét, ahol nem volt 30 tanköteles gyermek.

Az elnéptelenedő ormánsági, belsősomogyi falvakban a tanítóknak az államsegély elmaradása után még a javadalmi jegyzőkönyvben és a díjlevélben biztosítottakat sem tudták folyósítani. De továbbra is megkövetelték a kántorizálást, a pap helyett a hittan tanítását, ismétlősök oktatását, a pap helyettesítését, vallásos esték szervezését, énekkar vezetését, szindarabok tanítását, leventeoktatást, járlatlevél írását, heti 32–34 órában való tanítást, egyházi gyűlések alkalmával jegyzőkönyvek vezetését és még sok mást.

Összel, a termények betakarítása után advent első vasárnapjára az iskola padlásán összeszedték a papnak és a tanítónak járó párbért. Csakhogy mindenkor voltak olyan egyháztagok, akik a járandóságot valamilyen okból nem teljesítették. Ennek ellenére a papnak teljes egészében a gondnokok kimérték a járandóságát, ami maradt, az lett a tanítóé. Tehát a beszedettkből nem arányosan kapott a pap is, meg a tanító is. Így a tanító egy esztendőben sem kapta meg teljesen. Ha ezért a tanító szólni mert, hamar megkapta, hogy elégedetlen és követelődző. Így legtöbb helyen ellentétek születtek a pap és a tanító között.

Nem az irigység vezette a felekezeti tanítókat, amikor a községi, még inkább állami tanítókkal beszélgettek és elmondták, hogy ők pontosan kapják a havi helyettes vagy segédtanítói fizetéseket.

No, az sem volt nagy, de legalább pontosan tudták, hogy mi jár nekik. Nem véletlen, hogy Botykából Makay Zádor tanító már a két háború között elment a Békés megyei Bölcsi-pusztára állami tanítónak, Kistamásiból Hamvas József a Hajdú megyei Derecskére. De ezt tette a még élő Dani Sándor, aki Dencsházáról ment el Tapolcára, mert nem bírták a mindenható iskolaszéki elnökök, a papok macerálását s ha panaszt tettek felsőbb egyházi hatóságoknál, legtöbb esetben a papnak adtak igazat, hiszen az egyházmegyei bíróságok papokból, illetve a papokat támogató világi egyházmegyei tanácsbírákból álltak. Kivétel volt a dencsházai pap, akit az egyházmegyei, majd fellebbezés folytán – súlyos erkölcsi magatartása miatt – állásvesztésre ítélt, de a tanítónak is azt javasolták, hogy záros határidőn belül keressen másutt állást.

A harmincas évek második felében, mivel még akkor is nehéz volt tanítói állást kapni, sok fiatal tanító a kenyértelenség miatt az egyéves katonai szolgálatának letöltése után bent maradt katonának, úgynevezett tsz. psz. – továbbszolgáló próbaszolgálatos – zászlósi rendfokozattal, mert így legalább a lakásuk, kenyérük, ruházatuk biztosítva volt. Nem azért maradtak ezek bent a katonaságnál, mert óhajtották az egyenruhát, az embertelen katonai bánásmódot. Az volt a baj, hogy még fizikai munkára sem tudtak elmenni. Hány és hány érettségizett, főiskolát, egyetemet végzett fiatal örült, ha Budapesten villamosvezető vagy villamoskalauz lehetett. Így lett tsz. psz. katona Szücs Benő tanító, aki a felszabadulás után tanított Bólyban, Lánycsókon, majd miután matematika-fizika szakos tanár lett, Mohácson a mezőgazdasági tech-

nikumban tanított. Onnan is ment nyugdíjba és jelenleg is Mohácson él feleségével.

Az igazsághoz szorosan hozzátartozik, hogy a falusi tanítók többsége – hiszen sokan paraszti származásúak voltak, vagy apjuk tanító – ha azonosultak a faluval, akkor a falu befogadta őket. Megosztotta velük örömet, bánatát. A tanító nagyon sok családdal tudott jó kapcsolatot kialakítani, hiszen nem egy esetben tanácsadó volt, kérvényeket fogalmazott. Ha nem felejtette el, hogy honnan jött, akkor bizony a falu nagygazdáival került ellentétbe. Főleg akkor, ha egyes alkalmakkor szót emelt az egyenlő teherviselés mellett, vagy azért beszélt, hogy a falusi közmunkák, pl. útjavítás, legelőtisztítás, igénybe vett községi fuvar ne a család vagy személy szerint történjék, hanem a vagyon arányában. Ez a gazdagoknak nem tetszett és ezután olyan is megtörtént, hogy a tanítónak járó párbért nem a díjlevél szerint rostált gabonából kapta, hanem szemetesen vagy ocsúból.

Aztán jött az országgyarapítás, a Felvidék, Ruszinszko, Erdély északi részének, Délvidéknek a „visszatérése”. Ezt kihasználta jónéhány felekezeti tanító és kérte a „visszacsatolt” területre állami tanítóvá való kinevezését. Elsősorban azért, hogy megszabaduljon a papi uralom alól. Így került Erdélybe Makay Zoltán Egyházasharasztiból, Katádfáról pedig a Baranyai háromszögbe Kis Bagoly József.

Ahogy elmondták, kár volt, mert a háború végén mindenüket hátrahagyva kerültek vissza most már legtöbben állami iskolákhoz teljes állami fizetéssel.

Közben nyakunkba szakadt a második világháború. Amelyik tanító katoná volt, az nem került el, hogy be ne hívták volna és ne került volna ki a frontra. A fronton nagyon sokan elesetek vagy hadifogságba kerültek.

Több olyan tanítóról tudok, akik hadifogságba kerültek és családjukat nem tudták értesíteni, a pap, mint iskolaszéki elnök helyi javadalmukat visszatartotta, nem adta ki családjának, így azok nagy nehézségek között tengették életüket. Így volt az én családom is frontszolgálatom és hadifogságom idején.

Nem egy olyan esetről is tudok, amikor hadifogoly tiszt, aki pedagógus volt, nem volt hajlandó tisztí fogolytáborba menni, hanem ott maradt a legénység között, vállalva a hadifogsággal járó nem éppen ideális állapotokat.

A hadifogság ideje alatt nagyon sok tanító és tanár jelentkezett antifasiszta tanfolyamra, iskolára. Sokan az ott hallottak alapján ismerkedtek meg a korábban csak névről hallott Marxszal, Engelsszel, Leninnel és ott kezdte ízlelgetni a marxista-leninista tanokat és mohón szívta magába az ismereteket.

A hadifogoly táborokban tanítók, tanárok voltak, akik igyekeztek lelket verni a sokszor letargiába esettekbe, a lelkileg-testileg legyöngültekbe, a hihetetlen honvágygal küszködőkbe. Szerveztek előadásokat, műsoros esteket, énekkarokat. De ők voltak, akik az elhaltak – gyarapították a hadifogoly-sírok ezreit – koporsója felett mondtak búcsúztatót, helyezték fejfájukra az egyszerű, legtöbbször fenyőfagallyakból készített, szalag nélküli koszorút.

A még ma élő, volt hadifogolyok nemegyszer emlegetik egy-egy hadifogoly tanító munkásságát, hogy mit tettek az Uralon inneni vagy túli fogolytáborokban mindaddig, amíg haza nem kerültek.

Mi várta őket itthon? Ha élt a család, a viszontlátás boldog öröme. Hülloáltak az öröm könnyei, egyben a keserűsége is. Újra kellett kezdeni a munkát gyakorta olyan iskolában, tanteremben, ahol nem voltak padok, nem volt

egy asztal, egy tábla, főleg akkor, ha az a falu frontvonalba esett. Ilyen volt Somogyban Balaton–Barcs közötti, Baranyában Drávaszabolcstól Barcsig a Dráva menti falvakban.

Magam is hadifogoly voltam, de szerencsémre már 1945 novemberében hazakerültem. Hazaérkezésem után napokon át jöttek az ismerősök, hogy érdeklődjenek hozzátartozójuk után, akik még nem kerültek haza és nem volt hír róluk. Magam sem tudtam sokat mondani, így nem maradt más, mint hogy vizsgasztaljam az érdeklődőket. Bizony sokak számára sovány vizsgasztalás volt az én szavam.

Amikor hazaérkeztem hadifogságból, azonnal jelentkeztem szolgálattételre. Azt a választ kaptam, hogy csak akkor kezdhetem meg a tanítást, ha előbb az igazolóbizottság elé állok és ott igazolnak. Ezt be is jelentettem az igazolóbizottságnak, aki jó két hét múlva behívott Nagyatádra, mert akkor Somogy megye egyik kis falujában tanítottam. Talán annyit mégis, hogy kora délelőtt indultam el a 20 km-re lévő Nagyatádra, hogy időben ott legyenek, mivel sem vasút, sem egyéb jármű nem állt rendelkezésemre.

Az igazolóbizottság gyorsan végzett velem, főleg amikor ott megjelent dr. Freller Andor ügyvéd, aki zsidó származású volt és újonc katonaidőnket együtt töltöttük. Majd később, amikor a zsidótörvények idején velük megalázó és megkülönböztető bánásmódot alkalmaztak, nekem volt alkalmam, hogy néha élelmiszert, tisztálkodó anyagot, szappant adjak neki teljesen önzetlenül a régi katonabajtárs elve alapján. Mindezeket ő az igazolóbizottság előtt elmondta és azonnal kézbe kaptam az igazoló okmányt, hogy most már dolgozhatok. Ezt beküldtem a tanfelügyelőségre. De a lassú postaforgalom és a hivatali ügyintézés ismét igénybe vett vagy tíz napot, míg az engedély megérkezett.

Amíg nem taníthattam, a pap végezte ezt a munkát már úgy, ahogy tudta, tessék-lássék módon. Naponta egy-két órát.

Mivel falum frontvonalba esett, jóformán semmink nem maradt. Sem tankönyv, sem papír. Soha nem volt akkora becsülete egy darabka ceruzának, vagy üres papírlapnak, mint akkor. Nagyon sok volt a hiányzó gyermek. Elsősorban ruhátlanság és lábbeli hiány miatt. De a szimpla ablakok egy része is újságpapírral volt beragasztva. Így aztán velem együtt fáztak a gyerekek.

Alig volt néhány ABC-s könyv és régebbi kiadású tankönyv. Majdnem minden gyermeknek más és más. Ezek alapján tanítottam és jelöltem ki naponta a megtanulandó anyagot. Ha meg nem volt benn a könyvben, akkor néhány mondatot felírtam a nagytáblára. Ehhez hozzáfűztem a magyarázatot, azt egyszer-kétszer magam, majd a gyermekek elismételték és így, emlékezősszerűen sajátították el az anyagot. Rettenetesen nehéz volt és fárasztó ez a munka nekem is, meg a gyermekeknek is.

Közben konfliktusom támadt az iskolaszéki elnökkel, a pappal. Ugyanis amíg a fronton, majd hadifogságban voltam, a helyi javadalom nagyobb részét nem engedte családoknak kiszolgáltatni. Még az államsegélyt sem. Ezt ugyan befizette az egyház pénztárába, de onnan ő vette fel azon a címen, hogy ő tanított. Ez törvénytelen volt. Később ugyan már megadta, de akkor már erősen inflálódott a pengő, jóformán semmit sem lehetett érte vásárolni.

Természetesen ez nem maradt titokban, hanem a falu lakossága is tudott róla. Nagyon sokan pártomra álltak, de akadtak olyanok is, akik a pap mellett maradtak. Gyakorta emlegették, hogy a „papszak” sohasem telik be.

A falu lakossága méginkább megosztódott, amikor ismét a fiatalsággal kezdtem foglalkozni. De most már nem az egyházi szervezeten belül, hanem másként. Igaz, hogy rádióm még nem volt. Újság is késve érkezett. De amit az újságokból olvastam, azokat igyekeztem a fiatalokkal megértetni. Ezenkívül keresték velem a kapcsolatot a megalakuló pártok vezetői azzal a nem titkolt szándékkal, hogy ha valamelyik pártnak a tagja leszek, akkor a magam szimpatizánsait is abba a táborba viszem. A faluban volt Kisgazda Párt, talán ennek volt a legtöbb tagja. Utána elég szép számmal az újonnan földhözju-tottak közül, a Nemzeti Paraszt Pártnak voltak hívei. Akik föld nélkül maradtak, létszámban kevesebben a Magyar Kommunista Párt tagjai lettek.

Mivel más megoldás nem volt, így gyakran kértem és kaptam is külön-féle kiadványokat, brosúrákat az egyes pártoktól. Ezeket olvastam, tanulmányoztam anélkül, hogy egyelőre bármelyik pártnak is elköteleztem volna magamat.

Mint szegénysorsú, parasztfiatalból lett tanító már olvastam Veres Pé-ter, Darvas József, Szabó Pál néhány könyvét. A Paraszt Párt programját éreztem érzelmileg hozzám legközelebb állónak, de a Magyar Kommunista Párt brosúrait, programját, vezetőinek megnyilatkozásait, cselekedeteit az új-jáépítés során, a következetességet ennél a pártnál tartottam legőszintébbnek, legigazabbnak.

Közben nagyon nehéz napokat kellett átélni. Az iskolai gondokon kívül anyagiak is kínoztak. Hiszen a pengő elértéktelenedése napról napra nagyobb lett.

Időközben megkezdődtek az átképzések, mégpedig általában járási szint-en. Vonat ritkán járt, a vasútállomás is 6 km-re volt, így gyakorta tettem meg Nagyatádra és vissza a 20–20 km-es utat.

Az iskolák még felekezetiiek voltak, de a tanítókat felekezeti iskolákra való tekintet nélkül hívták össze. Így együtt voltak a különböző felekezeti iskolák tanítói, sőt még a nagyatádi iskola apácái is, akik az úgynevezett zárda iskolában tanítottak. Ezeken az értekezleteken volt szó szakmai kér-désekről, no meg ideológiáról is. A szakmai kérdéseknél nem merült fel olyan vita, amit le nem lehetett volna zární. Azonban az ideológiáinál már több, főleg azok között, akik már elkötelezték magukat valamelyik párt mellett. Bizony a viták gyakorta nem tudományosan megalapozott érvek alapján foly-tak, sokszor az érzelmek és az indulatok domináltak. Amikor ideológiai kér-dések kerültek szóba, az apácák felkerekedtek és eltávoztak. Jók voltak ezek az összejövetelek, mert a különböző felekezeti iskolákban tanítók megismer-ték egymást nemcsak emberileg, hanem gondolkodásmódban is. Így barátság-ok alakultak ki főleg azok között, akik egy nézetben voltak. Gyakorta folyt a vita arról, hogy hogyan tovább.

A fejek lassan kezdtek tisztulni. Igaz, sok volt a mendemonda, politikai nézetek keveredése, amit tetézett a különböző pártok nézeteinek kuszáltsága is. Ekkor még nem dőlt el a hatalom kérdése. Még a két munkáspárt, az MKP és az SZDP között sem jött létre a teljes egyetértés. Sok zavart okozott a Füg-getlen Kisgazda Párt jobbszárnya, hiszen ezen párt egyes politikusai várták az angolokat és az amerikaiakat.

Kezdetben még a tanügyigazgatásban is voltak visszahúzó erők, kik szo-ros kapcsolatot tartottak a papsággal, akik továbbra is igyekeztek uralni, gya-korta terrorizálni főleg a kántortanítókat.

Falun is voltak viták a régi és az új gazdák között. Az emberek kezdtek politizálni és sokféle vélemény volt. Hamarosan visszahallottam, hogy én is

kommunista vagyok. Pedig hol voltam én még akkor a kommunistaságtól. Legfeljebb egyes dolgokkal szimpatizáltam és ezeknek hangot adtam. Ezért lett haragosom, meg ellenségem is, amit az is szított, hogy nem jól alakult a pappal való viszonyom.

A fiatalság hamarabb felejtett, mint az idősebbek. A háború alatti két-három esztendő nem volt alkalmas arra, hogy akár színdarabozzanak, akár bálozzanak. Oket már nem elégítette ki az otthonülés, ennél többre vágytak. Ezért kerestek fel, hogy tanuljunk színdarabot. Hosszas vita után Darvas József „Szakadék” c. színdarabjának megtanulására és előadására került sor. A belépődíj gabona és kukorica volt. Ezen vettünk egy „Maxim”-lámpát, melyet az iskolában sötétedéskor is tudtunk használni.

Így éltünk a háború után mindaddig, míg 1946. augusztus 1-jén megérkezett a nagyon várt és értékálló pénz, a forint.

Közben a szülők nagyon sokat tettek valóban önzetlen társadalmi munkában az iskoláért, gyermekeikért. Lassan üveg került az ablakokba, nyáron kimeszelték a falakat. Volt értelme kérni a szülőket, kik nem sajnálták idejüket és fáradozásaitak.

A visszaemlékezéseken kívül hadd hivatkozzak megmaradt írásokra is. Elsősorban a Pedagógus Értesítőre, melynek három évfolyama – annyi papír- és hulladékgyűjtés után – megmaradt.

A Pedagógus Értesítő, ahogyan a fejlapon áll, a Magyar Pedagógusok Szakszervezetének központi lapja. A lap már 1945 októberében megjelent, azonban az infláció az első szám után lehetetlenné tette rendszeres megjelenését. Így az „Embernevelés” a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete Tudományos Nevelésügyi folyóiratának, melyet dr. Kemény Gábor szerkesztett – mellékletként jelent meg. Így vészelté át az inflációs időt.

A Pedagógus Értesítő 1947. január 1-i számában Béki Ernő „Újra itt vagyunk” c. cikkében többek között ezt írta: „Meg vagyunk győződve, hogy a Pedagógus Értesítő rendszeres megjelenése nagy lendületet fog adni szakszervezeti mozgalmunknak. Egycsapásra megszűnik legnagyobb bajunk, a tájékozatlanság, ami oly sok bizonytalanságnak volt okozója, amit olyan ügyesen kihasználtak a szakszervezet, a pedagógus egység és a demokratikus köznevelés ellenségei. Arra törekszünk, hogy lapunk révén közelebb jussunk a szervezett munkássághoz.”

Lukács Sándor országos titkár a tervszerű köznevelést kívánta. Ahogy írta: „Fiatalkorunk kezdettől fogva egyre nagyobb figyelmet fordít anyaggazdálkodásunk tervszerűbbé tételére. Szellemi életünk, a köznevelés és művelődési területén azonban alig találjuk nyomát a tervszerűségnek. Pedig az utóbbi feladat is olyan fontos, mint az első, sőt a kettő egyenesen feltételezi egymást. Köznevelésünk területén tehát a részletproblémák felvetése helyett átfogó, teljes, a szükségleteket és lehetőségeket állandóan szem előtt tartó programot kell kidolgozni és minden erővel hozzá kell látni annak megvalósításához.”

Az általános iskola lassan kezdett kiépülni és nagyon sok huzavona volt körülötte. A tanügyi hatóságok liberalizmust, könnyelmű engedékenységet, gyengeséget tanúsítottak egyes esetekben. Nem volt iskolaépítési program és a háborús károk kijavítása is húzódozott.

A köznevelés területén elismerés illette a kitűnő népi mozgalmat, mely az országban 48 népi kollégiumot állított fel 2000 közép- és főiskolás bennlakó népi kollégistának. Ugyanakkor egyes iskolák túlzásfoltak voltak, míg a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó jól kiépített, modern

internátusokkal felszerelt mezőgazdasági, a volt „téli” gazdasági iskolák nem voltak benépesítve. Az volt a kívánság, hogy ezeket az iskolákat, elsősorban az új földhözjuttatottak gyermekeivel népesítsék be és ott teljes ellátással egybekötött ingyenes ellátást élvezzenek.

Elképzelhető, hogy milyen állapotok voltak, amikor 1947. január 15-i számban arról írt Békai Ernő, hogy közel két hónapja nincs kultuszminister a magyar kormányban. Így aztán, bár már 1946 elején kimondták, hogy meg kell szüntetni a tanítók fölötti szegyenletes gyámkodást, a gondnokságokat és a felekezeti iskolák iskolaszéki hatáskörét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem tudta elérni, hogy érvényt szerezzen saját rendeleteinek. Nem tudta azt sem elérni, hogy a felekezetek főhatóságai az iskoláknak megfelelő rendelkezéseket adjanak ki.

Volt már róla szó, hogy mennyi zavart okozott, hogy a felekezeti tanító fizetését részben természetben kapta a hívektől, és hogyan volt kiszolgáltatva nem egy pap kényekedvének. Ezért követelték, hogy készpénzben kapják fizetésüket. A tanítók, így magam is, már nem ragaszkodtunk a földhöz, hiszen sem jószág, sem idő nem volt a föld műveléséhez. A földhözjutottak már nem vették sem felesművelésbe, sem bérbe, így a föld teher lett.

A helyi javadalmi terményjárandóság legtöbbször elmaradt. Hiszen a falusi embereknek volt fizetnivalójuk éppen elég. A rossz termés, az adógabona, beszolgáltatás, a pásztorok fizetése gabonában. Aztán sok falusi ember igazságtalannak tartotta, hogy a tanítónak akkor is fizessen, ha nincs iskolás gyermeke, mert a pásztorok csak akkor fizetett, ha volt kihajtani és őrizni való állata. Éppen ezért kívánta a falusi tanítóság:

„1. Új díjlevelet kell kiállítani, melyben a tanítói és kántori állás javadalma pontosan el van különítve.

2. A tanítói állás helyi hozzájárulásának mértékét – állami tanítói fizetéshez viszonyítva – százalékban kell kifizetni.

3. A díjlevélben részletesen meghatározandó a tanítói és kántori munkakör.

4. A tanítói állás helyi javadalmát képező mezőgazdasági ingatlanokat a jövőben az iskolafenntartó kezelje, műveltesse és e díjlevélben meghatározott értéket készpénzben fizesse meg a tanítónak.

5. A termények beszedését és értékesítését az iskolafenntartó végezze – a tanító közreműködése nélkül – s a tanító járandóságát készpénzben fizesse ki.

6. A kántori állás javadalmát úgy kell megállapítani, hogy az arányban álljon a követelt munkával.

7. A szakszervezet helyi csoportjának a megbízottja vegyen részt a díjlevél megállapító tárgyaláson.

8. A díjlevél a szakszervezet hozzájárulása után lépjen életbe.”

Sajnos, e kívánság az iskolák államosításáig nem valósult meg.

Megindult a harc az általános iskolákért. Angyal János azt írja a Pedagógus Értesítő 1947. január 15-i számában, hogy a „régí rend visszaállítására törő erők nagymértékben hátráltatják a demokratikus köznevelés fejlődését. Közoktatásunk jelenleg a megújulás és a visszahanyatlás erői közt ingadozik s a jobb- és baloldali széljárások visszatükröződnek az általános iskola fiatal arculatán is. Az új iskolarendszernek alkotóelemei: önálló általános iskola, a két vagy több kisiskola útján kialakuló általános iskola, a körzeti általános iskola és végül a fiókiskola.

Jónéhány évnek kellett meg eltelnie, amíg az előbbieket megvalósultak.

A Pedagógus Értesítő 1947. február 15-i számában „A kultúrpolitikai reakció szervezett támadása az általános iskola ellen” c. cikkében Lukács Sándor írja: „Szombathalvi György volt budapesti tankerületi főigazgató irányítja mérgezett nyilait a fejlődő új iskolatípus ellen. Azt igyekszik bizonyítani, hogy az új iskola feltétlenül nivósüllyedésre jut és a latin nyelv kötelező oktatásának kihagyása soha helyre nem hozható katasztrófát jelent.”

„Szombathalvi nem vette figyelembe, hogy a felszabadulás után eltelt két esztendő alatt a múltbeli társadalmi berendezkedés gyökeresen megváltozott. A földreform elpusztította a „félfeudális rend életformájának anyagi alapjait, de megrendültek a nagytőke egyeduralmának alapjai is. A munkásság, a parasztság és a haladó értelmiséggel együtt a kormányzás sáncain belül van: a dolgozó nép birtokba akarja venni saját hazáját nemcsak gazdasági, hanem politikai, de kulturális vonalon is.”

Nem volt rendben a magyar nevelőképzés sem. A régi módon már nem lehetett az iskolában nevelni-tanítani, az új meg még nem alakult ki. Az akkori magyar nevelőtársadalom komoly felelősségtudattal viselte szíven a demokratikus köznevelésnek a fejlesztését. Azt kívánták, hogy az általános iskola a falvakban is a széles néprétegek gyermekeinek közkincsévé váljék.

1947 áprilisában lett gazdája a magyar közoktatásnak. Dr. Ortutay Gyulát nevezték ki kultuszminiszterre. A Pedagógus Értesítőben Béki Ernő írja „Köznevelésünk új szakasza” címmel:

„A jelek azt mutatják, hogy a fiatal magyar demokrácia harmadik évének kezdetén a demokratikus haladás eleven friss áramlatai mozgásba hozták, megtisztítják a magyar köznevelésügy veszedelmes miazmákat termelő állóvizeit. Tudjuk, hogy demokráciánk alkotóerejét teljesen lekötötték az ország újjáépítésének és a demokrácia megszilárdításának emberfeletti feladatai. Mégis hosszú, túl hosszú idő telt el, míg a demokrácia fénycsóvjája az eddig szinte teljes sötétségben hagyott köznevelésre irányult. A közelmúlt hetekben történt események alapján joggal remélhetjük, hogy véget ért az az időszak.

A belpolitikai válság megszüntetése érdekében folytatott pártközi tárgyalásokon fontos kultúrpolitikai kérdésekben megegyezés jött létre.

A nevelés és oktatás demokratikus, egységes nemzeti szellemének megteremtése érdekében törvényjavaslat készül, mely a tankönyvek kiadását állami feladatnak nyilvánítja. A kormányzásért felelős pártok elhatározták, hogy a teljes lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében törvényjavaslatot készítenek és terjesztenek a nemzetgyűlés elé a fakultatív vallásoktatás bevezetése tárgyában.

A pártközi megállapodás eldöntötte iskolarendszerünk átalakításának sokat vitatott kérdését is: kormányprogrammá tette az általános iskola teljes kiépítését. Ezzel a döntéssel végleg megszűnik a hivatalos kultúrpolitikának az a határozatlansága, amely eddig nagymértékben nehezítette a jószándékú nevelők munkáját.

Az új kultuszminiszter munkája elé nagy várakozással tekintenek nemcsak a pedagógusok és az ifjúság, hanem az egész dolgozó magyar nép. Mi is osztjuk ezeket a reményeket, mert Ortutay Gyulát komoly felkészültségű, határozott cselekvésre képes, erőskezű és demokratikus meggyőződésű politikusnak ismerjük.

Az új kultuszminiszternek, ha be akarja váltani a hozzáfűzött reményeket, biztos léptekkel tovább kell mennie a pártközi megállapodásban meghatározott minimális kultúrpolitikai programnál.

Az új miniszternek minden politikai súlyát latba kell vetni, hajthatatlan elhatározással kormányzati programmá kell tenni a nevelők anyagi helyzetének megjavítását.

A demokratikus viszonyok a magyar nevelőktől nemcsak több és magasabbrendű, hanem a demokrácia eszméinek minden tekintetben megfelelő munkát követelnek. Ugyanakkor teljesen hiányoznak a világnézeti és a szakmai képzés elemi feltételei: a nevelők nincsenek ellátva megfelelő folyóiratokkal, könyvekkel. A szükségszerű önképzésre és magasabb felkészültségre való igényt elsősorban a jól felszerelt nevelőképző főiskolák útján elégíthetnék ki. Ezért sürgetjük, hogy még az idén nyissák meg kapuikat a nevelőképző főiskolák.

Teljesen elhanyagolt, igen terhes örökséget vett át az új tervezet a tanügyigazgatás terén is. Ez a rosszul működő gépezet sok helyen szinte megbénulással fenyegető sorokat idéz elő a közművelődésügy szervezetében.

Hosszú hónapok teltek el tétovázással, meddő huzavonával, most tehát gyorsan kell cselekedni. Elhatározottságot, erélyt, gyorsaságot a végrehajtásban.

A szakszervezet kidolgozta tervezetét és az úgynevezett Országos Köznevelési Tanács benyújtotta javaslatát a VKM-hez.

A javaslat lényeges pontjai közül az alábbiakat emelem ki.

Általános iskolai nevelők képzése:

1. Közvetlenül a VKM fennhatósága alá tartozó állami nevelőképző főiskolákon történjék.

2. A felvétel alapja bármilyen államérvényes érettségi bizonyítványt nyújtó középiskolai végzettség.

3. A főiskola feladata az ált. isk. nevelőjelöltek szakképzése, valamint mindenfajta leendő nevelő pedagógiai, pszichológiai, társadalomtudományi, filozófiai és szakdidaktikai képzése.

4. A főiskolákat csak megfelelő tanintézetekkel, kollégiumokkal és gyakorló iskolákkal lehet fenntartani.

5. Az új főiskola egyelőre hároméves.

6. A főiskolák tantestületeit egyetemi, főiskolai, legkiválóbb tanítóképző-intézeti, középiskolai tanárokból és népiskolai nevelőkből, tudósokból, művészekből és írókból kell összeállítani.

7. Lehetővé kell tenni, hogy az általános iskolai nevelő választott szakterületeiből végzett megfelelő kiegészítő vizsgálat után tovább folytasson egyetemi, főiskolai tanulmányokat.

8. Legalább 15 nevelőképző főiskolát kell létrehozni, egyelőre 6-ot, így 2-t Budapesten, 1-et-1-et Debrecenben, Szegeden, Pécsen és egyet nem egyetemi székhelyen. Így lett Egerben.

9. A főiskolák felállításával párhuzamosan a feleslegessé vált tanítóképző-intézetek középiskolákká alakulnak át."

Amikor a tervezet megjelent, már csak öt hónap volt hátra és nagyon sürgették a nagy feladatok az illetékeseket.

Az általános iskolák körüli vita más problémákat is felvetett. Ezért így írt a Pedagógus Értesítő 1947 májusi száma „A tanszerkészítés államosításáról” c. cikkében.

„Múlhatatlanul szükség van Állami Tanszerkészítő Üzem felállítására, mely olcsón, sorozatban állítaná elő a típuseszközöket.

Az üzem célja az lenne, hogy a didaktika haladásának megfelelő, lehe-

tőleg legegyszerűbb, kifogástalanul működő és olcsón előállítható szemléltető eszközökkel lássa el az iskolákat.

„A reakció által hihetetlen mértékben elhanyagolt gyermekgondozás és kisdédóvás színvonalát a hároméves terv forradalmi mértékben akarja fel-emelni. Többek között 1500 új óvoda építését veszi tervbe.”

Érdekes és értékes az a közlemény, mely a lap 1947. június 15-i számában jelent meg.

„A Magyar Kommunista Párt a következőket követeli:

1. Ez év augusztus 1-től a legalacsonyabb tanítói fizetés 300–320 forint, a tanároké 330 forint legyen. Ennek megfelelően emelkedjék a magasabb kategóriákba sorolt nevelők fizetése is.

2. Augusztus 1-jén be kell fejezni a pártunk által kezdeményezett státuszrendezést minden fizetési osztályban.

3. Valamennyi iskola igazgatója megfelelő, havonta fclycsítandó igazgatói pótlékban részesítendő.

4. A magyar kultúráért legmostohább körülmények között a tanyai tanítóság küzd. Ezért számukra havonta folyósítandó tanyai pótlékot kell rendszeresíteni.

5. Mindazoknak a nevelőknek, akik az előírt osztálylétszámon és heti óraszám felüli munkát végeznek, többlet munkájukat díjazni kell a megfelelően felemelt óradíjak szerint.

6. A nagy tanítóhiány enyhítésére az általános iskola minél tökéletesebb kiépítése érdekében 1600 új tanítót és tanárt kell kinevezni.”

Annak idején beszélgettem Jakab Sándor ny. csurgói kollégiumi igazgatóval, aki elmondta, hogy Rinyaszentkirályon való tanítóskodása idején heti 32 órában tanított 120 elemi iskolást egyedül és ezenkívül heti 6 órában 40 ismétlőst minden pótlék nélkül.

Egyik írásban azt olvastam: Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter részéről komoly támogatásra számíthatunk. Több pedagógus gyűlésen tanújelét adta, hogy ismeri a helyzetüket és követeléseiket magáévá teszi. Ismerve harcos egyéniségét és egyre növekvő tekintélyét, komoly szövetségest látunk benne. Nem szabad megfélekedni arról, hogy a reakciós nagytökések és csatlósaik mindent elkövetnek, hogy bénítsák a hároméves tervet, megosszák a demokratikus erők egységét, hogy az értelmiséget, a munkást és a parasztot szembeállítsák egymással. Tapasztaltuk, hogy mindent elkövetnek, hogy elgáncsolják a státuszrendezésért folytatott harcunkat is.”

Igaza volt a cikkírónak, mert valójában az ipari munkás, de a szegény-parasztság is óhajtott a magasabb műveltséget és kultúrát. Azok a pedagógusok, akik szívükön viselték a nép ügyét, nem ijedtek meg semmiféle nehézségektől. Bátran szálltak szembe az egyházi elnyomással, a még visszavisszatérő földbirtokosokkal, a volt csendőrökkel, a falusi gazdag paraszttal. Ebben az időben mit végzett a tanító? Ott tevékenykedett az UFOSZ-ban, a FÉKOSZ-ban, Parasztszövetségben, MADISZ-ban. Tevékenykedett a HANGYÁ-nál, tejszövetkezetnél, a szervezendő földművesszövetkezeteknél, fásított a gyermekekkel, tényszerű selyemhernyót, propagálta a méhészetet, gyűjtött papírt-vasat, fogadta a falujárókat, ünnepélyekre készítette a dekorációt, agitált az úttörőcsapatok megalakítása mellett, megkezdte a népdalok tanítását. Most már nem volt szegény a néphagyomány gyűjtése és a tájszólás. Nyáron cséplőgépenőr, a tanítónő, ha nem volt óvoda, foglalkozott a gyermekekkel, ha nyáron a szülők dolgoztak.

A tanügyigazgatásban – itt a tanfelügyelőségekre gondolok – elsősorban

bizonyos jogászszemlélet uralkodott, a fogalmazók jogászok voltak minden pedagógiai alapképzés nélkül. Így a hierarchia még azt sem tette lehetővé, hogy a tanító vitatkozzon a „laikus” tanfelügyelők megállapításaival, ha azok éppen iskolát látogattak. Ezért a felszabadulás után azonnal követelték a pedagógusok, hogy pedagógiai képesítésű tanügyigazgatási szakemberek mondjanak bírálatot a pedagógus iskolai munkájáról. Lassú folyamat volt ez, míg jó pedagógusok kerültek be a tanfelügyelőségekre.

Akik beálltak a csatasorba, azok látták, hogy tanulni kell és már nem elég, amit korábban a tanítóképző-intézetekben tanultak.

Milyen igazuk volt azoknak, akik így gondolkodtak. Lassan végefelé jártunk az 1947. esztendőnek. Ennek végefelé mindjobban éreztük, hogy a munkások és a parasztek közösséget vállaltak a haladó értelmiséggel és sorsközösséget velünk, pedagógusokkal. Így ilyen kívánások merültek fel, melyről úgy ír a Pedagógus Értesítő 1947. december 15-i száma, amit Kovács József szombathelyi főigazgató mondott el.

„1. Az általános iskolák érdekében vezessék be az általános kultúradót.

2. Szüntessék meg a kulturális nyomort, adjanak a pedagógus társadalomnak szaklapokat, folyóiratokat, könyveket, rádiót.

4. Ne halogassák tovább a szükséges állások betöltését.

5. A státusrendezést egészítsék ki komoly családi pótlék emelésével.

6. Biztosítsák a falusi tanerők gyermekeinek ingyenes nevelését.

7. Kapjanak ingyen tankönyveket a rászorulóknak, köztük a pedagógusok gyermekei.

8. Kapjanak a pedagógusok legalább évente egyszer ingyen jegyet, hogy megtekinthessék, tanulmányozhassák a fővárost, a Balatont stb., amikről év közben tanítaniuk kell.

9. Javítsák a nyugdíjas pedagógusok helyzetét.

10. Támogassák a hadifogságból hazatérő kartársainkat.”

Így telt el az 1947. esztendő nem kevés munka és viszontagság között. A pedagógusok várták az 1948-at, jobbat reméltek, mint az előző év volt. Ószinte szívvel mondták egymásnak: „Boldog Új Évet!”

„Üjévi köszöntő” címmel jelent meg a Pedagógus Értesítő 1948. január 1-jei száma. Nagy volt a várakozás a pedagógusok között országszerte. Valahogy érezni lehetett, hogy ebben az évben valami nagy dolognak kell történni. „Békességet, eredményes újjáépítést, igazságos rendet, szociális humánusot, szabad emberhez méltó életet kértek és kívántak mindenkinek.”

A Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete 1947. december végén tartotta II. országos küldöttgyűlését. Ez hatalmas demonstráció volt a szakszervezet egysége és ereje mellett. A magyar pedagógus társadalom bebizonyította, hogy rövid múltja ellenére összefogása olyan erőt képviselt, amilyen-nel a magyar köznevelésügy irányításában számolni kellett.

A küldöttgyűlésen felszólalt Ortutay Gyula miniszter. Elmondta, hogy jól ismeri a pedagógusok anyagi és szellemi problémáit. Jól ismeri még ifjú korából, midőn néprajzi gyűjtőútjain találkozott velük és megismerte a nehéz körülmények között élő szegényes, nyomorgó, anyagi és szellemi forrásoktól elvágott tanítók sorsát.

„A magyar pedagógus társadalomnak olyan szilárdan megalapozott, kiemelkedő pedagógus státust kívánunk, mely alkalmas arra, hogy méltóképpen meg is becsüljék ebben az országban. Meg kell érteni mindenkinek, hogy a tanítóság munkáján múlik a magyar ifjúság demokratikus jövője; az, hogy a munkásságnak megvannak a jogai, a parasztság kiemelkedhetik elma-

radottságából, elhanyagolt életformájából mind-mind azon múlik, hogy a magyar nevelők hogyan dolgoznak. Érezze a mi népünk falun is, városokban, üzemekben is, hogy az ország színe-java, elitje a tanító, tanár, a magyar pedagógus társadalom.”

A hallgatóság mindvégig élénk figyelemmel és kitörő tapsal kísérté a miniszter elvi megállapításokban és konkrét tényeken egyaránt bővelkedő beszédét.

Hosszú oldalakra menő lenne a hozott határozatoknak felsorolása.

Vajon mi foglalkoztathatta volna továbbra is a pedagógusokat? Nem más, mint hogyan tovább. Ezért nevezték úgy, hogy az általános iskola „közoktatásunk földosztása”.

A pécsi egyházmegyei főtanfelügyelőségnek 28/1948. sz. körlevelében az alábbiak olvashatók: „A kultuszminisztérium azzal a felkéréssel fordult az egyházi főhatóságokhoz, hogy az egy helységben működő különböző jellegű, vagy osztatlan vagy részben osztott iskolák együttműködését szorgalmazzák. Megjegyzem, hogy a különböző jellegű iskolák együttműködése folytán fenyegető lelki veszély arra késztet, hogy amennyiben adott esetben a közöltek miatt a miniszter úr a kooperáció megtagadása miatt az államsegély megvonását is kilátásba helyezi, esetleg azt meg is vonná, még azt a szankciót is inkább vállalnunk kell, mint önkart feladni létjogosultságunkat jelentő elvi álláspontunkat.”

1948. május 15-én „A következő lépés” c. alatt megjelent írás már előre mutat, melynek egy része a „mi százéves pörünk” részletében így szól:

„Nem kis keserűséggel állapíthatjuk meg, hogy a mi területünkön, az iskola frontján nem ment végbe a demokratikus átalakítás, amelyen sok évtizeddel ezelőtt keresztül mentek a nyugati országok iskolái. Vajon rendjén van-e, hogy az a kis fizetés . . . sok száz iskolának helytelen, sőt bűnös magartatása folytán csak elkésve és megcsonkítva kerüljön a tanítók ezreinek kezébe? A nem állami tanítók nem élvezhetik a pótlékokat és a túlóradíjakat. Rendjén van-e, hogy az elmúlt napokban olyan püspöki körlevelet köröztek az egyházi tanítók között, melyek ugyan elismerik, hogy a tanító tagja lehet politikai pártoknak, vagy szakszervezetnek, de az előbbieken nem viselhet tisztséget, azok gyűlésein nem szólhat fel.”

Érett, tovább érett az elvetett mag.

1948. május 24-én a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete Központi Vezetősége kiáltvánnyal fordult a magyar pedagógusokhoz.

Ezután következett, hogy minden járásban – így a nagyatyáiban is – a pontos napra már nem emlékszem – pedagógus nagygyűlést hívtak össze. Itt központi előadó ismertette, hogy a magyar tanító kezébe veheti sorsának irányítását. Majd szólt, hogy elodázhatatlan az iskolák államosítása. Ezután jelentkezők – ezen sorok írója is – kifejtették álláspontjukat. Ezután nyíltan, kézfeltartással szavaztak azok, akik az iskolák államosítása mellett voltak.

Óriási volt a lelkesedés. Nemcsak a kezek emelkedtek a magasba, hanem a jelenlévők nagy része helyükről felugrálva, még a pad tetejére is felállva, tapsoltak és éljeneztek.

A gyűlésen jelenlévő nagyatyáiban zárda apácai felkeltek helyükről és kimentek. De otthagyták a gyűlést néhány bigott kántortanító is.

A lecsillapodás után az ottmaradtak néhány tagú bizottságot választottak – köztük ezen sorok íróját is –, hogy megszövegezzék azt a táviratot, melyet a VKM.-hez és a Pedagógus Szakszervezet Központjának küldtek el, valamint hosszabb memorandumot írásban terjesztettek fel.

Öröm, lelkesedés, boldogság sugárzott a pedagógusokon. Nem sietett haza senki, együtt maradtak a legutolsó vonatig. Kevés felszabadultabb embert láttam akkor, mint ezen a napon. Szép, gyönyörű tavaszi nap volt!

Aztán megindult a féktelen agitáció az iskolák államosítása ellen. Egy-más után érték a támadások, inzultusok azokat a tanítókat, ahol az iskolák államosítása mellett emeltek szót. Ezek után június 5-én tanítókból álló küldöttség dr. Tamás Károly elnök, Béki Ernő főtitkár és Lukács Sándor országos titkár vezetésével felkeresték Dinnyés Lajos miniszterelnököt, hogy átnyújtsák a szakszervezet kívánásait és követeléseit.

Elérkezett az idő, a várvavárt nap. Június 16-án a magyar nép törvényesen és szabadon választott képviselőinek túlnyomó többsége megszavazta a nem állami iskolák államosítását és megteremtette a magyar köznevelés demokratikus, nemzeti egységesítésének pozitív lehetőségeit.

Másnap, 1948. június 17-én reggel 9 órakor a Nemzeti Sportcsarnokban országos pedagógus nagygyűlés volt, melyen 4000–5000 meghívott pedagógus vett részt. A nagygyűlésen megjelentek a kormány és Szakszervezeti Tanács képviselői.

Ezen sorok írója is részt vett ezen a nagygyűlésen. A nagygyűlést Tamás Károly, a szakszervezet elnöke nyitotta meg, majd a szakszervezet nevében Kossa István, a SZOT főtitkára emelkedett szólásra. Csak egy mondata a felszólalásból:

„Önök bátor, harcos kiállással a demokrácia mellett, tehát a nép, a nemzet érdekei mellett nagy szolgálatot tettek a hazának és további bátor állásfoglalásuk teszi nemsokára lehetővé, hogy a harc végleges győzelemmel fejeződjék be: a demokrácia győzelmével a reakció, a maradiság erői felett.”

Ezután került sor Ortutay Gyula miniszter nagyjelentőségű és a jelenlévőket lenyűgöző beszédére. Idézet a beszédből:

„Végezetül, de nem utolsósorban köszönhető ez az egész magyar pedagógus társadalom öntudatos fellépésének, a felekezeti tanítószervezetek egységes kiállásának. Nagyobb jutalmat én annál nem kaphatok, mit kaptam, amikor a törvény megszavazása után kijöttem a parlamentből: egy faluról jött felekezeti tanító mondta: reggeltől estig nem mozdult el onnan, hogy megölelhessen és az egész felekezeti tanítószervezet nevében kifejezhesse a magyar kormány iránti háláját, mert megvalósulhatott végre a vágyuk, felszabadult emberekké válhattak.

Az iskolák államosítása demokráciánk egyik alapvető kérdése és nem a vallásé. Aki ezt állítaná, hogy a magyar köztársaság kormánya, a magyar demokrácia egyház- és vallásellenes küzdelmet indított el az iskolák államosítása kapcsán, tudva valótlanul állított. Mi a vallásgyakorlatot, az egyházakat a legkisebb mértékben sem kívánjuk a törvénnyel bárminő vallási, egyházi jogában sérteni és érinteni. A közművelődés ügye, az állam ügye.

Egyetlen magyar nevelő, pedagógus se tegyen olyan gesztust, megnyilatkozást, amiből bárki azt következtethetné, hogy a magyar demokrácia nevelői vallásellenesek, az egyházaknak ellenségei.

Erről a helyről minden magyar pedagógust figyelmeztetek arra – a lelkiismereti szabadság teljes tiszteletben tartásával természetesen, mert mindenki lelkiismereti felfogását, filozófiai, vallási meggyőződését a magam részéről tisztelni és tiszteletben tartani kívánom –, hogy mi ellenünk, a magyar köztársaság ellen fordítanak – mégpedig külföldön is terjesztve minden szerencsétlen, könnyelmű megnyilatkozásait, és ezekből a magyar demokrácia ellen fordítható rágalmakat koholnak, ne növeljük a nehézségeket félreérthető

vagy könnyelmű megjegyzésekkel, bizonyos bosszantásokkal. A sérelmeket felejtjük el. Legyünk mi, nevelők a legmagasabb szellemiség hordozói. Bár sérelem, tudom, elég van, ennek ellenére mutassák meg a felekezeti kartársak, hogy ők, a nevelők magasabbra akarnak nézni és emelni a humanizmusnak, a magasabbrendű szellemiségnek igaz képviselőiként."

Ezután hat pontban határozatot fogadott el a nagygyűlés, melyet Lukács Sándor országgyűlési képviselő, a Pedagógus Szakszervezet főtítkárhelyettese terjesztett elő.

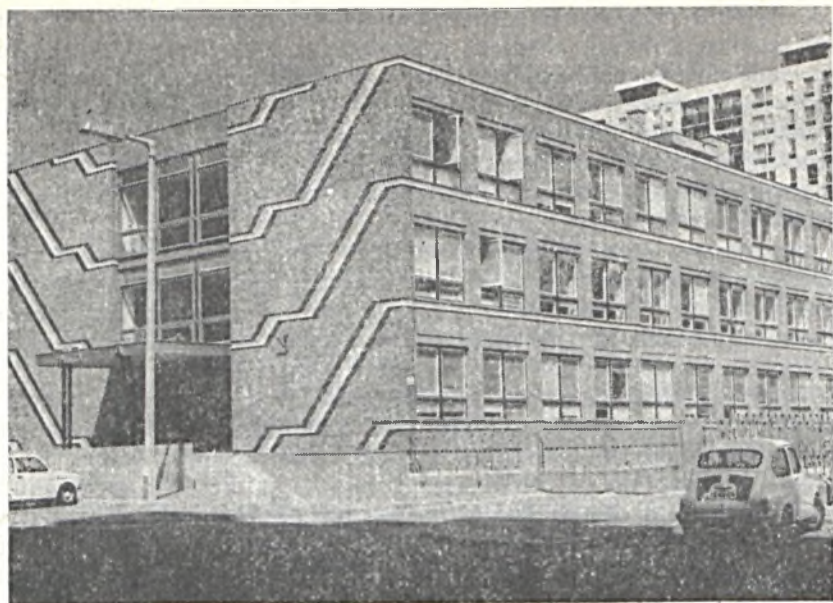
A nagygyűlés után 15 tagú küldöttség kereste fel a miniszterelnököt, hogy átadja a magyar pedagógusok köszönetét a kormányzatnak az államosítás ügyében hozott intézkedésekért és átnyújtsa a nagygyűlés határozatait.

A miniszterelnök képviselőjében Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes és Nógrádi Sándor államtitkár fogadta a küldöttséget.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a tanügyi hatóságok rövid pár nap alatt végrehajtották az összes nem állami tanerők állami szolgálatba való átvételének sokrétű munkáját, és ezek a kartársaink kézhez is kapták kinevezési okmányaikat. A VKM serény munkáját dicsérte az a tény, hogy minden iskola élén az állam által megbízott igazgatók álltak, akik át is vették az iskolákat. Július 1-jén a Központi Illetményhivatal által számfejtett fizetéseket a helyi postahivatal pénztárából megbízólevelük felmutatása ellenében átvették, és a fizetési jegyzékek alapján végre az iskola igazgatójától teljes összegű illetményeiket csorbítatlanul kapták kézhez.

Így tanítás vonalán a pedagógusoknak sikerült elszakadni az egyháztól. Néhányan és mind kevesebben voltak, akik még kényszerből egyelőre megtartották kántori állásukat.

Így jutottunk el 1948. szeptember 1-jéhez, amikor az iskola falára felkerült az ovális alakú címeres tábla s rajta: „Állami Általános Iskola”. Talán soha olyan gyorsan nem kaptuk meg az állami tankönyveket, vezérkönyveket, mint abban az esztendőben. Most már közvetlenül az iskolának érkezett a levél, az újság és mindennemű postai küldemény. Úttörő csapat alakult és szülői munkaközösség. Aztán hajrá, neki a munkának. Nem volt nyolc órai munkaidő, sokszor még a tizenhat sem volt elég.

Pécs, II. sz. Gyakorló Iskola

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

Válogatott irodalomjegyzék

Összeállította: Kerekes Imre

Utmutató a bibliográfia használatához

Szerkezetileg két nagy csoportra oszlik, az elsöben az ország egész területére vonatkozó irodalom csoportosul, a másodikban pedig kizárólag a szűkebb területre, vagyis Baranyára és Pécsre vonatkozó. Az egyes alcsoportok besorolása időrend szerint történt, a tételek pedig egy-egy éven belül betűrendben követik egymást.

A folyóiratoknál a leíráson belül az első szám az évet jelöli, a második a számát (hónapot), a kettőspont után pedig az oldalszám következik. A napilapoknál a pontos dátumot tüntettük fel, a hónapot számmal helyettesítve, a kettőspontot itt is az oldalszám követi.

A leírások egy része másodlagos források alapján történt. Ennek következtében néhol hiányos (pl. könyveknél hiányzik a lapszám, napi- és hetilapoknál a pontos dátum). A hozzáférhető dokumentumok alapján egy részét kiegészítettük.

Államosítási törekvések 1944 előtt

- 1 BÀNHEGYI István: A felekezeti iskoláztatás veszélyei és közoktatási törvényünk hiányai. Pest: Aigner L., 1870. – 124 p.
- 2 Az egyházi befolyástól mentes világi népoktatás, a tanító szervezetek és a tanítóképzés problémái a magyarországi néptanítók első egyetemes gyűlésén. Vass Mátyás és Rákóczy Lajos felszólalásából. = A magyarországi néptanítók első egyetemes gyűlése. Pest: 1870. p. 70–73, 77–82. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1848–1919. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 84–89, 90–92.
- 3 Emlékirat azon kérdés felett: megtartsa-e a kecskeméti r. k. egyház a felekezeti népiskolákat vagy belépjen a községi népiskolákba? Kecskemét: Tóth L. ny., 1875. 29 p.
- 4 LÁNG Lajos: A népoktatás hazánkban 1869–1884. Bp.: MTA, 1886. 72 p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből 8. köz. 7.)
- 5 HALÁSZ Ferenc: Állami népoktatás. Bp.: Atheneum, 1902. (4), 329, (3) p.
- 6 NEMÉNYI Imre: Állami népoktatás. Bp.: Országos Közp. Közs. ny., 1903. 15 p. (Klny. Magyar Közélet)
- 7 HALÁSZ Ferenc: Nemzeti állam és népoktatás. Bp.: Franklin. 1906. 25 p.

- 8 A radikális párt programja. Ingyenes állami népoktatás, nemzetiségi és vallásszabadság. = A Munka Szemléje, 07. 12. 7: 4 = Dokumentumok a magyar nevelés köréből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó. 1979. p. 431–432.
- 9 KEMÉNY János: Népoktatásunk állapota. (Előmunkálat az állami kötelező ingyenes, felekezeti nélküli népoktatás kérdéséhez.) Bp.: Károlyi ny., 1908. 32 p. (Comenius páholy könyvtára 1.)
- 10 KUNFI Zsigmond: Népoktatásunk bűnei. Bp.: Deutsch, 1908. 72. p. (Természet és társadalom 5.)
- 11 Állami, felekezettelen népoktatást. = Új Korszak, 11. 11: 1.
- 12 A védőreform és az állami felekezettelen népoktatás. (2.) 5: Népoktatásunk extenzív fejlődése. = Új Korszak, 11–19: 8–10.
- 13 Állami, felekezettelen népoktatást! = Új Korszak, 13. 3. 7: 1–2. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 450–451.
- 14 HÁDA József: Régi írások. 1848-ban tartott egyetemes tanügyi kongresszus jegyzőkönyve és naplója. Bp.: Markovits és Garai ny., 1913. 80 p.
- 15 A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz., a nevelési és oktatási intézetek köztulajdonba vételéről szóló rendelkezések végrehajtásáról. A Közoktatási Népbiztosság 7. K. N. sz. rendelet. = Tanácsköztársaság, 19. 4. 13. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 519–522.
- 16 KELEN Jolán: A régi és az új iskola. A népnevelés felszabadítása és a kommunista munka és játékközösség a gyermeknevelésben. Bp.: Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919. 8 p.
- 17 A Közoktatásügyi Népbiztosság 6. K. N. sz. rendelete az összes oktatási és kulturális célokat szolgáló épületek igénybevételéről. = Tanácsköztársaság, 19. 4. 9. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. 519 p.
- 18 A nem állami nevelési és oktatási intézetek köztulajdonba vétele. A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendelete. = Tanácsköztársaság, 19. 4. 1. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 517–518.
- 19 OREL Géza: Szociális reformok iskoláinkban. 2. kiad. Bp.: Lampel, 1919. 32 p.
- 20 FODOR Henrik: A magyar iskolaállamosítás múltjából. = Embernevelés, 48. 12: 547–551.
- 21 OSVÁTH Zsuzsa: Államosított iskolát, minden nevelőnek állami hivatal, egységes nemzeti tantervet követeltek 1848 tanárai és tanítói. = Szabad Nép, 48. 5. 23: 6.
- 22 VIHAR Béla: Az első iskolaállamosítás Magyarországon. = Embernevelés, 48. 9: 412–419.
- 23 VINCZE László: A Magyar Tanácsköztársaság közoktatásügyi politikája. Bp.: Közoktatásügyi Kiadó, 1951. 63 p. (Szocialista nevelés könyvtára 24.)
- 24 KÖTE Sándor: A Tanácsköztársaság közoktatásügyi rendeletei. Bp.: PTI, 1957. 184 p.
- 25 A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900–1920. A Tanácsköztársaság iskolapolitikája. Szerk. Kelen Jolán. [Kiad. az] MSZMP Párttörténeti Intézete. Bp.: Kosuth Kvk., 1958. 231 p.

- 26 Az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság iskolai reform tervezete. Szerk. Pásztor József. Bp.: Fővárosi Pedagógiai Szeminárium, 1959. 300 p.
- 27 KÖTE Sándor: A közoktatásügy néhány kérdése a Tanácsköztársaság idején. = Pedagógiai Szemle, 59. 3: 225–252.
- 28 A Magyar Tanácsköztársaság felsőoktatási politikája. = Felsőoktatási Szemle, 59. 3: 132–144.
- 29 PAMLÉNYI Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság kultúrpolitikájáról. = Századok, 59. 1: 109–116.
- 30 Szemelvények a Tanácsköztársaság közoktatási és gyógypedagógiai intézkedéseiből. = Gyógypedagógia, 59. 2–3: 36–42.
- 31 KÖTE Sándor: A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. Bp.: Tankönyvkiadó, 1963. 131 p. 3 t. (Egyetemes neveléstörténet 58–59.)
- 32 BELLÉR Béla: A Magyar Tanácsköztársaság iskolapolitikája. = Pedagógiai Szemle, 69. 3: 218–236.
- 33 KELEMEN Elemér: Somogy megye művelődésügye a Tanácsköztársaság idején. = A Tanácsköztársaság Somogyban. Kaposvár: 1969. p. 199–225.
- 34 KELEN Jolán: A Magyar Tanácsköztársaság iskolareformja. = Pedagógiai Szemle, 69. 3: 195–218.
- 35 KÖTE Sándor: A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikája. = Köznevelés, 69. 1. 10: 25–28.
- 36 PETRIKÁS Árpád: Az iskola demokratizálásáért vívott harc tapasztalatai (1918–19). = Az MSZMP Hajdu-Bihar Megyei Bizottsága jubileumi tudományos ülésszaka. Debrecen. 1969. p. 145–151.
- 37 SZARKA József: A Tanácsköztársaság pedagógia vívmányai és tanulságai. = Magyar Pedagógia, 69. 1–2: 1–6.
- 38 „A szent, a várt szélvész.” Tanulmányok a Tanácsköztársaság közoktatásügyéről. Szerk. Mészáros István. Bp.: Akadémiai Kiadó, 1970. 193 p.
- 39 Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság nevelésügyének köréből. Szerk. Simon Gyula. Bp.: soksz., 1969. 339 p. (A Magyar Pedagógiai Társaság kiadványai 2.)
- 40 VARSÁNYI Péter: Nevelésügy a Tanácsköztársaság idején Hódmezővásárhelyen. = Magyar Pedagógia, 73. 1–2: 145–161.
- 41 BELLÉR Béla: Az 1918/19-es forradalmak közoktatáspolitikája. = Századok, 79. 2: 182–229.
- 42 GYÖRIVÁNYI Sándor: A Tanácsköztársaság az ifjómunkásokért. = Szakmunkásnevelés, 79. 3: 2–3.
- 43 HORVÁTH Antal: Kőszeg iskolaváros közoktatás-történetéből 1918/19. = MTA VEAB Értesítő 1979. 5: 69–86.
- 44 KÖTE Sándor: A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikai törekvései. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. 290 p.
- 45 A Magyarországi Tanítók Szakszervezetének közoktatásügyi programja. = Migray József: Szocializmus és népnevelés. Az oktatásügyi reformjának alapkérdései. Bp.: 1919. p. 115–125. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Köte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 480–485.
- 46 MOLNÁR Károly: Nevelésügyünk a Tanácsköztársaság idején. = MTA VEAB. Értesítő, 1979. 3:170–178.
- 47 MOLMÁR Károly: Nevelésügyünk a Tanácsköztársaság idején = MTA VEAB. Értesítő, 1979. 5:57–67.

- 48 OLÁHNÉ ERDÉLYI Márta: Az 1919-es Tanácsköztársaság iskolai Bizottsága. = Pedagógiai Szemle, 79. 3: 219–227.
- 49 A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikájának alapelvei. = Dokumentumok a magyar nevelés történetéből. Vál. és szerk. Kóte Sándor, Ravasz János. Bp.: Tankönyvkiadó, 1979. p. 501–504.
- 50 VARGA Gábor: Az óvónők és az óvodai pedagógusképzés helyzete a Magyar Tanácsköztársaság idején. = Pedagógusképzés, 79. 1: 86–90.
- 51 VARSÁNYI Péter István: Az iskolák államosításának kérdése Imre Sándor pedagógiai rendszerében. = Magyar Pedagógia, 79. 2: 176–182.
- 52 VIGH Károly: A Tanácsköztársaság művelődéspolitikájáról. = Honismeret, 79. 2: 14–19.
- 53 ZIGÁNY Zoltán: Népoktatásunk reformja. Bp.: 1914, (A Társadalomtudományi Társaság Miskolci Fiókja. p. 3–21. = Dokumentumok a magyar nevelés köréből. Vál. és szerk. Kóte Sándor, Ravasz János. Bp. Tankönyvkiadó, 1979. p. 363–374.
- 54 HERKSCH Agnes, S.: Törekvések a fővárosi iskolák államosítására 1919–1921. = Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII–XX. századi történetéből. Szerk. Mészáros István. Bp.: Akad Kvk., 1980. p. 243–256.
- 55 VARGA László: A Tanácsköztársaság a gyermekekért. = Pedagógiai Szemle, 80. 3: 209–216.

Az oktatásügy fejlődése általában

(Összefoglaló munkák)

- 56 FARAGÓ László: Népi demokrácia – állami iskola. = Köznevelés, 48. 6. 1: 240–242.
- 57 LUKÁCS Sándor: Demokratikus nevelésünk irányelvei – a kongresszusi év programja. Horváth Mihály, Alexits György, Várhegyi György hozzászólásával. = Embernevelés, 48. 7–8: 302–318.
- 58 A magyar köznevelés eredményei a felszabadulás óta. [Kézirat]. Bp.: ONI, 1949. 9 p. (Országos Neveléstudományi Intézet. Pedagógiai előadások 1.)
- 59 GYÖRGY Ernő–NADASZI László stb.: Közoktatásunk 10 éve. Győr: Győr városi és győri Járási Tanács Oktatási Osztálya, 1955. 32 p.
- 60 JÓBORÚ Magda: Oktatásügyünk tíz évéről. = Köznevelés, 55. 7: 146–149.
- 61 ORBÁN Sándor: Az egységes állami iskola megteremtése. = Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Bp.: 1955. p. 543–584.
- 62 FÜLE Sándor: A tanítóképzés újjászervezésének kérdései Magyarországon (1904–1956). Bp.: PTI, 1956. 203 p.
- 63 LACZKÓ Miklós: Népi demokráciánk történetéből. = Történelmi Szemle, 59. 3–4: 424–462.
- 64 FODOR Henrik: Oktatásügyünk forradalmi változásai. = Vasi Szemle, 60 1: 86–95.
- 65 NEMES Dezső: A népi Magyarország fejlődése 1945–1960. = Századok, 60. 1–3: 1–44.
- 66 Neveléstudományunk 15 éve. = Pedagógiai Szemle, 60. 4: 289–296.
- 67 SIMON Gyula: Az iskolaügy fejlődése hazánkban 1945–1960-ig. = Ta-

- tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből 2. köt. Bp.: 1962. p. 5–171.
- 68 Nevelésügyünk húsz éve 1945–1964. Tanulmányok a magyar népi demokrácia neveléstörténetéből. Szerk. Simon Gyula. Bp.: Tankönyvkiadó, 1965. 601 p.
 - 69 SIMON Gyula: Húsz év a magyar iskolaügyben (1945–1965.) = Pedagógiai Szemle, 65. 4: 343–354.
 - 70 Iskolaügyünk 20 éves fejlődését irányító főbb útmutatások, jogszabályok. = Pedagógiai Szemle, 65. 4: 355–365.
 - 71 HORVÁTH Márton: Közoktatási rendszerünk 1945–48 között. = Pedagógiai Szemle, 68. 3: 225–232.
 - 72 100 éves a kötelező népoktatás. (Tanulmányok.) Szerk. Arató Ferenc. Bp.: Tankönyvkiadó, 1968. 243 p.
 - 73 A magyar művelődésügy 25 éve. Bp.: Művelődésügyi Minisztérium, 1970. 122 p.
 - 74 Neveléstörténeti tanulmányok. Szerk. Kóte Sándor. Bp.: 1971. 447 p. 16 t. (A Magyar Pedagógiai Társaság kiadványai 7.)
 - 75 VERESS Judit: A magyar iskolarendszer fejlődésének vázlata (1945–1969.) = Mai iskolarendszerünk fejlődése. Bp.: Tankönyvkiadó, 1972.
 - 76 ARATÓ Ferenc: Egység, központosítás, államosítás közoktatásunkban. (Történeti vázlat.) = Pedagógiai Szemle, 73. 7–8: 727–740.
 - 77 GÁBRIS József: Negyedszázada államosították az iskolákat. = Új Forrás, 73. 2: 77–88.
 - 78 JÓBORÚ Magda: Tervek a középiskola megreformálására a felszabadulás utáni években. = Pedagógiai Szemle, 74. 5: 410–418.
 - 79 Az oktatás egységesítése, demokratizálása, államosítása. 1777–1973. Bibliográfia. Szerk. Dobicz János. Bp.: OPKM, 1974. 71 p.
 - 80 HORVÁTH Márton: A népi demokrácia közoktatási rendszere. (1945–1948). Bp.: Tankönyvkiadó, 1975. 248 p.
 - 81 KISS Árpád: 30 év legfontosabb oktatáspolitikai törekvései. = Pedagógiai Írások. 1975. Szerk. Regős János. Szombathely: Vas Megyei Tanács, 1975.
 - 82 Magyar Pedagógiai Irodalom. Bibliográfia. Önálló kiadványok 1945–58. Szerk. Valér Pálné. Bp.: OPKM, 1975. 597 p.
 - 83 TURGONYI Júlia: A demokratikus iskoláért (1945–1948). = Szülők és nevelők. (A szülői munkaközösség 30 évének története). Szerk. Révai Lili, Gál Erzsébet, Majzik Lászlóné. Bp.: Kossuth Kvk., 1975.
 - 84 VASKÓ László: A felszabadulás utáni tanügyigazgatás első tíz éve. = Magyar Pedagógia, 75. 3: 304–311.
 - 85 ARATÓ Ferenc: Az államosítás történetének válogatott bibliográfiája. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. p. 251–261.
 - 86 CSENDE Béla: Békés – Tarhos: Az első magyar állami énekiskola élet-története 1946–1954. Békés: Városi Tanács V. B., 1976. 140 p. 44 t.
 - 87 HORVÁTH Márton: A világnézeti, pedagógiai és szervezeti egység kérdései a közoktatásban a „fordulat” éve táján. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. p. 11–22.
 - 88 GULYÁS Antal: Fejér megye népoktatása 1945–48 között. = Ma és holnap, 78. 2: 172–196.
 - 89 DANCS Istvánné: Az iskolák államosítása. = Bevezető. Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Összeáll. Dancs Istvánné. Bp.: Kossuth Kvk., 1979. p. 37–61.

- 90 Az iskolák államosítása. (Dokumentumok.) = Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Összeáll. Dancs Istvánné. Bp.: Kosuth KvK., 1979. – p. 743–826.
- 91 JÓBORÚ Magda: Köznevelésünk felszabadulás utáni történetének néhány kérdése (1948–1850). = Pedagógiai Szemle, 79. 10: 867–876, 79. 11: 963–972.
- 92 MERVÓ Zoltánné: Az egységes állami iskolarendszer megszervezése a felszabadult Bihar megyében (1944 október – 1948.) = Hajdu-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve 1979: 149–161.
- 93 MOLNÁR Károly: Nevelésügyünk a felszabadulás után. = MTA VEAB Értesítő, 79. 1: 208–214.
- 94 AUGUSZT József: A siófoki járás oktatásügye 1948–1972. = Iskolai Szemle, 80. 3: 66–72.
- 95 GERGELY Ferenc: Baja népoktatásának főbb kérdései 1944–1948 között. Baja: Türr Múzeum, 1980. 60 p. (A bajai Türr István Múzeum kiadványai 24.)
- 96 KOMÁROMY László: A magyar oktatás a statisztika tükrében: 1945–1980. Bp.: Tudományszerv. és Inform. Int. 1980. 92 p.
- 97 SZÉP Zsófia: Az oktatási ráfordítások jellemzői és alakulásuk Magyarországon 1945–77-ig. Bp.: MM Vezető- és Továbbk. Int. 1980. 93 p. (Az oktatásügyi irányítás elméleti és gyakorlati kérdései 4.)
- 98 VASKÓ László: A köznevelésügy fejlődése a tiszántúli tankerületben 1944–1950. Debrecen: KLTE, 1980. 403 p. (Opera Facultatis Universitatis de Ludovico Kossuth nominatae 2.)
- 99 VASKÓ László: Közoktatáspolitikánk főbb kérdései a felszabadulás után. = MTA VEAB Értesítő, 80. 3: 294–314.
- 100 KÁROLY István: A sárospataki tanítóképzés történetének jelentősebb állomásai 1945-től napjainkig. = Sárospataki pedagógiai füzetek. 1981: 20–45.
- 101 KISS Mária: Körmend oktatásának helyzete 1945–1960. = Levéltári Évkönyv 1982: 205–239.
- 102 LUKÁCS Sándor: Iskolapolitikánk a felszabadulást követő években. = Valóság, 82. 8: 35–50.
- 103 SALLAI József: A közoktatás néhány kérdése Nyíregyházán a felszabadulást követő években. = Acta Academiae Pedagogiae Nyiregyhasiensis. Történettudomány. 1982. 107–111.
- 104 LÁZAR György: Szlovák iskolaügy Magyarországon (1945–49.) = Századok, 83. 6: 1359–1375.
- 105 Magyar Pedagógiai Irodalom. Bibliográfia. Folyóiratcikkek 1945–50. Szerk. Valér Pálné. Bp.: OPKM, 1983. 420 p.
- 106 Négy évtized oktatási dokumentumaiból. = Köznevelés, 84. 10. 5: 7–8, 10. 19: 7–10, 12. 21: 11–13.
- 107 KÖPECZI Béla: A magyar oktatás negyven éve. = Pedagógiai Szemle, 85. 4: 293–298.
- 108 MEZEI Gyula: A közoktatás irányításának alakulása a felszabadulás után. = Pedagógiai Szemle, 85. 4: 318–334.
- 109 Négy évtized oktatási dokumentumaiból. = Köznevelés, 85. 1. 11: 6–8, 2. 1: 8–10, 2. 15: 10–12.
- 110 OROSZY Zoltán: A zalaegerszegi általános iskolák negyedszázados története 1945–1970. Zalaegerszeg: Zala Megyei Levéltár, 1985. 92 p. (Zalaegerszegi füzetek 4.)

- 111 SZÜCS Ágnes: Dokumentumok köznevelésünk történetéből 1945–1984. = Magyar Pedagógia, 85. 2: 130–154.
- 112 VARGA Gyula: Általános iskoláink négy évtizede. = Iskolai Szemle, 85. 1: 65–73.
- 113 VESZELY László: A közoktatásügyi igazgatás helyzete a felszabadulást közvetlenül követő években. = Megyei Pedagógiai Körkép, 85. 1: 27–37.
- 114 MATUSS Lászlóné: Az alsófokú iskoláztatás néhány kérdése Dunapentlén 1907–1948 között. = Ma és holnap, 86. 2: 279–290.

Felekezeti iskolák

- 115 GRÓSZ József: A magyar iskola adja meg Istennek, ami Istené. = Új Ember, 45. 8: 1–2.
- 116 A nem állami tanítók nyugdíjúgye. = Dunántúli Népszava, 45. 8. 24: 4.
- 117 BERESZTÓCZY Miklós: Egyházunk és iskoláink. Bp.: ny. n., 1946. 24 p. (Új Ember kiskönyvtára 1.)
- 118 BETHLEN Oszkár: Kik veszélyeztetik az egyházi iskolákat? = Szabad Nép, 46. 1. 19: 1.
- 119 A Biboros-Hercegprimás kalocsai beszéde 12.000 szülő előtt. – Memorandum a miniszterelnökhöz . . . = Új Ember, 46. 23: 1–2.
- 120 A demokráciaellenes mozgalmakat az egyházi iskolákban is üldözni fogják – mondotta a kultuszminiszter. = Szabad Nép, 46. 1. 28: 4.
- 121 Az egyházi iskolák a kultuszminisztérium felügyelete alatt. = Szabad Nép, 46. 5. 11: 3.
- 122 A falusi tanítók helyi javadalmi ügyeit kivizsgálták. = Független Nép, 46. 11. 20: 2.
- 123 A falusi tanítók súlyos helyzete. = Dunántúli Népszava, 46. 9. 24: 4.
- 124 KERESZTURY Dezső: A magyar műveltséggel ellentétben áll az egyházi iskolák megszüntetése. = Független Nép, 46. 6. 14: 1.
- 125 KIRÁLY István: Társadalmi fejlődés és egyházi iskolák. = Embernevelés, 46. 5–6: 203–209.
- 126 „A kultuszminiszter védje meg a katolikus iskolákat.” Katolikus szülők küldöttsége Keresztury miniszternél. = Új Ember, 46. 24: 4.
- 127 [Mindszenty József hercegprimás 1946. május 4-én kelt körlevele a magyar püspöki kar nevében a hívekhez a katolikus iskolákról és a kötelező hitoktatásról]. Esztergom: Laiszky ny., 1946. 6 p.
- 128 A szülő, az állam és az egyház s a gyermek iskoláztatásának joga. A Biboros-Hercegprimás a Szent István Akadémia jubiláris közgyűlésén. = Új Ember, 46. 23: 3.
- 129 Tiltakozás az egyházi iskolákat ért támadások ellen. = Független Nép, 46. 6. 1: 1.
- 130 Tiltakozik a közvélemény a felekezeti iskolákat ért támadások ellen. = Független Nép, 46. 6. 2:1.
- 131 VÁSÁRHELYI Miklós: Egyházi iskolák. = Szabad Nép, 46. 5. 26: 3.
- 132 Azonnali intézkedésket követelt három vármegye felekezeti tanítósa, sérelmei orvoslására. = Pedagógus Értesítő, 47. 12. 1: 2.
- 133 BECKER Vendel: A katolikus iskolaügy a demokratikus Magyarországon. Szeged: Szt. Gellért ny., 1947. 105 p.
- 134 BERESZTÓCZY Miklós: A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium katolikus (1.) Ügyosztályának története 1867–1947. Bp.: Kapucinus ny., 1947 124 p.

- 135 BUKOVINSZKY Ferenc: Mit tegyen az egyház a középiskoláiért? = *Evangélikus Nevelő*, 47. 1: 14–16.
- 136 A felekezeti tanítóság sérelmeivel foglalkozott a tanítói tagozat vezetősége. = *Pedagógus Értesítő*, 47. 12. 15: 11.
- 137 JÁSZAY Ilona: Állami és egyházi kollégiumok Budapesten. = *Valóság*, 47. 1: 323–327.
- 138 Még a héten megjelenik a rendelet a nem állami tanszemélyzet nyugdíj-ellátásának kiterjesztéséről. = *Dunántúli Népszava*, 47. 12. 11: 3.
- 139 Radvánszky Albert 1947. ápr. 25-én Budapesten az egyetemes közgyűlésen elhangzott megnyitó beszéde valamint a fakultatív vallásoktatás tárgyában hozott határozata és ünnepélyes nyilatkozata. Bp.: *Evangélikus Egyetemes Egyház*, 1947. 8 p.
- 140 RAVASZ László: Ellensége vagyok a szellemi monopóliumnak. = *Új Ember*, 47. 9: 5.
- 141 A Szombathelyi Római Katolikus Egyházmegye római katolikus iskolái. *Sabariae*: Typ. Martineum, 1947. 48 p.
- 142 VEÖREÖS Imre: Egyház és iskola. = *Evangélikus Nevelő*, 47. 1: 3–4.
- 143 Ahol még olvasni sem tanulnak meg az egyházi iskolákban a gyerekek. = *Magyar Nap*, 48. 6. 3: 3.
- 144 Aláírás nélküli körlevél szabotázásra szólítja fel a katolikus tanítókat. = *Szabad Nép*, 48. 5. 26: 5.
- 145 Amikor Mindszenty József állami iskolákat szervezett felekezeti iskolák helyett. = *Szabad Nép*, 48. 5. 29: 3.
- 146 BECKER Vendel: Az isolaterhek arányosítása és a szülők szerepe a demokratikus katolikus iskolákban. Szeged: Szt. Gellért ny., 1948. 10 p.
- 147 A győregyházmegyei római katolikus főhatóság alá tartozó tanintézetek az 1947. évben. Győr: Alap ny., 1948. 80 p.
- 148 HORVÁTH Sándor: Az Egyház jogi helyzete és szerepe a nevelésben. = *Vigilia*, 48. 6: 321–329.
- 149 Iskoláink körül. = *Új Ember*, 48. 10: 6.
- 150 A katolikus tanítókért... Még az idén életbelép az új rendszabályzat. = *Új Ember*, 48. 10: 6.
- 151 Katolikus Tanügyi Tanács. Rendeleték, közlemények, pályázatok 1946–47. 1–17. sz. 1948. 1–4. sz. Bp.: ny. n. 1946–48. 21 db.
- 152 MENCZ Sebestyén: Az iskolaszékről. = *Evangélikus Iskola*, 47/48. 3: 11–14.
- 153 Minden eszközzel megvédik a felekezeti nevelők szabadságát az egyházi hatóságok üldözésével szemben. = *Független Magyarország*, 48. 24: 3.
- 154 Minden felekezeti pedagógus állami státusba kerül. = *Dunántúli Napló*, 48. 5. 21: 1.
- 155 ORTUTAY Gyula: Az állami iskolákban lényegesen jobb az oktatás, mint a felekezetiekben. = *Szabad Nép*, 48. 2. 6: 4.
- 156 ORTUTAY Gyula: A magyar állam a felekezeti tanerők védelmében. = *Pedagógus Értesítő*, 48. 11: 5.
- 157 OTTLYK Ernő: Egyházi iskolafenntartói jog 1–3. = *Evangélikus Nevelő*, 48. 4: 251–254, 48. 5: 280–282, 48. 6: 298–301.
- 158 SINKÓ Ferenc: Szerzetesek iskola nélkül. = *Új Ember*, 48. 39: 3.
- 159 Szerzetesek állami alkalmazása. = *Új Ember*, 48. 30: 3.
- 160 Sztrájkra és felekezeti iskolák vagyonának eltulajdonítására akarják rábírní a katolikus pedagógusokat. = *Dunántúli Napló*, 48. 5. 26: 5.

Megegyezési kísérletek az egyes felekezetekkel

- 161 (a. i.): A református tantestületek lelkesen helyeslik az iskolák államosítását. = Népszava, 48.5.20:6.
- 162 Aláírták a kormány és az izraelita hitfelekezet között kötött egyezményt. = Szabad Nép, 48.12.8:2.
- 163 Befejezés előtt a tárgyalások a protestáns egyházakkal. Néhány nap múlva indulnak a megbeszélések a klerussal is. = Magyar Nap, 48.5.23:1.
- 164 Egyezmény a kormány és az evangélikus egyház között. = Evangélikus Élet, 48.3:3.
- 165 Az egyházi iskolák államosításáról kötött békés megegyezést elfogadta a református zsinat. = Szabad Nép, 48.6.15:11.
- 166 Ha katolikus részről nem hajlandók tárgyalni, akkor megegyezés nélkül is megvédjük a demokrácia döntő fontosságú érdekeit. = Dunántúli Napló, 48.6.13:2.
- 167 A Luther Szövetség állásfoglalása az iskolák államosítása mellett, a demokráciaellenes uszítás ellen. = Szabad Nép, 48.6.13:14.
- 168 Megegyezés jött létre a református egyház és az állam között az iskolák kérdésében. = Szabad Föld, 48.23:3.
- 169 Megkezdődtek a tárgyalások a katolikus egyházzal. = Dunántúli Napló, 48.7.2:3.
- 170 A minisztertanácson bejelentették: A kormánybizottság és a református egyház között létrejött a békés megegyezés az iskolák államosításáról. = Szabad Nép, 48.5.29:1.
- 171 Az Országos Luther Szövetség elismeri, hogy az államnak jogában áll az iskolák államosítása. = Dunántúli Napló, 48.6.13:3.
- 172 A református egyház hozzájárult az iskolák államosításához. = Népszava, 48.5.29:3.
- 173 A református egyház tudomásul vette az iskolák államosítását. = Független Néplap, 48.5.29:1.
- 174 A református egyházzal kötött megegyezés részletei. = Szabad Nép, 48.6.17:2.
- 175 A református zsinat és az evangélikus közgyűlés az állam és az egyház megegyezése mellett döntött. = Népszava, 48:6.15:2.
- 176 A református zsinati tanács a megegyezés mellett. = Népszava, 48.6.4:3.
- 177 Ünnepelesen aláírták az egyezményt a magyar demokrácia kormánya, a református és unitárius egyházak között. = Szabad Nép, 48.10.8:3.
- 178 Az állam és egyház viszonyának okmányai. = Református Egyház, 49.2:9–14.

Küzdelem az iskolák államosításáért

- 179 ERDEI János: Az új magyar közoktatás tervezete. Makó: Csanád megyei Nevelők Szakszervezete, 1945. – 16 p.
- 180 Az egyházi iskolák államosítását követeli a partizánkongresszus határozati javaslata. = Szabad Nép, 46.5.16:2.
- 181 SZENTMIHÁLYI János: Demokratikus iskolapolitika. = Társadalmi Szemle, 46:40–45.
- 182 ALEXITS György: Köznevelésünk demokratizálásának alapproblémái. = Társadalmi Szemle, 47.1:40–48.

- 183 ANGYAL János: A demokráciában az iskola is a népé. = Továbbképzés és demokrácia. (A nevelők továbbképzését irányító tanulmányok.) Szerk. Kemény Gábor. Bp.: VKM Nevelésügyi Oszt., 1947.
- 184 MADAS László: A tanszerkészítés államosításáról. = Pedagógiai Értesítő, 47.9:10.
- 185 Akik a néppel tartanak – akik ellene... Rendezzék az egyházi iskolák ügyét! = Magvető, 48.8:3.
- 186 ALEXITS György államtitkár: Nem tűrjük, hogy a feudális béklyók gúzsbakössék a magyar ifjúságot. = Dunántúli Napló, 48.6.6:2.
- 187 Bakonykút után a tanoncfronton támad az egyházi reakció. = Népszava, 48.5.14:2.
- 188 A bakonykúti plébánost és a felekezeti iskolák államosítását üdvözik a Stephaneum dolgozói. = Szabad Nép, 48.5.23:6.
- 189 BÉKI Ernő: A demokratikus köznevelésért. Bp.: Kalász ny., 1948. – 35 p.
- 190 BIZÓ Gyula: Pedagógusok a fekete reakció ellen. = Pedagógus Értesítő, 48.22:2–3.
- 191 Demokráciaellenes körleveleket küldött szét a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége. = Szabad Nép, 48.5.23:6.
- 192 A dolgozó nép a felekezeti iskolák államosítása mellett. = Szabad Nép, 48.5.26:5.
- 193 A dolgozó nép követeli az egyházi iskolák államosítását. = Népszava, 48.5.25:3.
- 194 Dolgozók az iskola államosítása mellett. = Szabad Nép, 48.5.30:11.
- 195 A dolgozók csak az államosított iskolákra bízzák gyermekeiket. = Népszava, 48.6.1:5.
- 196 Az egyházi iskolák államosításáért folyó harc máris eldőlt. Révai József hatalmas előadása a Sportszarnokban tartott értelmiségi nagygyűlésen. = Szabad Nép, 48.5.30:3–4.
- 197 Az egyházi terror megszüntetését követelik a katolikus pedagógusok. Sürgetik iskoláik államosítását. = Magyar Nap, 48.5.16:1.
- 198 FARAGÓ László: Demokrácia és nevelés. (Tanulmányok.) Bp.: Budapesti Irod. Int. 1948. – 232 p. (Új könyvtár 34.)
- 199 Győr katolikus pedagógusai követelik a felekezeti iskolák államosítását. = Szabad Nép, 48.5.15:5.
- 200 György István: Mégis egyre nő az államosítás tábora. = Független Magyarország, 48.23:3.
- 201 Az iskolák államosítása a nép érdeke. = Dunántúli Napló, 48.5.27:2.
- 202 A katolikus cserkészisztek az iskolák államosítása mellett. = Népszava, 48.4.8:6.
- 203 A katolikus pedagógusok Mindszenty fenyegetései ellenére lelkesedéssel üdvözik a felekezeti iskolák államosításának tervét. = Szabad Nép, 48.5.14:3.
- 204 KOVÁCS Péter: Miénk a föld, miénk a gyár, legyen miénk az iskola is! = Pedagógus Értesítő, 48.12:9–10.
- 205 LUKÁCS Sándor: A következő lépés. = Pedagógus Értesítő, 48.10:1–3.
- 206 LUKÁCS Sándor: A magyar népoktatás időszerű kérdései. = Társadalmi Szemle, 48.4–5:328–339.
- 207 Ma már csak Magyarországon és Franco Spanyolországában működnek állami pénzen fenntartott egyházi iskolák. A pedagógus társadalom bátran kiáll a felekezeti iskolák államosítása mellett. = Szabad Nép, 48.5.20:3.

- 208 A magyar demokrácia szilárd elhatározása az iskolaügy demokratikus egységesítése. = Népszava, 48.5.19:3.
- 209 A magyar nép akaratából június végén törvénnyé lesz az iskolák államosítása. = Szabad Nép, 48.5.27:3.
- 210 Megmozdultak a magyar asszonyok gyermekeik védelmében az iskolák államosításáért. = Szabad Nép, 78.5.27:3.
- 211 MIKLER Károly: Az állam, az egyház és az iskolák államosítása. = Evangélikus Élet, 48.1:5.
- 212 Minél előbb törvény legyen az iskolák államosítása. = Független Magyarország, 48.24:7.
- 213 Munkások, tanítók, orvosok követelik az egyházi iskolák államosítását. = Szabad Nép, 48.5.25:5.
- 214 Nem a vallás vagy az egyház elleni támadásról van szó. = Szabad Nép, 48.6.3:7.
- 215 Nem az egyház, hanem a reakció ellen harcolnak. Dobi, Ortutay, Veres és Darvas miniszterek az iskolák államosításáról. = Szabad Nép, 48.6.15:12.
- 216 „Nem vétkezem, ha tanult emberré nevelem a gyermekemet.” Ötszáz mátészalkai parasztszülő állásfoglalása az iskolák államosítása mellett. = Szabad Föld, 48.24:7.
- 217 NON György: Miénk lesz az iskola. = Szabad Nép, 48.6.5:7.
- 218 Az ország minden részén állást foglaltak az iskolák államosítása mellett. = Szabad Nép, 48.5.21:5.
- 219 ORTUTAY [Gyula]: A templom ne legyen színhelye a demokrácia elleni támadásnak. Nagy megdöbbenéssel fogadta a katolikus közvélemény Mindszenty provokációját. = Független Magyarország, 48.21:1-2.
- 220 ORTUTAY Gyula: A templomokban ne folytassanak politikai izgatást. = Szabad Nép, 48.1.13:4.
- 221 Ortutay Gyula kultuszminiszter bejelentette az egyházi iskolák államosítását. = Dunántúli Napló, 48.5.16:1.
- 222 Ortutay kultuszminiszter bejelentette: A magyar állam megvédi és alkalmazásba veszi a fenyegetett felekezeti tantereket. Megindulnak a tárgyalások az egyházakkal az iskolák államosítása ügyében. = Szabad Nép, 48.5.16:3.
- 223 Ortutay kultuszminiszter nyilatkozata az iskolák államosításáról. = Független Néplap, 48.5.16:1.
- 224 Pedagógusok, diákok, üzemek követelik az iskolák államosítását. = Szabad Nép, 48.5.23:6.
- 225 Pócspetri. = Pedagógus Értesítő, 48.12:10.
- 226 Pócspetri tanulságai. = Magvető, 48.11:3.
- 227 Révai József az egyházi iskolák államosításának kérdéséről. = Március Tizenötödike, 48.17:2-3.
- 228 Révai József nagy beszéde az egyházi iskolák államosításáról és a Mindszenty-politikáról. = Magyar Nap, 48.5.30:1.
- 229 A soproni Nemzeti Bizottság felhívása az iskolák államosításáról. = Független Magyarország, 48.22:3.
- 230 Szabad hazában szabad iskolát. = Pedagógus Értesítő, 48.11:6-8.
- 231 Szabad népnek szabad nevelőket. = Embernevelés, 48.6:241-244.
- 232 120 000 ifjúmunkás követeli az egyházi iskolák államosítását. = Szikra, 48.6:1.

- 233 Újabb tömeges állásfoglalások követelik az iskolák államosítását. = Népszava, 48.5.26:5.
- 234 Az Újságíró Szövetség az iskolák államosításáért. = Szabad Nép, 48.6.2:9.
- 235 A vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskolák államosításáról. = Köznevelés, 48.5.15:223.
- 236 A Viharsarok 1400 pedagógusa az államosítás mellett. = Szabad Nép, 48.5.19:3.
- 237 KELEMEN Elemér: Az államosítás történeti előzményei Somogyban. = Somogy, 73.1:82–88.
- 238 LUKÁCS Sándor: Az iskola mindnyájunké. Harcok az egyházi iskolák államosításáért 1945 előtt és után. = Világosság, 73.12:728–735.
- 239 M. B.: Pedagógusgyűlés az államosításért. = Somogyi Néplap, 73.5.11:5.
- 240 REGÓS János: Adalékok a Vas megyei iskolák államosításának történetéhez. = Pedagógiai Szemle, 73.6:507–515.
- 241 VASKÓ László: Az iskolák államosításáért folyó küzdelem a debreceni tankerületben. = Magyar Pedagógia, 73.4:406–420.
- 242 VOKSÁN József: Szakszervezeti mozgalmunk az iskolák államosításáért. = Pedagógiai Szemle, 73.6:501–506.
- 243 SZECSKÓ Károly: Az MDP harca az iskolák államosításáért Heves megyében. = Archivum, 74.2:87–106.
- 244 BOLLA József: Az egységes állami iskolák kialakulása Győr-Sopron megyében. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 107–114.
- 245 GÁBRIS József: Küzdelem az egységes iskolarendszerért, az államosításért Komárom megyében. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 142–157.
- 246 MÁRNAI Miklós: A Pedagógusok Szakszervezete az államosításért a Tósziget, Csiliközi járásban. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 216–219.
- 247 MEZEI Gyula: A fővárosi államosítás krónikája. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 65–74.
- 248 VASKÓ László: Az egységes állami iskola megteremtése Hajdú-Bihar megyében. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 115–128.
- 249 SZAJER József: A soproni alsófokú felekezeti iskolák államosításáért folyó harc emlékei (1945–1948.) = Soproni Szemle, 78.2:143–150.
- 250 KÖTELES Lajos: Az oktatásügy demokratikus átalakításának kezdetei Békés megyében (1944–1947.) = Békés Élet, 84.4:435–446.

Az államosítási törvény vitája a parlamentben

- 251 Elfogadta a minisztertanács a felekezeti iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. = Szabad Nép, 48.6.12:2.
- 252 Este szavaz a parlament az iskolatörvényről. = Magyar Nap, 48.6.17:1.
- 253 Az iskola a népé. Történelmi ülésen megszavazta az országgyűlés az egyházi iskolák államosítását. = Népszava, 48.6.17:1–2.
- 254 Az iskolák államosításának vitája az országgyűlésen. = Köznevelés, 48.6:15:mell.1–4.
- 255 Június 17-től a nép kezében van minden iskola. Az Országgyűlés megszavazta az iskolák államosításáról szóló törvényt. Továbbra is kötelező a hitoktatás. = Magvető, 48.12:1.

- 256 Kedden nyújtják be az országgyűlésen az egyházi iskolák államosításának törvényjavaslatát. Zár alá vették a nem állami iskolák vagyontárgyait. = Népszava, 48.6.12:3.
- 257 A képviselőház óriási többséggel, viharos lelkesedéssel elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. = Mohácsi Újság, 48.6.20:1.
- 258 Lg: Az iskolák államosítása az országgyűlés előtt. = Szabad Nép, 48.6.16:1.
- 259 Ma dönt az országgyűlés az iskolák államosításáról. = Szabad Nép, 48.6.16:1.
260. A parlament elé terjesztették az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot. = Dunántúli Napló, 48.6.16:1.
- 261 A parlament óriási többséggel, viharos lelkesedéssel elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. = Dunántúli Napló, 48.6.17:1.
- 262 Törvény lett az iskolák államosítása. Barankovics és Schlachta provokációival szemben az országgyűlés óriási többsége megszavazta a törvényjavaslatot. = Szabad Nép, 48.6.17:1-2.
- 263 BALOGH Sándor: Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944-1948. (Dokumentum gyűjtemény). Bp.: Gondolat, 1980. - 509 p.

Törvények, rendeletek

- 264 Eldölt a százéves nagy per. [Az 1948: 33 tc. tárgyalása 1948. jún. 16-án.] Bognár József előadói beszéde. Katona Jenő, Bóka László stb. [hozzászólása]. = Embernevelés, 48.7-8:338-353
- 265 1948. évi XXXIII. törvénycikk. = Köznevelés, 48.6.15:mell.4 p.
- 266 A Magyar Köztársaság kormányának 1820/1947. ME sz. rendelete a Magyar Állami Szénbányák R.T. általános és népiskoláinak államosítása tárgyában. = Köznevelés, 47.5:33 (mell.)
- 267 A Magyar Köztársaság kormányának 11.000/1947. korm. sz. rendelete az állami kezelésbe vett nehézipari vállalatok által fenntartott általános iskolák államosítása tárgyában. = Köznevelés, 47.20:177 (mell.)
- 268 8000/1948. VKM számú rendelet a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában rendelkező 1948: XXXIII. tc. végrehajtásáról. = Köznevelés, 48.7.1:117-120.
- 269 A vallás- és közoktatásügyi miniszter 8000/1948. VKM sz. rendelete a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában rendelkező 1948. XXXIII. tc. végrehajtásáról. = Magyar Közlöny, 48.144. sz.

Az államosítás végrehajtása

- 270 Államosították a bányaiskolákat. = Pedagógus Értesítő, 47.4:10.
- 271 A bányák iskoláinak államosítása. = Szabad Nép, 47.2.14:5.
- 272 Aminek következnie kell. = Új Ember, 48.24:1.
- 273 Az analfabétizmustól a - nulláig. Tallózás az államosítási törvényjavaslat vitájának megállapításai között. = Új Ember, 48.32:1.

- 274 Az anyák nagyarányú segítő akcióval támogatják az államosított iskolák tanulóit. = Szabad Nép, 48.6.18:7.
- 275 Boldog örömmel köszöntjük az iskolák államosítását. = Dunántúli Napló, 48.6.18:2.
- 276 CSATÓ István: A szombathelyi püspök feloldotta egyházi esküjük alól a pedagógusokat. Teljes rendben folyik az iskolák átvétele. = Magyar Nap, 48.6.19:1.
- 277 A demokratikus kormány védelme alatt. Szakszervezetünk küldöttsége Dinnyés miniszterelnöknél és Rákosi miniszterelnök-helyettesnél. = Pedagógus Értesítő, 48.12:1-3.
- 278 Eldölt a százéves nagy per. = Embernevelés, 48.7-8:338-353.
- 279 Életbelépett az új iskolai törvény. = Dunántúli Napló, 48.6.18:3.
- 280 Elkülönítik az egyházi épületrészeket az állami iskoláktól. = Dunántúli Napló, 48.7.30:3.
- 281 FARAGÓ László: Iskolaállamosítás és valláserkölcsi nevelés. = Köznevelés, 48.24:614-617.
- 282 A felekezeti iskolák egész tanszemélyzetét átveszik. = Szabad Nép, 48.6.25:3.
- 283 A győzelem napja. 4000 pedagógus nagygyűlésen ünnepelte a felekezeti iskolák államosítását. = Pedagógus Értesítő, 48.13:1-7.
- 284 - h -: Az államosítás után. = Pedagógus Értesítő, 48.13:9-10.
- 285 Az iskola a népé. Kiadja a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete. Bp.: 1948. - 14 p.
- 286 Az iskola a népé, a nép az állam. = Szikra, 48.9:1.
- 287 Az iskolák államosítása. Bp.: VKM, 1948. - 128 p.
- 288 Az iskolák államosítása. = Köznevelés, 48.12:281.
- 289 Az iskolák államosítására vonatkozó törvény végrehajtási utasítása. = Népszava, 48.6.27:4.
- 290 A katolikus ifjúság vezetőinek konferenciája az iskolák államosítása mellett foglalt állást. = Szabad Nép, 48.6.20:2.
- 291 A kormány valamennyi szerzetes pedagógust átvett, hogy tanítsanak. = Független Néplap, 48.8.10:1.
- 292 A kormány zár alá vette a nem állami iskolák és tanulóotthonok épületeit és berendezéseit. = Dunántúli Napló, 48.6.12:3.
- 293 Kovács Sándor szombathelyi püspök körlevélben utasította a katolikus tanítókat a felekezeti iskolák átadására. 4474 iskolában jelentek meg az átvevő bizottságok. = Szabad Nép, 48.6.19:2.
- 294 A kultuszminiszter köszönetet mondott a szervezeteknek és magánszemélyeknek, akik az iskolák államosítása körüli harcban támogatták. = Szabad Nép, 48.6.23:2.
- 295 A magyar tudományos intézmények fejlettségéről, az egyházi iskolák államosításáról, a népi kollégiumok világraszóló példájáról beszélt Julian Huxley, a világhírű tudós. = Szabad Nép, 48.6.16:6.
- 296 Megjelent az iskolák államosításáról szóló törvény végrehajtási utasítása. = Dunántúli Napló, 48.6.27:2.
- 297 Megkezdődött az iskolaállamosítási törvény végrehajtása. = Szabad Nép, 48.6.18:7.
- 298 Négyezer pedagógus ünnepelte felszabadulását. Nagygyűlés a Sportcsarnokban. Küldöttség Szakasits elvtárs miniszterelnök-helyettesnél. = Szabad Nép, 48.6.18:7.

- 299 Nyitott szemmel... Az iskolák államosítása. Bp.: Magyar Ifjúság Népi Szövetsége Diákszövetség, 1948. – 32 p.
- 300 Ortutay Gyula: „Nem az egyházi élet gyengül, hanem a magyar nép erősödik az iskolák államosításával. = Szabad Föld, 48.21:3.
- 301 Ortutay kultuszminiszter a demokratikus népoktatásról. = Dunántúli Napló, 48.6.22:1.
- 302 A pedagógus szerzetesek nagy része tanítani akar az állami iskolákban. Pénzjutalmat kapnak a jó munkát végzett felekezeti tanítók. = Népszava, 48.6.22:1.
- 303 Repülőbizottságok indultak az egyházi iskolák átvételére. A kultuszminiszter nyilatkozata az iskolatörvény megszavazása után. = Magyar Nap, 48.6.18:1.
- 304 RÓKA Gedeon: Az egyházi iskolák államosítása. = Gyermeknevelés, 48.6:1–4.
- 305 SZABOLCSI Miklós: Az iskolák államosítása után. = Köznevelés, 48.7.1:289.
- 306 Számba veszik az egyházi iskolák hiányait. = Magyar Nap, 48.6.20:8.
- 307 Tiltakozások [az egyházi iskolák államosítása ellen.] = Új Ember, 48.22:3.
- 308 Törvény lett az államosítás. A tudás: fegyver: ezért nem akarja a reakció a nép kezébe adni. = Szabad Föld, 48.26:3.
- 309 Zavartalanul folyik az iskolák átvétele. = Szabad Nép, 48.6.22:7.
- 310 BÉKI Ernő: Köznevelésünk eredményei. = Embernevelés, 49.5:193–200.
- 311 ORTUTAY Gyula: Az új iskola kibontakozásának alapelvei. = Embernevelés, 49.1:3–9.
- 312 SZÁVAI Nándor: Rend és szabadság az iskolában. Bp.: Szikra, 1949. – 23 p. (Az MDP kultúrpolitikai akadémiája. Köznevelési előadások 1.)
- 313 SZECKŐ Károly: Az iskolák államosítása Heves megyében 1948 nyarán. = Tudósító, 68.3:71–74.
- 314 REGŐS János: Az iskolák államosítása Vas megyében. = Magyar Pedagógia, 70.2:217–228.
- 315 ANNUS Antal: Törvény, amire száz évet vártunk. = Délmagyarország, 73.6.16:3.
316. BIRTA István: Az egységes állami iskola megteremtése. = Magyar Nemzet, 73.6.17:9.
- 317 GÁCSER József: Az iskolák államosítása Békés megyében. 1948. Békéscsaba: Kner ny., 1973. – 171, [3] p.
- 318 HORVÁTH Márton: Közoktatási rendszerünk egysége – az államosítás. = Pedagógiai Szemle, 73.6:489–500.
- 319 LEBLANC Zoltánné: „Legyenek álladalmi hivatalnokok”. Az iskolák államosításáról a dokumentumok tükrében. = Nógrád, 73.6.17:7.
- 320 LEBLANC Zsoltné: Az iskolák államosításáról. = Nógrád, 73.5.13:7.
- 321 NASZÁLY Sándor: Két államosítás Dunavécsén. = Pedagógiai Szemle, 73.6:516–526.
- 322 ORTUTAY Gyula: Az 1948/33. törvénycikk: az iskolák államosítása. = Valóság, 73.8:1–19.
- 323 ORTUTAY Gyula: Az iskolák államosítása. = Pedagógiai Szemle, 73.6:485–488.
- 324 PÁLL Géza: Az államosítás közkatonái. = Kelet-Magyarország, 73.6.3: mell.

- 325 REGŐS János: Adalékok a Vas megyei iskolák államosításának történetéhez. = Pedagógiai Szemle, 73.6:507–515.
- 326 SIMON Gyula: Az iskolák államosítása Magyarországon. = Művelődésügyünk, 73.21:6–13.
- 327 SIMON Gyula: Az iskolák államosításának neveléstörténeti jelentősége. = Somogy, 73.1:74–81.
- 328 SIMON Gyula: Az iskolák államosításának történelmi jelentősége Magyarországon. = Magyar Pedagógia, 73.4:399–405.
- 329 (TOLNAI Valéria): Az iskolák államosítása Veszprém megyében. Sajtószemle. Kiad. az Eötvös Károly Megyei Könyvtár Veszprém, Megyei Továbbképzési és Nevelési Tanácsadó Központ. Kézirat. Veszprém: 1973. – 48 p.
- 330 VÁRKONYI Margit: Államosított iskolák. = Hajdú-Bihari Napló, 73.6.16:3.
- 331 KOVÁCS József: Az iskolák államosítása a szombathelyi tankerületben. = Vasi Szemle, 74.3:403–421.
- 332 Az államosítás közoktatásunkban. Szerk. Arató Ferenc. Bp.: Tankönyvkiadó, 1976. – 264 p., 32 t.l.
- 333 ARATÓ Ferenc: Szabolcs, Pócspetri előtt és után. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 96–106.
- 334 BABOS Tibor: Történelmi igazságszolgáltatás Zalában. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 206–215.
- 335 LÓRANTFY János: Jánosháza az államosítások frontján. Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 227–232.
- 336 LOVÁSZ György: Vihar a Viharsarokban. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 96–106.
- 337 MISOCZKY Lajos: Szentől szemben a Mátra vidékén. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 129–141.
- 338 MOLNÁR János: A közoktatás új rendje a Duna–Tisza közén. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 75–95.
- 339 MOLNÁR Pál: Tisztító vihar Nógrádban. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 158–162.
- 340 NASZÁLY Sándor: Két államosítás Dunavecsén. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 233–242.
- 341 SÜLE Sándor: Az iskolák államosítása Veszprém megyében. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 194–205.
- 342 TÖRLEI Dénes: A somogyi iskolák államosítása. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 163–175.
- 343 VOKSÁN József: Az iskolák államosítása és a szakszervezet. = Az államosítás közoktatásunkban. Bp.: 1976. – p. 23–31.
- 344 DANCS Istvánné: Az iskolák államosításáról. = Pedagógiai Szemle, 78.6:512–522.
- 345 LEBLANCZNÉ KELEMEN Mária: Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei eseményeiről. = Honismeret, 78.4:40–42.
- 346 LEBLANCZNÉ KELEMEN Mária: Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei eseményeihez. = Palócföld, 78.4:21–22.
- 347 KARDOS József: Az iskolák államosítása. = Magyar Nemzet, 84.12.18:7.
- 348 SZABÓNÉ FEHÉR Erzsébet: A sárospataki tanítóképző államosítása. = Tanítók. Főisk. Tud. Közl. 1984:33–40.
- 349 SÜLE Sándor: Az iskolák államosítása Veszprém megyében. = Megyei Pedagógiai Körkép, 85.1:10–16.

Hitoktatás

- 350 ÁRPÁS Ferenc: Az iskolai hitoktatás kérdéséhez. = Embernevelés, 47. 4:171–172.
- 351 BARANYAI Lipót: A fakultatív hitoktatás kérdése. = Vigilia, 47.5:265–269.
- 352 Higgadtan és tárgyilagosan. = Új Ember, 47.14:1.
- 353 Kérdezz – felelünk. Mi is az a „Fakultatív hitoktatás”. = Ifjúság, 47. 13:3.
- 354 Kiss István nemzetgyűlési képviselő beszédének részlete 1947. márc. 13-án a kötelező hitoktatás és a lelkiismereti szabadság ütközéséről. = Új Ember, 47.13:1–2.
- 355 Körleveleink megyei titkárainkhoz és helyi csoportjaink vezetőségéhez [a fakultatív hitoktatásra vonatkozó kormányjavaslatról]. = Pedagógus Értesítő, 47.8:11–12.
- 356 Megindult a tiltakozások áradata a fakultatív hitoktatás ellen. = Új Ember, 47.14:3.
- 357 PÉNZES Balduin: hitoktatásunk védelmében. = Új Ember, 47.11:1.
- 358 A Református Egyház hivatalos állásfoglalása a fakultatív hitoktatás ellen. = Új Ember, 47.20:3.
- 359 SZ. Gy.: Ortutay Gyula nyilatkozata a fakultatív hitoktatásról és a szege diáktüntetésekről. = Nemzedék, 47.5:1.
- 360 Szociáldemokraták a vallástanítás szabadságáért. = Fiatalok, 47.12:1.
- 361 TIHANYI József: Ortutay: Egyformán szentnek tartjuk a vallásszabadságot és a lelkiismereti szabadságot. = Fiatalok, 47.14:1–2.
- 362 Új próbatétel előtt. = Új Ember, 47.12:1.
- 363 Az államosítás után is folytatódni kell a hitoktatásnak. = Szabad Föld, 48.25:2.
- 364 F. L.: Az igazi arcuk. = Pedagógus Értesítő, 49.21:8.
- 365 A lelkiismereti szabadság védelmében. = Pedagógus Értesítő, 49.20:1–2.
- 366 Megvédjük az Alkotmányban biztosított lelkiismereti szabadságot. = Március Tizenötödike, 49.31:4.
- 367 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 5. sz. törvényerejű rendelete a vallásoktatás tárgyában. = Köznevelés, 49.18:131 (mell.), Új Ember, 49.37:3.
- 368 A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1101/1–1949. (184) VKM sz. rendelete a vallásoktatásról szóló 1949. évi 5. sz. Népköztársaság Elnöki Tanácsi rendelet végrehajtása tárgyában. = Köznevelés, 49.18:131 (mell.), Új Ember, 50.38:2.
- 369 A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1101–11–1/1950. VKM sz. rendelete a vallásoktatással kapcsolatos egyes kérdések szabályozása tárgyában. = Köznevelés, 50.19:109 (mell.)
- 370 A vallásoktatás helye csak az iskola lehet. – A VKM rendelete a hitoktatásról. = Szabad Ifjúság, 50.35:8.

AZ ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA BARANYÁBAN

Az oktatásügy fejlődése a megyében 1944 után

- 371 A hegyszentmártoni általános iskola 100 éves történetéből. = Baranyai Művelődés, 61. ápr.: 84–90.
- 372 SZENTKIRALYI József–GABRIEL József: Pécs mj. város közoktatásának 15 éves fejlődése. = Tanulmányok Baranya és Pécs történetéhez 1944–1960. Szerk. Babics András, Kopasz Gábor. Pécs: MJ. város Tanácsa Műv. Oszt., 1961. – p. 225–252.
- 373 VÁRSZEGI Alajos: A szászvári öregiskola. = Művelődési Tájékoztató, 62.dec.: 96–100.
- 374 DALLOS Nándorné: A hosszúhetényi iskola múltjából. = Baranyai Művelődés, 64.nov.: 83–88.
- 375 20 év a felszabadult iskolákban. = Baranyai Művelődés, 65.márc.: 3–12.
- 376 GLATT Márta: A magyarbólyi iskolák története. = Baranyai Művelődés, 68.dec.: 102–104.
- 377 LENGYELTÓTI János: Mozsgó iskolája 1966-ig. = Baranyai Művelődés, 68.dec.: 109–111.
- 378 RAVASZ János: Az oktatásügy fejlődése Szederkény községben a XVIII. sz. közepétől napjainkig. = Baranyai Művelődés, 68.dec.: 105–108.
- 379 SÁNTA József: A helesfai iskola múltjából. = Baranyai Művelődés, 68.dec.: 112–113.
- 380 ORI Ferenc: A Görögálpusztai iskola története. = Baranyai Művelődés, 69.jún.: 117–120.
- 381 BALLÉR Endre: Pécs-Baranya oktatásügyének átalakulása a felszabadulás után (1945–1949). = Baranyai Művelődés, 70.okt.: 26–32.
- 382 KAKAS István: Az iskolák államosítása Baranyában. = Baranyai Művelődés, 70.okt.: 33–46.
- 383 BÓRA Ferenc: Vázlatok a palotabozsoki iskola történetéből. = Baranyai Művelődés, 71.1.: 96–101.
- 384 CSERDI Ferenc: Visszaemlékezés az iskolák államosítására. = Baranyai Művelődés, 73.3: 84–87.
- 385 RAJCZY Péter: A pécsi Nagy Lajos Gimnázium története. A századfordulótól az államosításig. = DN, 73.6.7:6.
- 386 SZENTIRÁNYI József: Az iskolák államosítása Baranya megyében. = Baranyai Művelődés, 73.2: 96–103, 2 t.
- 387 KUTASI József: A villányi iskola története a kialakulástól az államosításig. = Iskolatörténeti monográfiák Baranya megyéből. Szerk. Kocsis József. Kiad. Baranya Megyei Tanács V. B. Műv. Oszt. PTI. Pécs: 1975. – p. 77–105.
- 388 A Pécs – Gyárvárosi iskola története 1927–1977. Szerk. és közléteszi: Joó Béla. Pécs: Pécsi Tempó, 1977. – 133 p.
- 389 RAJCZY Péter: A népoktatás története Szabolcs-bányatelepen. = A Pécsszabolcs-Bányatelepi Általános Iskola jubileumi évkönyve 1877–1977. Szerk: Istvánder József. Pécs: Pécsi Szikra ny., 1977. – p. 7–26.
- 390 RÁCZ Sándor: Az oktatásügy fejlődése és mai helyzete. = Komlói monográfia. Komló: Komló Város Tanácsa V. B., 1978. – p. 375–396.
- 391 LAKI János: Iskola a Búza téren. Az Egyetem utcai Általános Iskola krónikája (1913–1948). Pécs: Egyetem utcai iskola, 1984. – 127 p.

- 392 RAJCZY Péter: Baranya megye és Pécs tanügyi szervezete a felszabadulástól az iskolák államosításáig (1944–1948). = Tanulmányok Baranya megye és Pécs város legújabb kori történetéből (1941–1950). Szerk. Vargha Dezső. Pécs: Baranya Megye Tanácsa KISZ-Biz., 1984. – p. 204–215.

Felekezeti iskolák

- 393 Katolikus Szülők Szövetsége. = Püspöki Körlevél, 45.VII:31.
- 394 Telek biztosítása egyházi és közoktatási építkezések céljaira. = Püspöki Körlevél, 45.V:19.
- 395 Az 1946/47. tanév megnyitása a Miasszonyunk zárda iskoláiban. = Független Nép, 46.9.3:3.
- 396 A falusi tanítók panaszzai. = Új Dunántúl, 46.9.24:2.
- 397 A felekezeti iskolákért. = Független Nép, 46.6.12:1.
- 398 Mindszenty hercegprímás két beszéde Pécssett. = Új Dunántúl, 46.10.22:3.
- 399 A pécsi református általános iskola... = Dunántúli Népszava, 46.9.1:2.
- 400 A Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumának és r. kat. Általános Iskolájának évkönyve az 1946–47. iskolai évről. Szerk. Kühn Szaniszló és Nyolczas Ipoly. Pécs: Taizs ny., 1947. – 48 p.
- 401 A Felsőbaranyai Református Egyházmegye 1945. évi október hó 10-én, 1946. évi szeptember hó 28-án, 1947. évi szeptember hó 26-án Pécssett tartott közgyűléseinek kivonatatos jegyzőkönyve. Siklós: Felsőbaranyai Református Egyházmegye, 1947. – 62 p.
- 402 [GYENES Rózsza] (gy. r.): Mégegyszer Feked „nagynémet” plébánosa. = Új Dunántúl, 47.2.14:2.
- 403 Jézus Társasági Pécs Pius Gimnáziumának és Pius róm. kat. Általános Iskolájának évkönyve az 1946–47. iskolai évről. Szerk. Bodolay Gyula. Pécs: Lázár E. kny., 1947. – 48 p.
- 404 (marton): Kétségbeejtő helyzetben van Baranya felekezeti tanítósa. = Független Nép, 47.2.9:2.
- 405 (n. n.): Mentsük meg a pécsi énekiskolát! = Köznevelés, 47.5.1:198.
- 406 A Miasszonyunk kalocsai iskolanővéreinek Siklói róm. kat. Polgári Leányiskolájának és Általános Iskolájának évkönyve az 1946–47. iskolai évről. Szerk. Várkonyi Mária Menodóra. Siklós: Cserni ny. „Drávavölgyi” ny. 1947. – 21 p.
- 407 A Pécsi Püspöki Lyceum és Tanítóképző Intézet évkönyve az 1946/47. iskolai évről. Szerk. Somogyi Géza. Pécs: 1947. – 31 p.
- 408 Szociáldemokrata bírálólat a vidéki iskolák sanyarú helyzete miatt. = Dunántúli Népszava, 47.3.13:2.
- 409 (a. i.): Nyolcvan gyermek életveszélyben a görcsönyi katolikus népiskolában. = Népszava, 48.5.11:6.
- 410 BÉKY Júlia: A kultuszminiszter figyelmébe! Rendet az egyházi iskolákban. = Új Dunántúl, 48.1.11:6.
- 411 Elbocsátással és kiközösítéssel fenyegetik, lelki terror alatt tartják és megrövidítik a baranyai felekezeti tanítókat. = DN, 48.5.16:5.
- 412 Elhanyagolt épületek – kismérettű tanítók, ezt jelentik a felekezeti iskolák. = Dunántúli Napló, 48.5.23:3.
- 413 Felvétel a székesegyházi énekiskolába. = Püspöki Körlevél, 48.III.:10.
- 414 A hirdi tanító kálváriája. = Dunántúli Napló, 48.6.3:3.

- 415 Ilyen felekezeti iskolákban tanulnak a falusi gyerekek. = Dunántúli Napló, 48.7.4:4.
- 416 Az iskolai önkormányzati elv szem előtt tartása. = Püspöki Körlevél, 48.1:5.
- 417 Két baranyai plébános, aki nem olvasta fel Mindszenty pásztorlevelét. = Szabad Nép, 48.5.26:5.
- 418 Magyarszék békeséget akar! = Dunántúli Napló, 48.6.8:5.
- 419 Nem engedjük, hogy az egyházi reakció a dolgozók nyugalmára és életére törjön. = Dunántúli Napló, 48.6.8:2.
- 420 A szászvári róm. kat. általános iskola értesítője az 1947/48. iskolai évről. Közli az igazgatóság. 18 p.
- 421 Tanítók hivatalból való tagságának megszüntetése az egyházközségi képviselőtestületben és tanácsban. = Püspöki Körlevél, 48.V:27–28.
- 422 „Tiszta erkölcs” az egyházi iskolákban. Így üldözte ki és kinozta meg a berkesdi plébános a szilágyi tanítókat. = Dunántúli Napló, 48.6.17:3.

Küzdelem az államosításért

- 423 Államosítani akarják a bányatársulati iskolákat. = Köznevelés, 47.2.1:39.
- 424 (in): A Nemzeti Bizottság határozata követeli az iskolák államosítását, a szabad vallásoktatás bevezetését és az egységes tankönyvet. = Mohácsi Újság, 47.4.13:3.
- 425 A közalkalmazottak fizetését a községi iskolák államosítását sürgette Tolnai József elvtárs a Városok Szövetsége ülésén. = Dunántúli Népszava, 47.5.14:3.
- 426 Állásfoglalás az iskolák államosítása ügyében. = Kisiparos, Kiskereskedő, 48.6.11:1.
- 427 Baranya parasztsága az iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.6.16:5.
- 428 A baranyai jegyzők az egyházi iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.6.2:4.
- 429 Baranyai plébánosok állásfoglalása az iskolák államosítása mellett. = Dunántúli Napló, 48.6.9:5.
- 430 Baranyai plébánosok és egyházközségek az iskolák államosítása mellett. = Dunántúli Napló, 48.5.25:5.
- 431 „Békés úton kívánjuk...” Tantos János nyilatkozata az iskolák államosításáról. = Független Néplap, 48.6.11:2.
- 432 A diákszövetség demokratikus szellemet vitt az iskolák falai közé. Az államosítással az egyházi iskolák ifjúsága is csatlakozhat a szövetséghez. = Dunántúli Napló, 48.6.13:7.
- 433 Dr. Ujvári Pál tankerületi főigazgató és dr. Ortay József tanfelügyelő nyilatkozata a Dunántúli Naplónak. = Dunántúli Napló, 48.6.1:3.
- 434 Az egyházi iskolák államosítását követeli Baranya megye népe. = Dunántúli Napló, 48.6.6:5.
- 435 Az egyházi iskolák államosítása kultúrát teremt a magyar falun. = Dunántúli Napló, 48.5.25:1.
- 436 Az egyházi iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.5.30:4.
- 437 Az egyházi iskolák államosítását követeli Baranya megye népe. = Dunántúli Napló, 48.6.8:3.

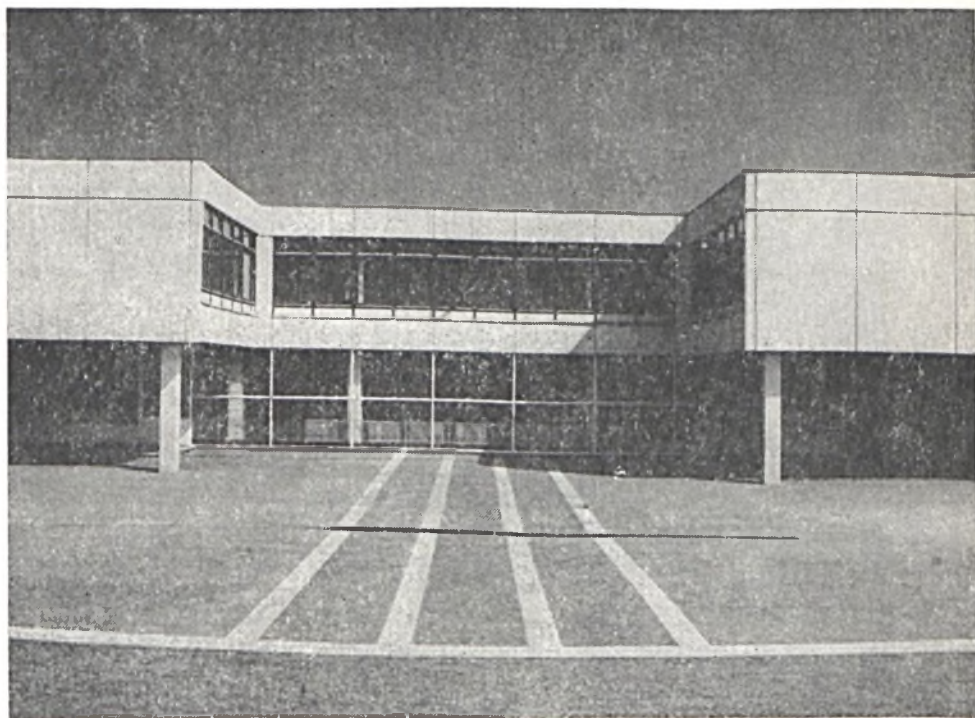
- 438 A falu kulturális felemelkedésének bilincse. = Dunántúli Napló, 48.5.27:1.
- 439 Felekezeti tanítók követelik az iskolák államosítását. = Mohácsi Újság, 48.5.23:1.
- 440 Az iskolák államosítását követeli a pécsi Nemzeti Bizottság. = Dunántúli Napló, 48.5.30:6.
- 441 A kisgazdapárt pécsi választmánya az iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.6.8:3.
- 442 Kivaszaron vereséget szenvedett a fekete reakció. A felekezeti tanító és az egész egyházközség az iskolák államosítását követeli. = Dunántúli Napló, 48.6.4:3.
- 443 A következményekért azok felelősek, akik útjába állnak a megegyezésnek. Tantos János az iskolák államosításáról. = Dunántúli Napló, 48.6.11:3.
- 444 LAKATOS István: Gondolatok az egyházi iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.6.2:2.
- 445 Legyen a magyar ifjúság a népi demokrácia élharcosa. Alexits György államtitkár beszélt a pécsi ifjúsági napon. = Dunántúli Napló, 48.6.8:3.
- 446 A lippói katolikusok levele a Dunántúli Naplóhoz. Az iskolák államosítása a hitélet szabad gyakorlásának is előfeltétele. = Dunántúli Napló, 48.5.29:5.
- 447 A mágocsi apácák állást foglaltak az iskolák államosítása mellett. = Dunántúli Napló, 48.6.11:5.
- 448 A mohácsi iparostanonc ifjak kiállása az egyházi iskolák államosítása érdekében. = Mohácsi Újság, 48.6.6:3.
- 449 A mohácsi magánalkalmazottak állásfoglalása az egyházi iskolák államosítása mellett. = Mohácsi Újság, 48.6.6:2.
- 450 A Mohácsi Nemzeti Bizottság határozata az iskolák államosítása mellett. = Mohácsi Újság, 48.5.23:1.
- 451 Nagy lelkesedéssel fogadta a járás az iskolák államosítását. = Mohácsi Újság, 48.6.6:1.
- 452 Nem engedjük, hogy az egyházi reakció a dolgozók nyugalmára és életére törjön! = Dunántúli Napló, 48.6.8:2.
- 453 Nem használ a terror és a fenyegetés. Baranya megye katolikus társadalmá elítéli a népellenes pásztorlevelet és az egyházi iskolák államosítását követeli. = Dunántúli Napló, 48.5.20:3.
- 454 Pécs és Baranya ifjúsági szervezete az egyházi iskolák államosítását kéri. = Független Néplap, 48.5.23:1.
- 455 A pécsi egyetem is állást foglalt az egyházi iskolák államosítása mellett. = Dunántúli Napló, 48.6.12:5.
- 456 A Pécsi Ipartestület az iskolák államosítása mellett. = Dunántúli Napló, 48.6.13:5.
- 457 A pécsi Nemzeti Bizottság határozati javaslata. = Független Néplap, 48.5.30:1.
- 458 Pécsi tanítók és tanárok gyűlésen ismertetik az iskolák államosítását. = Dunántúli Napló, 49.6.3:4.
- 459 Pécsi üzemek dolgozói az egyházi iskolák államosításáért. = Dunántúli Napló, 48.5.27:5.
- 460 A pécsi üzemek határozatai: Példás tüntetést a pócspetri gyilkosokra! = Dunántúli Napló, 48.6.10:2.
- 461 SCHMIDT Rezső: Csatlakozunk. = Kisiparos, Kiskereskedő, 48.6.4:1.

- 462 Szeptember 1-én egységes állami iskolákban kezdődik meg a tanítás. = Dunántúli Napló, 48.6.4:5.
- 463 A törvényhatósági bizottság állást foglalt az iskolák államosítása mellett. = Független Néplap, 48.5.30:1.
- 464 A városi képviselőtestületi ülés az iskolák államosítása mellett. = Mohácsi Újság, 48.6.6:1.

Az államosított iskolák

- 465 A Magyar Köztársaság kormányának 5960/1947. M. E. sz. rendelete a Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság (MESZHART) pécsi szénbánya üzeme által fenntartott népiskolák államosítása tárgyában. = Köznevelés, 47.11:70 (mell.)
- 466 Baranya járási székhelyein ünnepélyesen adták át a megbízóleveleket az államosított iskolák vezetőinek. = Dunántúli Napló, 48.6.26:3.
- 467 Betörték az államosított iskola szertárába Godisán. = Dunántúli Napló, 48.7.10:5.
- 468 -csi-: Az egyházi terror ellenére egyhangú lelkesedéssel fogadták a pécsi pedagógusok az iskolák államosítását. = Népszava, 48.5.20:6.
- 469 Czett József elvtárs a parlament történelmi jelentőségű üléséről. = Dunántúli Napló, 48.6.18:3.
- 470 A dolgozó népe az iskola! = Mohácsi Újság, 48.9.5:2.
- 471 A dolgozó népe az iskola: ünnepélyes év megnyitó a mohácsi iskolákban. = Mohácsi Újság, 48.9.12:1.
- 472 Egymillió forintot igényelt a tanfelügyelőség az államosított felekezeti iskolák tatarozására és a hiányzó felszerelések pótlására. = Dunántúli Napló, 48.7.7:3.
- 473 Felemelő ünnepséggel keretében köszöntötte az új tanévet a nép tulajdonába került iskolák szabad ifjúsága. = Dunántúli Napló, 48.9.4:2.
- 474 GAÁL Endre: Egy józan szó az iskolák államosítása kérdésében. = Mohácsi Újság, 48.6.20:2.
- 475 347 pécsi és baranyai iskola került a nép tulajdonába. = Dunántúli Napló, 48.6.19:3.
- 476 HORVÁTH József: A demokrácia az iskoláért. = Független Néplap, 48.9.19:4.
- 477 Az ifjúság a tanév előtti seregszemléje a Széchenyi téren. = Független Néplap, 48.9.4:3.
- 478 Iskolai év megnyitó Németbólyon. = Mohácsi Újság, 48.9.12:2.
- 479 K. B.: Tanévnnyitás. = Dunántúli Napló, 48.9.3:1.
- 480 Kiskereskedők az államosított iskolákért. = Mohácsi Újság, 48.8.15:2.
- 481 Miénk az iskola, magunknak építjük. = Dunántúli Napló, 48.7.8:3.
- 482 A pécs-baranyai Nemzeti Bizottság köszöntötte a Magyar Dolgozók Pártját és az iskolák államosítását. = Dunántúli Napló, 48.6.20:7.
- 483 Pécsen és Baranyában teljes rendben történik az iskolák átvétele. = Független Néplap, 48.6.24:3.
- 484 A pécsi ifjúság rohambrigádjai már megkezdték a volt felekezeti iskolák helyreállítását. = Dunántúli Napló, 48.7.17:3.
- 485 A pécsi üzemek dolgozói az államosított iskolákért. = Dunántúli Napló, 48.7.10:3.
- 486 Postások az államosított iskolákért. = Független Néplap, 48.9.2:3.

- 487 A szabaddá tett iskolákban kezdődik az új tanév. = Dunántúli Napló, 48.9.2:3.
- 488 130 volt felekezeti pedagógus kapcsolódott be a baranyai úttörőmozgalomba. = Dunántúli Napló, 48.6.25:4.
- 489 Szeptember 1-jén és 2-án tartják meg a beíratásokat. Ünnepelesen nyitják meg az új tanévet. = Dunántúli Napló, 48.8.29:7.
- 490 A tanügyi hatóságok megkezdték az államosítással kapcsolatos megbízások kikézbésítését. = Dunántúli Napló, 48.6.22:3.
- 491 10 ezer forintot adtak az államosított iskolák részére, tanfolyamokat rendeznek, résztvesznek az országos munkaversenyben a magánalkalmazottak. = Dunántúli Napló, 48.7.1:5.
- 492 Új megbízott igazgatók kerültek a volt pécsi szerzetesi iskolák élére. = Dunántúli Napló, 48.6.23:3.
- 493 Ünnepeyes külsőségek között nyitják meg az új iskolaévet. = Dunántúli Napló, 48.8.18:3.
- 494 Harc a művelődésért. = Független Néplap, 49.1.7:1.

Pécs, Siklósi úti Iskola

TARTALOM

Előszó - - - - -	3
Bernics Ferenc: Az iskolák államosítása Baranya megyében - - -	5
Szita László: Dokumentumok az iskolaállamosítás történetéhez Baranyában (1948 május-június) — - - - -	47
Haracsi Miklós: A somogyhársági iskola történetéből - - - - -	70
Kiss József: Emlékezés a tanítók sorsára és az iskolák államosítására -	76
Kerekes Imre: Az iskolák államosítása. Válogatott irodalomjegyzék -	91

20,— Ft

